

ZNANSTVENA REVIJA »LENOVE DRUŽBE«

LETNIK XIX

ZVEZEK 5

LJUBLJANA 1924/25

Vsebina.

I. Razprave:

Tomaž Akvinski. — Dr. A. Ušeničnik, Ljubljana . . .	197
Razvojno zgodovinsko pojmovanje cvetnega odevala ali perianta. Dr. Ang. Piskernik — Ljub- ljana	215
Belgijsko šolstvo. Dr. L. Sušnik — Ljubljana . . .	223

II. Iz kulturnega življenja:

† Dr. Ivan Žolger. L. Pitamic — Ljubljana	244
Filozofija: Fr. Veber, Etika (Ušeničnik)	248
Verstvo: Sveto pismo novega zakona. I. del: Evangeliji in Apostolska dela (Ujčič)	255
Zgodovina: J. Mal, zgodovina umetnosti pri SHS (Stelè)	258
G. Čremošnik, Naša trgovačka društva u srednjem veku (mp)	264
R. Andrejka, Kropa in Kamna Gorica (M.)	265
Umetnost: J. Kreitmeier, Beuroner Kunst (Frst) . . .	265
Publicistika: H. Wendel, Z jihoslovanského světa (Frst)	267
Narodopisje: V. Geramb, Deutsches Brauchtum in Österreich (Kotnik)	267
Iz revij	270

Prejeli smo sledeče knjige:

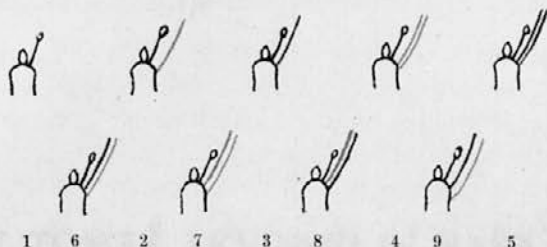
Salih Ljubunčič: Vidovičeva škola kao kulturno-etički i socialno-pedagoški pokret. Nakladna biblioteka »Uzgjatelj«, knj. I. Sarajevo, Obod, 1925.

Josip Gunčević: Indeks zabranjenih knjiga. Savremena pitanja. Vjersko-znanstvene razprave za naobražene krugove. Serija IV. sv. 19. i 20. Mostar, Hrvatska tiskara 1924.

Lj. M. Bogičević: Na dužnosti (cir.). Na dan pravoslavlja. Izdanje Srp. prav. svešteničkog udruženja. Beograd, »Sv. Sava«, 1925.

Sveto pismo novega zakona. I. del: Evangeliji in apostolska pisma. Priredili dr. Fr. Jerè, dr. Gr. Pečjak in dr. A. Snoj. Ljubljana 1925. Bogosl. akademija knj. 7.

Tabela.

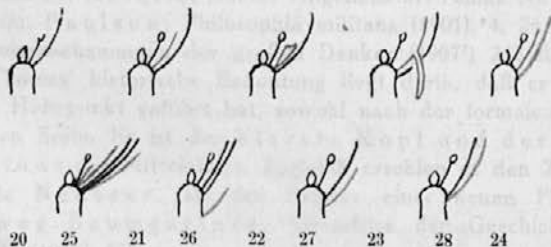

I. Razne vrste cvetov: 1 ahlamidski cvet, 2-5 homohlamidski cveti, 2 in 3 monohlamidska, 4 in 5 polihlamidska cveta, 6-9 heterohlamidski cveti.

		10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
		Enojno cvetno odevalo				Dvojno cvetno odevalo					
		obod	deljeni obod			A			B		
prašniki	{ notranji										
	{ srednji										
	{ zunanji										
prvotni periant	{ notranji vretenec										
	{ zunanji vretenec										
ovršni listi					( )						
Primeri:		monochlamydeae	juncaceae	liliaceae	anemone subg. pulsatilla	paeonia, anemone subg. hepatica	polygonum	normalni tip dvojnega odevala	ranunculus	helleborus, trolius in več drugih zlatičnic	epimedium

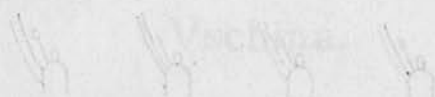
14 čašasti ovoj in venčasti prvotni periant; 15 čaša in venčasti prvotni periant; 16 čaša in venec; 17 čaša in medovniki; 18 venčasti prvotni periant in medovniki; 19 čaša, venec in medovniki.

II. Razvojno-zgodovinski postanek cvetnih odeval iz prvotnega perianta, prašnikov in ovršnih listov.

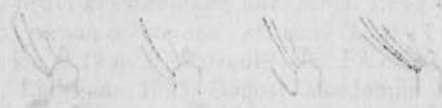

III. Razne faze odevalnega razvoja pri zlatičnicah (shematične slike; razlaga v tekstu). 20 caltha, 21 trolius, 22 helleborus, 23 aquilegia, 24 ranunculus, 25 nymphaea, 26 anemone subg. pulsatilla, 27 anemone hepatica, 28 paeonia.

Labels.

10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42
43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53
54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64
65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75
76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86
87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97
98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108
109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119
120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130
131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141
142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152
153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163
164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174
175	176	177	178	179	180	181	182	183	184	185
186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196
197	198	199	200	201	202	203	204	205	206	207
208	209	210	211	212	213	214	215	216	217	218
219	220	221	222	223	224	225	226	227	228	229
230	231	232	233	234	235	236	237	238	239	240
241	242	243	244	245	246	247	248	249	250	251
252	253	254	255	256	257	258	259	260	261	262
263	264	265	266	267	268	269	270	271	272	273
274	275	276	277	278	279	280	281	282	283	284
285	286	287	288	289	290	291	292	293	294	295
296	297	298	299	300	301	302	303	304	305	306
307	308	309	310	311	312	313	314	315	316	317
318	319	320	321	322	323	324	325	326	327	328
329	330	331	332	333	334	335	336	337	338	339
340	341	342	343	344	345	346	347	348	349	350
351	352	353	354	355	356	357	358	359	360	361
362	363	364	365	366	367	368	369	370	371	372
373	374	375	376	377	378	379	380	381	382	383
384	385	386	387	388	389	390	391	392	393	394
395	396	397	398	399	400	401	402	403	404	405
406	407	408	409	410	411	412	413	414	415	416
417	418	419	420	421	422	423	424	425	426	427
428	429	430	431	432	433	434	435	436	437	438
439	440	441	442	443	444	445	446	447	448	449
450	451	452	453	454	455	456	457	458	459	460
461	462	463	464	465	466	467	468	469	470	471
472	473	474	475	476	477	478	479	480	481	482
483	484	485	486	487	488	489	490	491	492	493
494	495	496	497	498	499	500	501	502	503	504
505	506	507	508	509	510	511	512	513	514	515
516	517	518	519	520	521	522	523	524	525	526
527	528	529	530	531	532	533	534	535	536	537
538	539	540	541	542	543	544	545	546	547	548
549	550	551	552	553	554	555	556	557	558	559
560	561	562	563	564	565	566	567	568	569	570
571	572	573	574	575	576	577	578	579	580	581
582	583	584	585	586	587	588	589	590	591	592
593	594	595	596	597	598	599	600	601	602	603
604	605	606	607	608	609	610	611	612	613	614
615	616	617	618	619	620	621	622	623	624	625
626	627	628	629	630	631	632	633	634	635	636
637	638	639	640	641	642	643	644	645	646	647
648	649	650	651	652	653	654	655	656	657	658
659	660	661	662	663	664	665	666	667	668	669
670	671	672	673	674	675	676	677	678	679	680
681	682	683	684	685	686	687	688	689	690	691
692	693	694	695	696	697	698	699	700	701	702
703	704	705	706	707	708	709	710	711	712	713
714	715	716	717	718	719	720	721	722	723	724
725	726	727	728	729	730	731	732	733	734	735
736	737	738	739	740	741	742	743	744	745	746
747	748	749	750	751	752	753	754	755	756	757
758	759	760	761	762	763	764	765	766	767	768
769	770	771	772	773	774	775	776	777	778	779
780	781	782	783	784	785	786	787	788	789	790
791	792	793	794	795	796	797	798	799	800	801
802	803	804	805	806	807	808	809	810	811	812
813	814	815	816	817	818	819	820	821	822	823
824	825	826	827	828	829	830	831	832	833	834
835	836	837	838	839	840	841	842	843	844	845
846	847	848	849	850	851	852	853	854	855	856
857	858	859	860	861	862	863	864	865	866	867
868	869	870	871	872	873	874	875	876	877	878
879	880	881	882	883	884	885	886	887	888	889
890	891	892	893	894	895	896	897	898	899	900
901	902	903	904	905	906	907	908	909	910	911
912	913	914	915	916	917	918	919	920	921	922
923	924	925	926	927	928	929	930	931	932	933
934	935	936	937	938	939	940	941	942	943	944
945	946	947	948	949	950	951	952	953	954	955
956	957	958	959	960	961	962	963	964	965	966
967	968	969	970	971	972	973	974	975	976	977
978	979	980	981	982	983	984	985	986	987	988
989	990	991	992	993	994	995	996	997	998	999
1000										

SV. TOMAŽ AKVINSKI IN NAŠA DOBA.

Dr. Aleš Ušeničnik.

Letos je 700 let, kar se je rodil Tomaž Akvinski (bržčas začetkom 1225¹).

Da je bil sv. Tomaž velik za svojo dobo, to priznavajo sedaj že tudi moderni miselci.² Še glasneje o tem priča zgodovina.³ Sv. Tomaž — če se omejimo na Tomaža filozofa — je v težkih borbah na zunaj in na znotraj (s panteistično arabsko in z mistično avguštinsko filozofijo) izvojeval zmago aristotelski filozofiji, jo izvedel v veliki sintezi in tako zavladal stoletjem in duhovom stoletij.

Da je torej sv. Tomaž eden izmed velikih predstavnikov človeštva, o tem ni nobenega dvoma. Vprašanje je le, ali je sv. Tomaž velik tudi še za našo dobo, ki jo loči od tedaj toliko stoletij in ki je dala Kanta? Ali je tudi še za Kantom mogoč Tomaž Akvinski?

I.

Če bi tudi bilo, kakor meni moderni historizem, vse, kar je velikega, veliko le za svojo dobo, vendar nihče ne bo tajil, da ima zgled velikih osebnosti nekaj večnostnega na sebi, ob čemer se morejo tudi pozni rodovi vzgajati in učiti. Že s pogledom na to moramo reči, da ima sv. Tomaž neminljiv pomen tudi še za našo dobo.

¹ Prim. Fr. Kovačič, *Doctor Angelicus sv. Tomaž Akvinski* (1923²) 2.

² Prim. Paulsen, *Philosophia militans* (1901), 4, 26, 65. Eucken, *Die Lebensanschauungen der großen Denker* (1907⁷) 243 sl.

³ »Thomas' historische Bedeutung liegt darin, daß er die Scholastik auf ihren Höhepunkt geführt hat, sowohl nach der formalen, wie nach der inhaltlichen Seite. Er ist der klarste Kopf und der größte Systematiker des Mittelalters. Zugleich erschien er den Zeitgenossen als der große Neuerer, als der Bringer einer neuen Philosophie...« Ueberweg-Baumgartner, *Grundriss der Geschichte der Philosophie II*¹⁰ (1915) 478.

Na slikah, kakor so nam jih zapustili o sv. Tomažu življenjepisci, je mnogo tega, po čemer se moremo zgledovati tudi mi pozni potomci. Predvsem je pa ena poteza, ki mora biti po njej Tomaž-filozof naši dobi jasen zgled, to je njegovo veliko spoštovanje do resnice.

Filozofu mora biti resnica nad vse. Pred resnico mora izginiti njegova lastna osebnost, izginiti njegove zasebne želje. To ni vedno tako lahko, kakor bi se komu zdelo. Sam sebe tudi še filozof nosi s seboj, a kaj je bolj navadnega, kakor da človek hoče pokazati sam sebe, da torej tudi kot filozof nerad ostane zakrit? Koliko neplodnih filozofskih poizkusov, novih »sistemov«, novih »teorij«, novih »učenihi« izrazov je že rodila ta želja! Saj tudi ne pravimo, da bi bila sama po sebi kaj slabega, a biti mora podrejena v službi resnice.

Sv. Tomaž daje čudovit zgled takšne službe. Kakor da ne ve zase, je v svojih delih »brezoseben«; povsod je v središču resnica, nikjer sam. Zato zadržuje tudi notranji ogenj, da se ne izraža v čuvstvih. Njegova filozofija je »brezčuvstvena«. V vseh njegovih delih je morda le dvoje mest, kjer ni mogel udržati nekega gneva, a zopet le v službi resnice. Enkrat, ko je šlo za vprašanje, ali je mogoče zgolj umsko dokazati, da svet ni večni. Ko je navedel razloge, zakaj se zdi takšen dokaz nemogoč, in je pokazal nedokaznost domnevanih dokazov, a so nasprotniki le še svojo trdili, je nejevoljen vzkliknil: »Kako pa vendar to, da največji filozofi tega niso videli, kar vi vidite! Ali je šele z vami resnica vzšla?«⁴ Drugič, v boju z najhujšimi nasprotniki, z zastopniki »averroizma«, ki so učili, da je le en um, ki vsi po njem spoznavamo, in da se po smrti naša osebnost v njem zatopi in izgine. Ko je napisal proti njim temeljito filozofsko razpravo, končuje z rezkimi besedami: »Ako ima kdo proti temu resen ugovor, naj le nastopi, a javno, ne pa zakotno ali pred šolarji, ki tako težkih vprašanj ne morejo še presojati!«⁵ (Bržkone so nasprotniki v zasebnih razgovorih pridobivali dijake za svoje teorije.)

⁴ Mirum est, quomodo nobilissimi philosophorum hanc repugnantiam (mundum ab aeterno fuisse) non viderunt... Ergo illi, qui tam subtiliter eam percipiunt, soli sunt homines et cum eis oritur sapientia! (De aeternitate mundi.)

⁵ Si quis velit contra haec, quae scripsimus, aliquid dicere, non loquatur in angulis, nec coram pueris, qui nesciunt de causis arduis iudicare, sed contra hoc scriptum scribat, si audeat. (De unitate intellectus.)

To veliko spoštovanje do resnice se je javljalo pri sv. Tomažu na razne načine.

Sv. Tomaž ni maral dokazov, ki niso pravi in polni dokazi, ali pa je vsaj hotel, da se pove, kakšna je njih veljava, da so morda dokazi verjetnosti ali primernosti, dokazi iz podobnosti ali nalike itd. Če kdo rabi dokaze, ki niso pravi dokazi, je dejal, more to resnici le škodovati. Nasprotniki namreč mislijo, da se na takšne dokaze opira naše prepričanje, in naravno je, da takšno prepričanje smeše.⁶ A tudi brez ozira na nasprotnike je tenko tehtal razloge in dokaze, da bi presodil, kaj so vredni v službi resnice. Za zgled je navedel o priliki Ptolomejevo teorijo o epiciklih. Pojavi gibanja nebesnih teles se s to teorijo lepo ujemajo. Toda, je dejal, morda bi se z drugačno podstavo tudi ujemali, zato takšno skladje ni še zadosten dokaz za resničnost teorije.⁷ In res vemo mi, da je Kopernik s heliocentrično teorijo izločil iz preračunavanja nebesnih drag glavne, Kepler pa s svojimi zakoni vse epicikle.

Ta ljubezen do jasnosti spoznanja je sv. Tomaža tudi nagibala, da je ostro ločil teologijo in filozofijo in vsaki določil meje. »Poleg teologije, ki je le teologija, je filozofija, ki je tudi le filozofija.«⁸

⁶ Et hoc utile est, ut consideretur, ne forte aliquis... rationes non necessarias inducat, quae praebeant materiam irridendi infidelibus existimantibus nos propter huiusmodi rationes credere. (Summa theol. I, q. 46, a. 2.; prim. tudi I, q. 32, a. 1.)

⁷ Ad aliquam rem dupliciter inducitur ratio. Uno modo ad probandum sufficienter aliquam radicem. Alio modo inducitur ratio, non quae sufficienter probet radicem, sed quae radici iam positae ostendat congruere consequentes effectus; sicut in astrologia ponitur ratio excentricorum et epicylorum ex hoc, quod hac positione facta possunt salvari apparentia sensibilia circa motus coelestes, non tamen ratio haec est sufficienter probans, quia etiam forte alia positione facta salvari possent. (Summa theol. I, q. 32, a. 1, ad 2.) Glede te misli same o epiciklih je opomniti, da jo je izrazil že Simplicius v komentarju Aristotel. De coelo (I, 2), ki ga je Tomažev tovariš Viljem iz Moerbeka prevedel iz grškega; podobno že tudi drugi, med njimi Averroes. (Prim. Ueberweg-Baumgartner II¹⁰, 497.)

⁸ Tako označuje to razmejitev E. Gilson, profesor za skolastično filozofijo na pariški Sorboni, in dostavlja, da je ustanovil sv. Tomaž s tem »avtonomno filozofijo« in da je tako poleg Alberta Velikega »prvi moderni filozof«. (Le Thomisme, Introduction au système de Saint Thomas Aquin, 1923², 34; cit. M. Grabmann, Philos. Jahrbuch d. Görres-Gesellschaft, B. 37, 1924, 325.) — Prim. o tem Contra gent. I 3.

Vsi poznavavci občudujejo jasnost, prozornost, bistrino Tomaževih del. Vse je tu kar najbolj preprosto in v preprostosti kar najbolj jasno. Gotovo je vzrok te preprostosti nekoliko tudi enakomerna, natančno izklesana skolastična metoda, in vzrok tiste prozornosti tudi bistri Tomažev um, vendar se nam zdi, da se odsvita v tej preprostosti predvsem Tomaževa ljubezen do resnice. Njemu ni bilo za to, da bi z učenostjo in duhovitostjo »imponiral«, ampak mu je bilo le za to, da bi čim bolj približal resnico človeškemu umu. Kar pa človek jasno spozna, za to najde, če mu je samo za spoznanje in resnico, tudi jasen izraz. Ker je vsa mnogoličnost resnice iz višje enote, zato se vrača sv. Tomaž vedno in vedno k prvim, najvišjim načelom in izkuša v le-teh objasniti drugotne resnice. Tudi to daje njegovim izvodom tisto čudovito bistrino.

Le naravno je, da je tak mislec, ki ni iskal samega sebe, temveč le resnico, spoštoval tudi delo drugih. Saj je spoznanje resnice, kakor je lepo dejal eden izmed naših, le sad sotrudnega dela.⁹ Brez neke miselne kontinuitete, zdržnosti in zveznosti ni napredka. Kam bi prišli, če bi moral vsak iznova začeti! Zato je le omejena domišljavost, ki misli, da je neodvisna od drugih. Sv. Tomaž niti ni tega mislil, niti ni zakrival svoje odvisnosti od miselcev - predhodnikov. Tomaž je dal v svojem »grandioznem sistemu« delu prejšnjih dob »mogočno osnovo«, »veliko enoto«, »končno smer«,¹⁰ vendar vedno in povsod postavlja v ospredje druge, Avgušтина, Platona, predvsem pa Aristotela, ki mu je skratka »philosophus«. V Aristotelu in Platonu se mu je zdelo, da je dosegel človeški um svoj prvi naravni višek, zato je sodil, da bi tratil čas, če bi začel modrovati brez njih.¹¹ Seveda ga pa vse spoštovanje do avtoritete ni motilo, da ne bi spoštoval nad avtoriteto resnice. Če ne more z Avguštinom, to spoštljivo, a odkrito pove, vsekako pa se ne da odmekniti od spoznanja.¹²

⁹ Fr. Derganc v Popotniku X, 1919, 100.

¹⁰ Tako pravi G. Tredici v Scritti vari nel VI. Centenario della canonizzazione di S. Tommaso d'Aquino. Milano, 1923, 6.

¹¹ Prim. G. Mattiussi, Eccellenza dell'Angelica dottrina. (Gregorianum V, 1924, 12 sl.)

¹² Priznati pa je, da se tudi sv. Tomaž ni mogel oprostiti metode tedanje dobe, ki je izkušala, kjer je le šlo, nasprotja ublažiti, nesoglasja izravnati. Tako izkuša tudi sv. Tomaž mnoga avguštinska mesta, ki se zde

Z globoko intuicijo, s pravo kongenialnostjo je tolmačil sv. Tomaž Aristotelova dela. Ker so bili nekateri tedanji latinski prevodi narejeni po arabskem prevodu in le-ta zopet po sirske, je jasno, da se je tekst dostikrat vsaj znatno ločil od izvirnika, če ni bil že morda docela izkvarjen. Zato je nagovoril sv. Tomaž svojega filološko izobraženega tovariša Viljema iz Moerbeka, da mu je oskrbel prevode naravnost iz grškega izvirnika.¹³ Tudi v tem se kaže njegovo hrepenenje po jasnem spoznanju.

Za Aristotelom je tudi sv. Tomaž ponavljal, da moramo biti hvaležni vsem, ki so pred nami iskali resnice, tudi njim, ki so se morda motili. Če nas prvi naravnost bogatijo s spoznanjem, so nam pa drugi vsaj povod, da natančneje raziskujemo in se tako resnica tem jasneje izkaže.¹⁴ Zato je preučeval vsa znanstvena, zlasti filozofska dela, ki jih je mogel dobiti, predvsem arabske in judovske filozofe, ki so po latinskih prevodih iz Španske zasloveli po zapadu.¹⁵

Najlepše pa se kaže Tomaževo spoštovanje do resnice v njegovi globoki ponižnosti. Sv. Tomaž se je živo zavedal, da je človeški um končen, da zato ne more objeti neskončne resnice. Nedosežno lepo pravi, ko govori o dogmah, da so dogme kot nedoumne skrivnosti tudi zato potrebne, da bi imeli ljudje bolj resnično spoznanje o Bogu. Najplodnejša rodnica zmot je tista drznost človeškega duha, ki misli, da more s svojim umom vso resnico izmeriti, češ da je le to resnično, kar sam spozna in da je vse zmotno, kar se njemu ne vidi resnično. Dogme nas uče, da šele tedaj Boga resnično spoznamo, ko spoznamo, da

---

njegovi filozofiji nasprotna, za svoje mnenje razložiti, časih po pravici, nekaterikoli pa tudi na prisiljen in izumetničen način. Prim. Hertling, Augustinus-Zitate bei Thomas von Aquin v *Histor. Beiträge zur Philosophie* (1914).

¹³ Prim. M. Grabmann, *Einführung in die Summa theologiae des hl. Thomas von Aquin* (1919) 15.

¹⁴ (Adiuvatur unus ab altero) indirecte, in quantum priores errantes circa veritatem posterioribus exercitii occasione dederunt, ut diligenti discussione habita veritas limpidius appareret. (In II. *Metaphys. lect. 1.*)

¹⁵ V Toledu je bila sredi 12. stoletja posebna »šola prevajavcev« za arabsko in judovsko literaturo (glavni zastopniki: Dominicus Gundissalinus, Johannes Hispanus in Gerhard iz Cremona). Prim. M. Grabmann, *Philosophie des Mittelalters* (1921) 49.

je neskončno več, kakor si pa človeški um more o njem misliti.¹⁶ Zato je bil sv. Tomaž tudi sam, dasi v resnici eden največjih genijev, vedno le ponizen iskatelj resnice.¹⁷

Možno je spoštovanje do resnice, ki ni v skladu z življenjem. Vendar je takšno neskladje znak nelogičnosti, nedoslednosti. Spoštovanje sv. Tomaža je bilo globoko, zato je pa prevzelo vse njegovo bitje. Sv. Tomaž je imel pogum, zahteve spoznane resnice uveljaviti tudi v svojem življenju. Zdelo se mu je, da bi bil polutan, če bi drugače učil, drugače delal. »Prius vita, quam doctrina, je dejal o neki priliki, vita enim ducit ad scientiam veritatis.«¹⁸ Življenje vodi k znanosti resnice. Le kdor tako spoštuje resnico, da je pripravljen ukloniti se ji z vsem svojim bitjem in življenjem, je vreden, da se mu resnica razodene, le on je tudi dosti čist, da more resnico neizkaljeno dozeti in vzprejeti. Sv. Tomaž je tako spoštoval resnico, zato mu je zgodovina filozofije dala značilni naziv: *Doctor angelicus*.

II.

Toda sedaj se moramo obrniti proti modernemu historizmu in nadaljevati: Ne le Tomaževa osebnost je pomembna za našo dobo, temveč tudi njegova filozofija, da, orientacija ob filozofiji sv. Tomaža je naravnost postulat naše dobe.

Naša doba izvaja svojo filozofijo iz Kanta. Tudi historizem meni, da izvaja le Kantove misli.

Kant je dejal, da se ravna po subjektu. Če se pa ravna po subjektu, so sklepali nekateri, se mora s subjektom

¹⁶ Est etiam necessarium huiusmodi veritatem (quae rationem excedit) ad credendum hominibus proponi ad Dei cognitionem veriore habendam. Tunc enim solum vere Deum cognoscimus, quando ipsum esse credimus supra omne id quod de Deo cogitari ab homine possibile est... Alia etiam utilitas inde provenit, sc. praesumptionis repressio, quae est mater erroris. Sunt enim quidam tantum de suo genio praesumentes, ut totam naturam divinam se reputent suo intellectu posse metiri, aestimantes sc., totum esse vorum, quod eis videtur, et falsum, quod eis non videtur. Ut ergo ab hac praesumptione humanus animus liberatus ad modestam inquisitionem veritatis perveniat, necessarium fuit homini proponi quaedam divinitus, quae omnino intellectum eius excederent. (Summa contra gentiles I 5.)

¹⁷ Prim. De unitate intellectus, fin.

¹⁸ Cit. Pij XI. v okrožnici »Studiorum ducem« (29. jun. 1923) iz Comm. in Matth. c. V.

tudi menjati in more biti le vsakokratni izraz menjajočega se odnosa do subjekta in menjajočih se razmer, v katerih se subjekt nahaja. Tedaj bi pa bila res vsaka resnica in vsaka filozofija resnična le za kako dobo.

Ako hočemo biti pravični, moramo najprej ugotoviti, da je takšno umevanje Kanta zelo problematično. Gotovo je Kant, kakor je sam dejal, izvedel Kopernikovo revolucijo v svetu filozofije in je skušal doumeti problem spoznanja s stališča, da se ne bi subjekt ravnal po objektih, ampak objekti po subjektu. Toda docela drugo vprašanje je, kaj je ta subjekt, ali je res vedno se menjajoči empirični subjekt in njega duševnost? Kant je to zanikaval. Kant je zanikaval, da bi bilo spoznanje takšno, kakršna je duševna organizacija (wie sein Subjekt organisiert).¹⁹ Kant je hotel s svojim »transcendentalnim subjektom« vprav utemeljiti splošno veljavne in nujne spoznave. Seveda ni tako lahko povedati, kaj bi bil ta »transcendentalni jaz«. Nekateri mislijo, da Rousseauov »človek kot človek«. Saj je znano, kako mogočen vtisk je napravil na Kanta Rousseauov Emil in da je z njim in po njegovih načelih pričakoval »velike revolucije znanosti«. Ker je človeška narava v vseh ljudeh ista, bi bilo seveda vse, kar spozna človek kot človek, ipso facto splošnoveljavno. Drugi sodijo drugače. Zlasti obe znameniti takozvani novokantovski šoli, marburška in badenska, ki sta njiju glavna predstavnika Natorp in Rickert, menita, da je ta »jaz« zavest sploh, ki se uveljavlja po Natorpu kot logos, po Rickertu kot najstvo. Tudi tu so pa te apriorne norme in vrednote jamstvo za splošno veljavnost spoznanja.

Vendar je resnica, da dejansko mnogi te abstrakcije niso mogli vzdržati, temveč so tolmačili Kantov apriori psihološko, t. j. da je spoznanje odvisno od duševne organizacije posameznih ljudi in duševne dispozicije posameznih dob. Tako se je razvil iz Kantovstva psihologizem, subjektivizem, relativizem in relativistični historizem. Ni več absolutne resnice, vsa resnica je relativna. So razni tipi ljudi in vsak tip ima svoj način spoznanja; so razne duševne strukture in z vsako strukturo je zopet mogoč le poseben način spoznanja; so razne dobe, vsaka doba zopet spoznava po svoje. Filozofija ne more biti več svetovni nazor (Weltanschauung), temveč le še nauk o raznih

¹⁹ Prim. Kritik d. reinen Vernunft, Suppl. III (ed. Kehrbach²) 683.

²⁰ Prim. O. Willmann, Geschichte des Idealismus III (1897) 392 sl.

svetovnih nazorih (Weltanschauungslehre), ki so vsi enako resnični in enako zmotni, vsak resničen z odnosom na svojo dobo, a zmoten z odnosom na drugo dobo, ki jih torej ni mogoče ne dokazati, ne ovreči, temveč le psihološko in historično doumeti.

Feuerbach, pravi eden izmed odličnih predstavnikov novokantovstva, je izvedel tako relativacijo religije, Nietzsche splošne kulture, Dilthey zgodovine.²¹

A kaj je posledica tega razvoja danes, sto let po Kantovi smrti?

Že Paulsen je tožil, da vlada vsepovsod na filozofskem polju anarhija.²² Isto tožbo je ponovil Karl Joël.²³ Liebert pa po pravici naglašaja, da je te anarhije kriv vprav relativizem. Razkroj, ki ga je započel relativizem, sega namreč na vse strani in se ob ničemer ne more več ustaviti. Še nobena doba, pravi, ni bila tako razdvojena kakor naša. Neprimerna tragika naše dobe je, da ni v splošnem relativizmu nobene stalne točke več, ob kateri bi bila možna orientacija.²⁴ Kdo bi dejal: A pozitivne vede ob tem vendarle dobro prospevajo. Da, je odgovoril na to že Paulsen, a človek ne živi samo ob kruhu znanosti, temveč potrebuje kruha idej.²⁵ To se pravi: hrepenenje človeške duše po spoznanju se sicer za čas uteši ob pozitivnih pridobitvah, toda kmalu se zopet oglasi težnja po enoti, po sintezi, po enotnem svetovnem nazoru. Ob relativizmu se pa izmakne počasi zmisel pozitivnih pridobitev, zakaj kjer je vse relativno, ni nič trdnega in stalnega, tako da je prav tako ali še bolj logičen sklep: čemu še znanost in znanstveno prizadevanje, saj je itak vse le sen in prevara! Kdo drugi bi morda zopet dejal, da te krize ne čuti. Morda je res ta in oni ne čuti, saj je mnogo ljudi, ki so tako zatopljeni v bežni tok časa

²¹ Prim. A. Liebert, *Die geistige Krisis der Gegenwart* (1923²) 66—180.

²² Paulsen, *Philosophia militans* (1901) 67: Ein Versuch der Sammlung um Kants Namen hat doch bisher auf keine Weise der bestehenden Anarchie ein Ende gemacht.

²³ K. Joël, *Die philosophische Krisis der Gegenwart* (1919°) 26: Und stehen wir nicht bereits mitten in einem Zeitalter der Skepsis, der Auflösung aller Weltanschauung, der Zersetzung alles geistig Festen und Bindenden?

²⁴ Prim. A. Liebert o. c. 188 sl.

²⁵ Paulsen o. c. 67.

in življenja, da se nikdar ne vprašajo, kakšen zmisel naj ima vse to. Toda kdor pazno motri svet in ljudi, bo opazil, da jih premnogo globoko čuti to razdvojenost, samo da ne vedo, zakaj in odkod je, zopet drugi pa da vsaj čutijo, kako se je vsa gotovost v duši umaknila neki negotovosti, kako ne iz človekoljubja, ampak iz negotovosti postajamo tolerantni. Ni več pogumne izpovedi, ker ni več jasnega prepričanja.

V tej duševni krizi zlasti med nemškimi misleci kličejo nekateri: nazaj h Kantu! drugi: naprej čez Kanta! še drugi: nazaj pred Kanta!²⁶

»Nazaj h Kantu!« Toda ali ni vprav Kant kriv te globoke krize? Res, da so ga mnogi napak umeli, ker niso mogli slediti njegovim abstrakcijam in so tako nazadnje zašli v popoln relativizem. Ali če ga še tako izkušamo doumeti, tiči vendar že v njem samem razdvojenost med »Ding an sich« in transcendentnim subjektom, med receptivnostjo in spontanostjo, med senzualizmom in racionalizmom. Saj so prav zato novokantovci zavrgli njegov »Ding an sich«, njegovo receptivnost in njegov senzualizem in ohranili le spontanost duha in racionalizem. Toda ali more ta racionalizem umiriti duha? Neke idealne norme naj določajo po teoriji marburške šole zakonitost vsega, kar je; če vprašamo, odkod tiste norme, pravijo, da so norme absolutnega duha; a če zopet vprašamo, kaj je tisti absolutni duh, se pokaže, da po novokantovcih nič ni in ne more nič biti, ker bi sicer že priznali metafiziko, a je njih osnovna dogma, da metafizike ni. Neko najstvo vleva po teoriji badenske šole, da moramo tako ali tako soditi; če vprašamo, odkod to najstvo, nam pravijo, da iz nekega absolutnega kraljestva vrednot; če hočemo določiti to kraljestvo in te vrednote, se zopet vse izmakne v nič, saj bi zopet bili v zanikani metafiziki, če bi priznali realnost teh vrednot. Tako je novokantovstvo le abstrakcija tega, kar bi moralo biti, a po novokantovstvu biti ne more in ne sme, in sicer prav zato ne more biti in ne sme, ker je novokantovstvo še vedno kantovstvo.

Ali torej: »naprej preko Kanta«? Tako kličejo novokantovci sami. Toda zaman bo ves trud, če ne bodo poprej v sebi premagali Kanta. Saj je očitno, da je vse zlo vprav iz

²⁶ Prim. E. Przywara, Kantentfaltung oder Kantverleugnung. (Stimmen d. Zeit B. 108, 1924, 90—108.)

Kantove revolucije. Ne objekti po subjektu, ampak subjekt se mora ravnati po objektih, če naj bo naše spoznanje resnično! Ako je v objektih kaj absolutnega, bodo tudi naše spoznave imele absolutno vsebino. Na Kantovi podstavi vodi pot le v skepso, dasi se je Kant tega očitka krčevito branil.

Ali »nazaj pred Kanta«? Pred Kantom je vladala racionalistična metafizika, ki je apriori iz pojmov snovala realnost. To metafiziko je Kant po pravici zanimal.

Kam torej?

Vsekako k metafiziki. Ta klic se oglašja iz vsega nesoglasja bolj in bolj enodušno. Vsa velika filozofija, kliče Karl Joël, je vedno bila metafizika. Spoznavna teorija odvarja le vrata k metafiziki. Vprašanje metafizike je pa vprašanje realnosti.²⁷ K metafiziki kliče tudi Liebert; dasi še v oblasti novokantovstva, že govori o transcendenci in »o božji realnosti, ki si v njej mislimo resničnost vseh idealov«. Vse naše bitje, ves zmisel našega življenja, vse naše npravne in pravne tvorbe, naše verovanje in spoznavanje, vsa naša znanost, vse se razpusti v nič, če hočemo vse razložiti le po zgodovinskem razvoju in po prilagojanju na časovne razmere, iz zakonitega toka zgodovinskega in naravnega dogajanja.²⁸ Najbolj značilno je pa, da je tudi Paul Natorp († 1924) po dvajsetletnem preučevanju Platonove filozofije prišel na zadnje do sklepa, da »pravo, dobro in lepo« vendarle ni samo nekaj idealnega in za svet resničnosti normativnega, kakor je vedno menil, temveč nekaj bitnega in enega, »das Ur-Gesetz«, a tudi »das Ur-Sein« in »das Letzt-Eine«, ki po njem vse teži in ki je edini zmisel vsega teženja. To je tisti skrivnostni »Epekeina«, ki je središče vse Platonove filozofije.²⁹

²⁷ K. Joël: Und darum trieb alle große Philosophie, was die heutige am wenigsten treibt, ja was heute innerhalb und außerhalb der Philosophie als das verrufenste gilt und doch immer und ewig das letzte und höchste der Philosophie bleiben wird: *Metaphysik*. (Die philosophische Krisis², 14; potem 38 in 46.)

²⁸ Prim. A. Liebert, *Die geistige Krisis der Gegenwart* (1923²) 192. Še bolj poudarja Liebert potrebo religije: »die Metaphysik und vor allem die Religion« (199). »Darum ist das Problem der Religion zur Schicksalsfrage unserer Zeit geworden« (196).

²⁹ Prim. Paul Natorp, *Platos Ideenlehre 1921²* (1. izd. 1902): Des Epekeina, worin das Zentrum seiner (Platos) Philosophie, des Agathon, Kalon, Sophon... Der mit dem Epekeina bezeichnete letzte Einheitsgrund der Ideenwelt meint nicht nur die bloß logische Einheit des Systems

S tem smo pa pri — sv. Tomažu Akvinskem. Metafizika Tomaža Akvinskega strinja vse to, po čemer teže miselci iz globoke duševne krize naše dobe.

Sv. Tomaž Akvinski je v svoji metafiziki nepremično čuval tisto veliko načelo, da spoznavanje ni ustvarjanje objektov, ampak dojemanje tega, kar je že tudi neodvisno od spoznanja. Zanikanje tega načela je bilo tisti »prôton pseudos«, tista prva zmeta Kantove filozofije, ki je gnala to silno filozofijo nezdržno v končni razkroj. Seveda ni Tomaž tega načela zamislil, to načelo je marveč izraz nepokvarjene človeške zavesti same. A vsekako je gotovo, da ni mogoča prava filozofija brez tega načela.

Metafizika sv. Tomaža Akvinskega tudi ni aprioristična, kakor je bila predkantovska in kakršno je Kant po pravici zavrzel. Tomaževa metafizika je vsa osnovana aposteriori, kakor jo je bil prvi zasnoval veliki empirik Aristoteles. Aposteriori se dviga človeški duh v kraljestvo idej, in kjer ni več možna nobena zveza z aposteriornimi spoznavami, tam so po Tomaževi filozofiji tudi meje metafizičnemu spoznanju. Tu ni torej nobenih samovoljnih umskih konstrukcij, kakor so jih snovali, ne brez genialnosti, a brez realne življenske vrednosti n. pr. nemški filozofi po Kantu.

Vendar pa Tomaževa filozofija ni prezrla velikih idej Platonove metafizike, kakor jih je preveč enostransko prezrl Aristoteles. Tomaž je strnil v mogočno sintezo Aristotelov realizem s Platonovim metafizičnim idealizmom v globokem spoznanju, da se v prvem bitju strinja idealnost z realnostjo v čisti enoti. Kar je namreč Platon le bolj intuitivno slutil, a filozofsko, kakor se zdi, zmotno utemeljeval, to je Tomaž metafizično doumel in osnoval, da biva Platonov »Epekeina«, ki je ne samo ideja idej, temveč obenem čista realnost, ipsum Esse, prvo

allein; obgleich diese auch, sondern die Einheit des Urlebendigen, Urkonkreten . . . die letzte Einheit der Einheiten, die Idee der Ideen, den Logos selbst aller Logoi . . . das Ur-Gesetz . . . das letzte Sein, das letzte Eine . . . Letzt-Eine . . . Das letzte Agathon ist im Grunde nichts andres als das letzte »Sein« und das letzte »Eine« selbst, als das allein verständliche Ziel alles Strebens in allem, was nicht es selbst ist. Das Letzte, wozu alles Streben strebt, wonach zu streben allein Sinn hat, ist eben das »Sein«; die Ruhe und Seligkeit ganz in sich beschlossenen, alles in sich schließenden, somit schlechterdings unbedürftigen, also befriedeten Wesens. (465, 467, 473, 505, 506, 505.)

idealno in realno počelo vsega, kar je, in zopet idealni in realni zadnji smoter vsega.

Tako je Tomaževa metafizika zasidrala vso absolutnost nazadnje v absolutnem Bitju, ko jo je Kant zaman skušal utrditi v abstraktnih in zato majavih apriornih kategorijah.

To je ena stran Tomaževe metafizike, ki nam tolmači to, kar je večnoveljnega v kantovstvu in novokantovstvu marburške in badenske šole, bivanje nekih večnih norm in najstev, bivanje resničnega kraljestva idej in vrednot. To niso izmišljene, kakor sta malomiselnost trdila relativizem in historizem, ampak večne resnice, le da kantovstvo ni imelo več zanje zadostne osnove, ko je izgubilo resnično objektivnost izpred oči.

Druga stran je pa ta: Relativizem se moti, ko trdi, da je vse relativno, a ne moti se, ko trdi, da ni vse absolutno. Metafizika sv. Tomaža ima globoko umevanje za relativnost človeškega spoznanja. Za panteistični monizem in tudi za apriorni racionalizem more biti res nerešljiva uganika, kako je poleg absolutnosti možno še kaj, ni pa tega protislovja za metafiziko, ki loči bitje, ki je Bitje samo, in bitja, ki so prigodna bitja, stvari. Pravtako jasno je za to metafiziko, da more biti spoznanje stvari le relativno. Kako naj bi končni um do dna dojel neskončno resničnost? A tudi končna resničnost ima mnogo aspektov in mogoče jo je motriti od te in od one plati in tako seveda relativno. A tudi spoznavajoči subjekt sam je zajet v izpreminjajoči se tok časovnosti in tudi s te strani more biti njegovo spoznanje le relativno. Človeško spoznanje se razvija s kulturo. Tudi prevladuje tu racionalnost, tam emocionalnost. Možne so razne duševne naravnave, da se duh nehote obrača bolj na eno plat resničnosti kakor na drugo, bolj na en način kakor na drugi, in se mu torej javi resničnost pod drugim in drugim aspektom, na drugi in drugi način. Na to razpoloženje duševnosti vplivajo raznoteri vplivi, klimatični, plemenski, gospodarski, idealni.

Tomaževa metafizika se torej prav nič ne protivi moderni psihologiji, ki preučuje razne tipe ljudi in razne strukture duševnosti.

Kajpada, tega filozofija sv. Tomaža ne more priznati, da bi bila resnica relativna v zmislu historizma, ki pravi, da je lahko kaj resnično za eno dobo, a zmotno za drugo, ali res-

nično za eno pleme, zmotno za drugo. Tega Tomaževa filozofija ne more priznati, ker je to očiten nezmisel.

Spoznavanje je vprav tisto svojsko predočevanje in doje-manje objektivnosti, ki se ob njem zavedamo, da je tako, kakor mislimo ali pravimo, da je. Lahko je to predočevanje bolj bistro, manj bistro, bolj razsežno, manj razsežno, lahko vsestransko, lahko enostransko; lahko je to doje-manje bolj ali manj globokosežno, bolj ali manj izčrpljivo, abstraktivno ali intuitivno, splošno ali segajoče do bitja individualnosti — v vsem tem je relativnost spoznanja —, toda navsezadnje je predočevanje ali ni, je doje-manje ali ni — v tem je absolutnost resnice. Naravnost protislovno je torej, da bi bila resnica v zmyslu historizma relativna. Ali je človeštvo v kakih dobah res dojelo objektivnost, ki je mislilo, da jo je, ali je ni. Če jo je, je resnica tistega spoznanja absolutna, občeveljavna in večnoveljavna. Kajpada je mogoče, da jo bodo poznejši rodovi globlje spoznali. Tudi je mogoče, da se jim ne bo zdela več tako pomembna, ker se jim bodo odpirali globlji problemi. Nemogoče pa je, da bi ne bilo več resnica, kar je bilo resnica. To se pravi, če se je objektivnost medtem izpremenila, je jasno, da ne bo več veljavna tista sodba glede na novo stanje, a vedno bo veljavna glede na tedanje stanje. Prav tako je jasno, da se bo izraz sodbe z drugega časovnega vidika časovno izpremenil, a resnični zmisel bo isti. Tudi če bi bilo vse na svetu menljivo, bi bilo absolutno resnično vsaj to, da je vse menljivo. Ako pa filozofija dožene, da se javlja v vseh časovnih menah samo v sebi absolutno neizpremenljivo, nadčasovno in večno bitje, tedaj je dojetje tega dejstva v polnem pomenu absolutna resnica, ki je brez menljivega časovnega izraza za vse čase nemenjivo veljavna.

Tomaževa filozofija motri menljivost in minljivost stvari, t. j. njih relativnost. To je filozofska »relativitetna teorija«. Motri potem v teh menah bitja, ki se sama menjajo, a motri jih po abstrakciji po skupnem značaju bitja, bitja kot bitja, njih splošne odnose, in najsplošnejše zakone, ki brez njih celo izpreminjanje ni mogoče. To je splošna metafizika ali ontologija. Motri naposled bitje, ki je Bit sama (ipsum Esse), izven vseh men in njih prvi vzrok. To je metafizika v najvišjem pomenu. A v vsem tem išče absolutne resnice, to se pravi, resničnega, večnoveljavnega spoznanja. Gotovo je bilo in je še tudi v meta-

fiziki mnogo menljivih mnenj, a ta mnenja še niso prave spoznave, zato jim tudi še ne pristoji znak resnic. Spoznanje in torej resnica je v teh primerih le, da bi »moglo« tako biti, da »se zdi« tako, da je »najbrž« tako, a ne »moglo«, ne »zdi se«, ne »najbrž« ni isto kar: »je«. Tako Tomaževa filozofija priznava široke meje relativnosti — popolno spoznanje je res le ideal, le »naloga«, kakor govori marburška šola —, toda zavrača relativizem, ki mu ni nič absolutnega. Je, pravi Tomaževa filozofija, absolutno in so absolutne resnice, in naš um more, če tudi le nepopolno, spoznati oboje.

Ali ne bomo dejali, če pretrgamo vso duševno bedo naše dobe, da je takšna filozofija zanjo naravnost rešilna filozofija?

Ne smemo pa zamolčati, da se že tudi izven obnove Tomaževe filozofije vrše poskusi, kako rešiti krizo in pridobiti zopet objektivnosti našega spoznanja pravo veljavo. Naj omenimo le Külpeja, ki je z würzbuško šolo započel resno delo za utemeljitev kritičnega realizma; Husserla, ki je premagal subjektivizem in zasnoval fenomenološko šolo za motritev resničnega bistva stvari (dasi je sam obtičal še v idealizmu); Meinonga, ki je izšel iz psihologizma, prodril do objektivizma in zasnoval posebno »predmetnostno teorijo«. V marburški šoli sami se je oglasil Nicolai Hartmann, ki snuje novo »kritično metafiziko« na starem načelu, da spoznavanje ni ustvarjanje, ampak dožemanje objektov. Vsi ti in njih učenci se resno trudijo, da bi utrli ravno pot človeškemu spoznanju.

Toda to so le poskusi, ki nekako tipajo za resnico, a si je še niso svestni, poleg tega je pa jako zanimivo, da tudi pri teh poskusih lahko zasledimo aristotelsko-tomistične vplive. Nikolai Hartmann se sklicuje zavestno na Aristotela; Husserl in Meinong pa sta izšla iz Bolzanove in Brentanove šole, ki sta bila oba duhovnika in bolj ali manj še pod vplivom tradicije (Brentano je bil obenem odličen aristotelik). Če je pa tako, se pa vprašamo, ali ne bi bilo najbolje, ako bi se miselci naše dobe orientirali zopet ob stari filozofiji in po načelu kontinuitete na nje temeljih delali dalje?

Seveda ne pravimo, da bi bila vsa doba od Tomaža do danes prazna in brezplodna. Čudna bi bila misel, da bi se bil človeški duh toliko stoletij samo motil. A to pravimo, da je bila tudi za filozofijo največja nesreča, ko je Descartes z drznim duhom pretrgal kontinuiteto in ko je za njim Kant vso metodo

naravnost prevrnili. Vsa naša nesreča je le posledica te nesrečne revolucije!

Zato pa pravimo: nazaj k sv. Tomažu Akvinskemu, ali bolje: naprej s sv. Tomažem!

III.

Ne nazaj, temveč naprej! Kljub globokemu spoštovanju, ki ga imamo do sv. Tomaža in njegove filozofije, si namreč ne tajimo in po pravici in resnici tudi ne moremo tajiti, da ni možna kaka preprosta repristinacija celotne Tomaževe filozofije, da bi n. pr. Tomaževo filozofijo kar kratkomalo povzeli in prevzeli z vsem, kar je z njo v zvezi in z le tem.

Najprej bi bilo to docela neznanstveno ravnanje. Filozofija se ne dá mehanično prevzeti. Filozofijo si je treba marveč miselno osvojiti. A zopet si jo je mogoče zares miselno osvojiti samo tedaj, če uvidimo nje resničnost. Zakaj pri filozofiji ne gre za verovanje, temveč za vedenje.

Če se pa miselno uglobimo v Tomaževo filozofijo, se nam pokaže troje: prvič, da ne moremo vsega sprejeti; drugič, da nam to, kar moremo sprejeti, ne zadoščuje povsem; in tretjič, da moramo postaviti vse v novo osredje.

Res je filozofija, če je prava, nadčasovna, brezčasna in zato za vse čase enako veljavna. Toda če mislimo na filozofijo, kakor jo je doumel ta ali oni mislec ali tudi kakor jo je doumela cela vrsta miselcev ene dobe, moramo v njej ločiti splošno metodo, splošna načela, splošne probleme, pa posameznosti, posamezne probleme in posamezne utemeljitve za te posamezne probleme. Ko smo postavili filozofijo sv. Tomaža nasproti kantovstvu in novokantovstvu, smo kazali le na splošno metodo, na velika načela in na osrednje probleme Tomaževe filozofije, češ da more biti le tu prava rešitev današnje duševne krize. S tem pa nismo rekli, da so v Tomaževi filozofiji že rešeni vsi problemi, ali da ni ničesar v njej, kar je morda zastarelo ali tudi zmotno, ali da ni možna nova in morda boljša in globlja utemeljitev posameznih problemov. Sv. Tomaž Akvinski, dasi velik, je vendar bil tudi sam pod vplivi svoje dobe, in kakor noben človek si tudi on ne more lastiti naravne nezmotljivosti.

So deli Tomaževe filozofije, kjer bo težko najti globlji in primernejši izraz. Takšna je n. pr. splošna metafizika ali onto-

logija, ki motri, kakor smo že dejali, bitje kot bitje. Ta del filozofije je radi svoje splošne abstrakcije tako prost vse časovnosti in vseh vplivov časovnih mnenj pozitivnih znanosti, da ga je mogel prav tako čisto doumeti Aristoteles, kakor Tomaž, ali kakor ga more doumeti kak mislec naše dobe. Vendar so celo tu problemi, kjer so mogoča razna mnenja in kjer je težko reči, ali je misel sv. Tomaža vedno edini izraz resnice. Naj omenimo le težke probleme o realni možnosti, o bistvu in biti, o individualnosti. Kakor so ti problemi dalekosežni, vendar ni mogoče reči, da bi zapustil pravo filozofijo, kdor bi ne bil povsem istih misli s sv. Tomažem.

Še mnogo naravnejša so takšna nesoglasja pri posameznih problemih v drugih delih filozofije. Tako so težki problemi o Bogu, ki bi zanje pri sv. Tomažu zastoj iskali končne rešitve. Tako so še nekatera temna vprašanja v metafiziki o duši. Tako je v kozmologiji vprašanje življenja. Kljub vitalistični rešitvi čez moč težka zagonetka.

Ker je prava filozofija možna le na osnovah aposteriori, je kaj naravno, da se filozof pri mnogih vprašanjih obrača na pozitivne znanosti svoje dobe. Ontologija se lahko zadovolji s splošno abstrakcijo, ki ne potrebuje nobenih posebnih znanstvenih izsledkov, a ne tako kozmologija ali psihologija. Čim bogatejši so podatki pozitivnih znanosti, tem jasneje se razodevajo problemi, ki jih je mogoče motriti le v pojavih. Ako imamo na umu, da sv. Tomaž ni imel pred seboj presenetljivih odkritij moderne znanosti, a da je imel pred seboj borne izsleditve Aristotela, dostikrat pomešane z zmotami in bajkami, se ne bomo mogli načuditi njegovemu genialnemu duhu, ki je v teh bornih in še poleg tega neredko izpačenih podatkih motril velike kozmološke in psihološke resnice. Čudili se pa ne bomo, če je radi nedostatnega materiala ta ali oni posamezni problem, to ali ono utemeljitev od neprave strani zajel. Mnogo fizikaličnih mnenj tedanje dobe je v delih sv. Tomaža, ki jih je moderna znanost že davno zavrgla. Bilo bi smešno, če bi hoteli s filozofijo sv. Tomaža obnavljati tudi takšna mnenja. Za filozofa imajo seveda še vedno ta pomen, da v njih lažje spozna način, kako je sv. Tomaž umoval in zakaj je tako umoval, in tako tudi lažje presodi, ali imajo dokazi tudi še neodvisno od takšnih fizikaličnih mnenj kako moč ali ne.

Ko preučujemo filozofijo sv. Tomaža, se moramo tudi zavdati, da ne čuti vsaka doba vseh problemov enako. So problemi, ki so problemi vseh časov in za vse, a so tudi problemi, ki so pred vsem problemi ene dobe. Le naravno je, da je motril sv. Tomaž s posebno pozornostjo probleme svoje dobe. Ti problemi za nas morda nimajo več tiste pomembnosti, kakršno so imeli tedaj, in ne izplačalo bi se po zgledu sv. Tomaža zastavljati zanje svoje moči. So pa drugi problemi, ki jih doba sv. Tomaža ni čutila, a ki jih živo čuti naša doba. Takšni problemi so: spoznavni problem, problem božjega spoznanja, problem monizma, problem religije, etični problem itd. Jasno je, da mora filozofija naše dobe mimo zastarelih problemov v sredino modernih problemov.

Komu bi se morda zdelo, da pa potemtakem filozofija sv. Tomaža nima tistega pomena za našo dobo, kakor smo prej naglašali, če v tem in onem ne moremo za sv. Tomažem, če v mnogočem ni treba, da bi šli z njim, če si zopet drugod sami moramo utirati pota. Toda ni tako. Ni sicer tega lahko povedati njim, ki te filozofije ne poznajo do nje globine in notrine, a tisti, ki so nje resničnost takorekoč v sebi doživeli, se dobro zavedajo, kaj jim je ta filozofija kljub vsemu, kar je še nedostatno, negotovo in sporno. S svojo jasno metodo, s svojimi razvidnimi načeli, s svojimi velikimi smernicami, s svojimi nedvomnimi osnovnimi rešitvami daje nekak čudovit duševni mir, da človeka nič ne motijo zastareli nazori, nič nesoglasja, nič odprta vprašanja. V vseh nesoglasjih čuti in vidi človek tisto veliko enoto, ki je ne daje nobena druga filozofija.

Spričo vsega tega je jasno, kakšno more biti sodobno stališče nasproti Tomaževi filozofiji.

V sredini vsega mora biti naravno Tomaževa metafizika. Seveda je treba po dobi kriticizma to metafiziko najprej spoznavno osnovati. Naloga bodočnosti, pravi nemški neoskolastik, je nekakšna sinteza objektivizma in subjektivizma, spoznavne kritike in ontologije. Od objekta se je obrnila filozofija tekom stoletij k subjektu. Ta razvoj je dosegel višek v Kantu. Zgodovina ima svojo teleologijo, zato tudi to filozofsko delo gotovo ni bilo prazno. Ideje so se izčistile, že prodira spoznanje, da idealizem ne zadostuje, mišljenje se vrača k realizmu, počasi sicer, komaj zaznatno, a vendarle. Tomaževa filozofija mora prevzeti vodstvo in povesti mišljenje od subjekta zopet

nazaj k objektu, k metafiziki, sedaj z novim, poglobljenim in izčiščenim spoznanjem.³⁰

Zopet je pa nemogoče zadovoljivo izvršiti to nalogo, če se zastopniki Tomaževe filozofije ne vglobe v mišljenje naše dobe, če ne doumejo nje problemov, nje dvomov in težav. Kakor se je sv. Tomaž postavil v sredino svojega časa in iz te sredine zajemal vprašanja, ki jih je bilo treba pred vsem reševati, tako bodo morali pravi učenci sv. Tomaža spoznavati duševno življenje našega časa, da bo njih filozofija večna po idejah (*philosophia perennis*), a sodobna po problemih in odgovorih.³¹

Obenem pa treba skrbno zasledovati pridobitve pozitivnih znanosti, zlasti naravoslovja, biologije in empirične psihologije.³² Ne le, da mnogih problemov kozmologije in psihologije brez tega znanja ni mogoče sodobno obravnati, podajajo te znanosti več in več odkritij, ki čudovito osvetlujejo osrednje ideje Tomaževe filozofije.³³

Tako bo mogla filozofija zopet povzeti razdrobljene spoznave moderne znanosti v višjo sintezo in obrniti poglede znanosti od delov k celoti, od celote k enoti, od enote k prvemu počelu enote, Bogu.

³⁰ B. Jansen S. J., *Bedeutung des Kritizismus*. (Stimmen d. Zeit, B. 107, 1924, 81—99.)

³¹ Prim. F. Ehrle S. J., *Grundsätzliches zur Charakteristik der neueren und neuesten Scholastik* (1918) 26: Wir müssen uns eben mit unserer christlichen Philosophie nach dem Beispiel der großen Lehrer des 13. und 16. Jahrhunderts mitten in das Geistesleben unserer Zeit stellen...

³² Potrebo tega študija je naglašal že Leon XIII. v okrožnici *Aeterni Patris* (1879) o Tomaževi filozofiji: *Nihil philosopho utilius quam naturae arcana diligenter investigare et in rerum physicarum studio diu multumque versari*. — Tudi P. Ehrle v rečenem delu s poudarkom govori o tej potrebi: *Wie kann die Kosmologie der Physik, Chemie und Astronomie entraten, wie die Psychologie die Physiologie ignorieren? Die Naturwissenschaften vernachlässigen zu ihrem eigenen Nachteil den Kontakt mit der Philosophie, und diese kann ohne Schädigung mit bezug auf jene nicht dasselbe tun* (25).

³³ Prim. H. André, *Die Einheit der Natur. Eine biologische und naturphilosophische Untersuchung* (1923) str. 38 sl., kjer opozarja na študije Heidenhaina, Gurwitscha in Buytendijka, ki presenetljivo osvetlujejo teorijo o substancialnih formah.

RAZVOJNO-ZGODOVINSKO POJMOVANJE CVETNEGA ODEVALA ALI PERIANTA.

Drica Angela Piskernik.

Za lažje razumevanje:

Golosemenke — gymnospermae.

Jednokaličnice — monocotyledones.

Mnogoplodice* — polycarpicae.

Obod — perigon — enovretenčasti enojni periant — monohlamidski periant.

Obodnice* — monochlamydeae.

Dvojnik* — dvojno cvetno odevalo — dvojni periant — heterohlamidski periant.

Dvojnice* — dialypetaleae (rastline z dvojnimi periantom).

Deljeni* obod — dvo- in večvretenčasti enojni periant — polihlamidski periant.

Z zvezdico zaznamovane botanične označbe je uvedla v literaturo avtorica.

Za primerjajoči studij razvojno-zgodovinskega postanka cvetnega odevala ne nudi nobena rastlinska vrsta toliko zanimivih zgledeov kakor mnogoplodice in izmed njih še zlasti zlatičnice in lokvanji.

Članek, ki bo dozdej zgolj deskriptivno obravnavano snov podal z razvojno-zgodovinskim poudarkom in bo opozoril na razliko teh dveh pojmovanj ter na znanstvene pogrške pri opisu odeval v naših botaničnih učnih knjigah, bo osvetlil v glavnem sledeča temeljna vprašanja: Kaj je enojno, kaj dvojno cvetno odevalo? Kako pojmujejo deskriptivno, kako moramo pojmovati razvojno-zgodovinsko bele cvetne liste pri telohu in drugih zlatičnicah? Kaj so prvotni, kaj sekundarni medovniki? Ali se spreminjajo prašniki v venčne liste ali narobe?

Znanost o gotovih točkah periantovega vprašanja dolgo ni izrekla končne besede in mnenja so bila precej različna. Vprav v tem boju pa so prišli v literaturo pogrški, ki se zdaj podedujejo od knjige do knjige, ne samo v naših, temveč še predvsem v tujerodnih nemških knjigah, ki pa so bile, kakor smem vprav z ozirom na iste napake upravičeno trditi, glavni pripomoček pri sestavi slovenskih učbenikov.

Cvet je skrajšana mladika ali del mladike, ki nosi liste, razvijajoče spolna plodila.¹ Njegovi listi se razlikujejo od vegetativnih listov iste rastline predvsem po funkciji, toda tudi po velikosti, barvi in obliki. Razvojno-zgodovinsko izhajajo cvetni listi od vegetativnih listov, toda že davno so postali morfološko in filziološko samostojni. Za razplodbo so glavnega pomena plodni listi ali pestiči in prašni listi ali prašniki. Pestiče in prašnike štiti od zunaj in jih ovija v brstu navadno še cvetno odevalo ali periant, ki ima dostikrat veliko vlogo pri opravevanju.

Cvet brez vsakega odevala imenujemo goli cvet (ahlamidski² cvet — 1).³ Ako so vsi listi cvetnega odevala skoraj enaki in istega izvora, govorimo o enojnem cvetnem odevalu (homohlamidski periant). Enojno cvetno odevalo obstoječe samo iz enega vretenca, imenujemo obod ali perigon (monohlamidski periant — 2, 3). Če je sestavljen iz več vretencev, ga nazivljamo psevdoperigon ali deljeni⁴ obod (polihlamidski periant — 4, 5). Dvo- in večvretenčastemu odevalu, čigar posamezni krogi so različni po postanku, obliki, barvi in funkciji, pravimo dvojno odevalo, dvojniki ali dvojni periant (heterohlamidski periant); ako že istega izvora, so vretenci vsaj različni po barvi in funkciji (6, 7, 8, 9).

Če premostrimo postanek cvetnega odevala z razvojno-zgodovinskega vidika, moramo smatrati za prvo fazo v odevalnem razvoju seveda obod (10), ki se sklada s prvotnim (primarnim) periantom. Posamezni takrat še brezodevalni enospolni cveti v razcvetju pradednih rastlin so bili že tudi podprti od ovršnih listov. V času, ko se je razcvetje vedno bolj poenostavljalo in so se vsi njegovi moški in ženski cveti združili v en sam dvo spolni cvet, so se ovršni listi ob prilagoditvi na novo funkcijo, ki je obstojala v tem, da privabijo živalice na zdaj neznatni cvet in ščitijo prašnike in pestiče, močno spremenili, postali so različni od pravih listov v barvi in obliki ali vsaj v obliki. Perigon obodnic in sploh vsak prvotni periant ni nič drugega kakor

¹ Wettstein, R., Handbuch der system. Botanik. 1911², p. 357.

² χαλαρός-obleka.

³ Številke v oklepaju se nanašajo na tabelo.

⁴ Deljeni obod se mi zdi dejstvu mnogo bolj odgovarjajoča oznaka nego navidezni obod. (Primerjaj opis.)

vretenec takih zelenih ali venčastih krovnih listov ali braktej. — Obe drugi vrsti odevala, deljeni obod in dvojnik, sta se razvili pozneje (11—19).

Deljeni obod je nastal na ta način, da je bil vsak drugi list prvotnega perianta pomaknjen za spoznanje na znotraj. Listi, ki so tvorili poprej samo en vretenec, so se na ta način razvrstili v dva, ki pa sta enaka in istega izvora (11, 12, 13).

Vretenci dvojnega perianta (14—19) pa nikdar niso enaki, temveč so različni ali po funkciji (barvi) ali pa po obliki in pa — v največ slučajih — tudi po postanku. Glede na postanek pravi Wettstein (l. c. p. 431): »Različnost v dvojnem cvetnem odevalu je ali dimorfizem prej popolnoma enakovrednih listov ali pa posledica različnega izvora.« Prvo govori za razvoj dvojnega perianta iz deljenega oboda (15); vretenci so istega morfološkega izvora, a so različni po barvi in funkciji. Drugo pa razlaga postanek odevalnih vretencev ali iz prvotnega perianta in prašnikov (16—19) ali pa iz prvotnega perianta in ovršnih listov (14).

Na to razliko v označbi periantov opozarjam radi prepogoste zamene pojmov »enojen« in »enovretenčast«. Oznaka »enojen« se ne nanaša na število vretencev, temveč na isti izvor, obliko, barvo in funkcijo vseh krogov. Lahko pa je potem enojno odevalo eno- ali pa večvretenčasto (obod, deljeni obod). Istotako »dvojno cvetno odevalo« ali »dvojnik« ne znači dveh vretencev, ampak periant, ki sestoji ali iz dveh krogov (14—18), ali pa tudi iz več (19), ki pa so ali že različnega izvora (14, 16—19), ali pa istega izvora (15), a se v tem slučaju razlikujejo po barvi, funkciji in celo tudi obliki. Tako se delijo vedno v različne sestavine, kakor so zelena čaša in drugo-barvni venec, venčasti prvotni periant in medovniki, čašasti ovoji in venec in kombinirajo vse te raznosti v cvete najvišjega razvoja.

Gole cvete, ki značijo ali še prvotno nizko stopnjo cvetnega razvoja ali pa so sekundaren pojav in posledica prilagoditbene redukcije organov (pri vodni leči na pr.), je najti v najrazličnejših rastlinskih skupinah, kakor pri golosemenkah, nekaterih obodnicah (brezah, vrbah, lobodnicah), jednokaličnicah (rogozu, vodni leči, dristavcu) in pri drugih v rastlinstvu.

Enovretenčasti enojni periant (obod — 2, 3) imajo poleg rastlin, ki so vprav vsled te značilnosti uvrščene med obodnice

(orehi, murve, konoplje, brestí, koprivnice, omele, dresni, mlečniki, kaktice in ključnice) tudi še druge izmed dvojnic in enokaličnic, kakor n. pr. kalužnica, veternica in šmarnica. Perigon nekaterih navedenih je zelen (člašast — 2), pri drugih pa je drugače barven (venčast — 3).

Dvo- ali večvretenčasti enojni periant (deljeni obod ali psevdoperigon) odeva — kakor smemo upravičeno sklepati — plodila velikonočnice izmed zlatičnic in mnogo enokaličnic posebno še iz družin junkacej, liliacej, alismatacej in amarilidacej. Vretenca sta ali obadva zelena (4, 11) ali pa obadva venčasta (5, 12, 13). Velikonočnica (anemone pulsatilla) in nje-gove najbližje sorodnice imajo še to posebnost, da so ovršni listi pomaknjeni na stebelu prav blizu k cvetu in spominjajo na čašo (13).

Dvojne periante prištevamo dvema skupinama A in B, od katerih ima vsaka svoje posebne slučaje.

A. Odevalo (dvojnik) sestoji iz čaše odnosno člašastega ovoja in venčastega prvotnega perianta (9, 14—15).

a) Odevalo se je razvilo iz deljenega oboda, torej iz deljenega prvotnega perianta. Zunanji vretenec je ali ostal ali pa sekundarno zopet postal čaša, notranji je postal venčast (polygonaceae — 15). Tudi venčni listi cabomboidej bržčas niso nastali iz prašnikov, temveč iz listov prvotnega perianta. Nekaj podobnega se je izvršilo tudi pri lavracejah, aristolohijacejah in drugih izmed mnogoplodic. Velike vrednosti je to doznanje posebno radi tega, ker nam je na tej podlagi mogoče sklepati, da pač tudi notranji periantni vretenec enokaličnic — enokaličnice se odvajajo od mnogoplodic — ne odgovarja navadnemu, iz prašnikov nastalemu vencu, temveč diferenciranemu prvotnemu periantu.

b) Čašo tvorijo ovršni listi (člašasti ovoj), venec pa prvotni periant (venčasti prvotni periant — paeonia, anemone hepatica — 9, 14). Slučaj potonike in jetrnika in še nekaterih anonacej je izreden, ki za presojanje drugih rastlin v tem oziru nima nobene vrednosti. Kar označujemo tukaj s čašo in vencem, zasluži to označbo samo radi barve in funkcije, ne pa po svojem morfološko-filogenetičnem značaju. Da preprečimo nesporazumljenje, je bolje, da govorimo tukaj o člašastem ovju in o venčastem prvotnem periantu. V teh slučajih je vprav

prvotni periant, ki ostane sicer navadno čaša, spremenil funkcijo, medtem ko so od spodaj ovršni listi prevzeli funkcijo čaše.

B. Periant (dvojniki) sestavljajo tudi venčni listi in medovniki. Medovniki niso nič drugega kakor preoblikovani sterilni prašniki. Tudi nekateri venčni listi so se razvili na ravnost iz prašnikov, kakor pri mnogih zlatičnicah, ključnicah i. dr. (*campanula medium*, *kerria*, *camellia*).⁵ Drugi venčni listi (zlasti pri zlatičnicah) pa so nastali iz prašnikov preko medovnikov. Samo en del prašnikov je ostal fertilen, drugi so prevzeli funkcijo opraševalnih posredovalcev, ki vabijo živalice z medom in barvami. In zopet drugi venci so se razvili iz plastičnega staničja, ki veže prašnike. Ta zadnji način postanka novih venčnih listov lahko zasledujemo pri amarantacejah in dichapetalacejah.⁶ Tako je postal dotlej enojni periant, ki je izšel iz vretenca krovnih listov, čaša, od zgoraj pa se je razvil venec. Venec sestoji ali iz že dovršenih venčnih listov ali pa iz medovnikov.

a) Prvotni periant je obdržal svojo prvotno funkcijo in ga imenujemo čaša (16); iz prašnikov pa so nastali venčni listi. To je najbolj razširjen tip (normalni tip) heterohlamidskega odevala. Medenic, ki bi spominjala na medovnike, venčni listi nimajo več, ali pa so jih razvili sekundarno.

b) Čaša je prvotni periant, venec sestoji iz medovnikov, ki pa imajo že popolno obliko venčnih listov (*ranunculus* in še drugi iz družine zlatičnic — 7, 17).

c) Prvotni periant se je spremenil v venec (venčasti prvotni periant), medovniki so venčnim listom ali malo ali pa tudi zelo podobni (*trollius*, *helleborus*, *clematis alpina*, *delphinium*, *aconitum*, *aquilegia* in dr. — 8, 18). O psevdoperigonu pri zlatičnicah — izvzemši *anemone* gen. *pulsatilla* — ne moremo govoriti. Kajti periant je samo navidezno enojen, v resnici sestoji iz dveh heterogenih vretencev, iz prvotnega perianta kot zunanjšega in iz prašnikov nastalih medovnikov kot notranjšega vretenca.

Vprav ta tip naj nam služi, da premostrimo pojma »prvotni periant« in »čaša« z razvojno-zgodovinskega vidika. Deskriptivno smemo o čaši govoriti povsod tam, kjer je še kak drug

⁵ Piskernik, Vrstnato cvetje, Čas 1924.

⁶ Piskernik, l. c.; tam je navedena vsa tozadevna literatura.

vretenec neenakega izvora. Torej tudi pri telohu. Naše srednješolske knjige, ki so vse deskriptivnega značaja, smejo z ozirom na ta svoj značaj pisati o venčasti »č a š i«. Kritično pa postane vprašanje, ko ga obravnavamo s filogenetičnega stališča. Tu mora biti predvsem jasno, da smemo o č a š i govoriti le tam, kjer je tudi kak v e n e c. V vseh drugih slučajih je na mestu edino le označba »prvotni periant«. O tem prvotnem periantu pa vemo, da obdrži navadno svojo prvotno funkcijo, ki je funkcija č a š e, toda ne vselej. Že pri nekaterih monohlamidejah jo spremeni in postane venčast (3) in tu botanik ne bo rekel, da je č a š a postala venčasta, ker je sploh ni in bi bilo tako pojmovanje popolnoma pogrešeno, pač pa je postal venčast p r v o t n i p e r i a n t. Vprav tako kakor tukaj pa je postal — kakor smemo trditi z veliko verjetnostjo — venčast prvotni periant kot tak (in ne č a š a!) n. pr. tudi pri telohu in drugih rastlinah (glej 14, 18). Razvojno-zgodovinsko je označba »venčasta č a š a« če že ne napačna, potem vsaj netočna; edini izraz, ki je pravilen za vse slučaje, je »venčasti p r v o t n i p e r i a n t« ali »venčasto p r v o t n o o d e v a l o«. Kajti samo v slučaju, da je bil prvotni periant teloha (in drugih zlatičnic 21—23) v času, ko je teloh že pričenal spreminjati prašnike v medovnike, res zelen in je tako imel funkcijo prave č a š e, bi smeli govoriti z ozirom na današnjo barvo tega vretenca, ki ni zelena, ampak bela, o venčasti č a š i. Če pa periant tedaj že ni bil več zelen, ampak venčasto barven, je jasno, da je spremenil svojo funkcijo in barvo že pred postankom medovnikov, torej v času, ko je bil kot odevalo sam navzoč (niti kaki pravi venčni listi, niti medovniki), v katerem slučaju pa ni bil č a š a (četudi je bil zelen), temveč navaden »prvotni periant«. Kdaj se je ta sprememba funkcije izvršila, ne vemo. Toda po drugih rastlinah izmed zlatičnic, kalužnici n. pr., sodeč, se je to zgodilo pred razvojem medovnikov. Zato je označba »venčasta č a š a« lahko v vseh slučajih napačna, medtem ko z »venčastim prvotnim periantom« pravilnega pojmovanja ne moremo izgrešiti. Wettstein se v svoji knjigi »Handbuch der systematischen Botanik«, v kateri podaja celotno razvojno-zgodovinsko sliko rastlestva, pri opisu zlatičnic dosledno izogiblje pojma »č a š a« in operira samo s »perianti«. V njegovi botaniki za srednje šole, ki je še deskriptivna kakor vse druge, pa govori o venčasti č a š i.

č) Čaša je prvotni periant, venec je nastal iz prašnikov in oklepa še novi vretenec medovnikov (epimedium — 19).

Med venčnimi listi, nastalimi iz prašnikov, in medovniki ni nobenega izvornega razločka; razlika je samo morfološko-razvojna, torej gradualna. Zato se kakor pravi venčni listi tako tudi medovniki zlagajo v venec.

Kolikor je znanstveno dognano, izhaja venec po največ iz prašnikov (ali iz staničja ob prašnikih, kar pa za to razpravo ni tolikega pomena); to je njegov tipični postanek (16—19). V izjemnih slučajih se razvije iz prvotnega perianta (15). Da je ta drugi postanek očiten in so zamenjave izključene, imenujemo tak venec venčasti prvotni periant. Isto velja, kakor sem omenila že zgoraj, tudi za pojmovanje čaše. Ker nastane čaša ponajveč iz prvotnega perianta (prvotni periant je obdržal svojo funkcijo), razlikujemo one izjemne slučaje, ko se razvije čaša iz ovršnih listov, z označbo čašasti ovoj (14). Označba »venčasti prvotni periant« pravi, da venec v danem slučaju ni nastal iz prašnikov, in označba »čašasti ovoj« pomeni, da časa ni prvotni periant.

Dvojen periant odlikuje veliko večino vsega rastlinstva. Če sledimo filogenetično razvrščenim skupinam, najdemo to vrsto odevala že pri obodnicah (mlečnikih, kakticah in ključnicah) in ga v vseh fazah doseglega razvoja najočitneje opazujemo pri zlatičnicah in lokvanjih.

Preosnova prašnikov v venčne liste se je tudi v sorodnih vrstah in plemenih vršila neodvisno v vsaki zase. Zlatičnice so idealen zgled, kako so se venčni listi morfološko razvili iz prašnikov. Medtem ko so medovniki pri nekaterih plemenih še nekak medstvor med prašniki in venčnimi listi, so dosegli pri drugih že tipični venčni likovni značaj (ranunculus). Tudi pomaknitev ovršnih listov v bližino cveta in postanek čašastih ovojev je mogoče razumeti ob pogledu na zlatičnice.

Caltha palustris — kalužnica. Cvet ima rumen prvotni periant (ne »venčasto čašo«! — 20).

Trollius europaeus — rumena pogačica. Nad rumenimi, na znotraj nagnjenimi listi prvotnega perianta (venčasti prvotni periant) je že 5—10 ozkih in proti koncu žličasto razširjenih svetlorumenih medovnikov. *Clematis alpina* — planinski sro-

bot. srobotica. Venčasti (vijoličasti) prvotni periant obdaja umazano bele lopatičaste medovnike (heterohlamidski periant — 21).

Helleborus niger — črni teloh. Cvet nosi navadno pet belih, rožnato nadahnjenih, torej venčastih prvotnih odevalnih listov in poleg teh več majhnih rumenzelenkastih lijakastih medovnikov (heterohlamidski periant). Napačno je pisati, kakor da so se razvili medovniki pri telohu in drugih zlatičnicah iz venčnih listov. Ti medovniki so nastali iz jalovih prašnikov in jih po postanku ne gre zamenjati z onimi venčnimi listi, o katerih govori Wettstein p. 434, ki si ob kakí prilagoditvi ustvarijo — ne da bi izgubili značaj dovršenih venčnih listov — sekundarno kake ostroge, lončke, dupline in luskinge, ki v njih ali pod njimi izločujejo in shranjujejo nektar. Taki venčni listi, ki so obenem medovniki, so sekundaren pojav in jih ne moremo istovetiti z onimi prvotnimi, ki se razvijajo iz prašnikov. (Glej nasprotno opis zlatičnic v slovenskih učnih knjigah.)

Aquilegia vulgaris — navadna orlica. Cvet ima pet venčastih (modrih) prvotnih periantnih listov in pet že istobarvnih ostrožnih medovnikov. Podobno ostrožnik — *delphinium* in preobjeda ali omej — *aconitum* (heterohlamidski periant — 23).

Ranunculus — zlatica. Prvotni periant je tukaj zelen in tvori čašo. Veliki rumeni listi, ki so se razvili seveda iz prašnikov, so popolnoma podobni venčnim listom po barvi in glavni funkciji vabe živalic, ker pa še nosijo sicer neznatno primarno medenico, jih prištevamo vendar še k medovnikom. Vprav v tem slučaju smo naleteli pri zlatičnicah prvič na heterohlamidski periant s pravo čašo in vencem (24).

Nymphaea alba — beli lokvanj. Prvotni periant je čaša. Prehod iz prašnikov v periantne liste je tukaj izredno jasen. Čim bliže stoje ti iz sterilnih prašnikov nastali periantni listi pestičem, tem bolj so še podobni pravim prašnikom, saj nosijo povečini še prašnice; čim bolj pa so od njih oddaljeni, tem bolj prevzemajo velikost, lik in barvo venčnih listov. Vrstnato (polno) cvetje, ki razvija nove odevalne liste na račun prašnikov, nam kaže isti pojav. Spričo teh doznanj je pač jasno, da je popolnoma zgrešeno naziranje, kakor da bi se pri lokvanjih spreminjali periantni listi v prašnike. Takih slučajev je znanost sploh še malo zasledila.⁷ Smer razvoja je od znotraj

na ven, to se pravi, da se prašniki razvijajo v periantne liste, ne pa narobe (25). (Glej nasprotno naše učbenike.)

V vseh navedenih slučajih so se razvili novi periantni listi iz prašnikov, čaša pa je prvotni periant.

Anemone pulsatilla — velikonočnica. Samo še 1—2 cm od cveta oddaljeni so trije fino razdeljeni, srebrno-belo porasli ovršni listi, ki jih nekateri botaniki že tudi nazivljajo čašasti ovoj (13, 26).

Anemone hepatica — jetrnik. Ovršni listi stojijo tik pod cvetiščem in so čašasti po obliki in funkciji (dvojno odevalo — 27).

Paeonia pelegrina L. — navadna potonika. Ovršni listi imajo funkcijo in obliko čaše. Razvojno-zgodovinsko pa tudi tukaj ne smemo govoriti o pravi čaši, temveč samo o čašastem ovojju (28).

Čašo in venec tedaj lahko pojmuje ali po funkciji (deskriptivno) ali pa po postanku. Po postanku — in za nas je to merodajno — je čaša edino samo oni vretenec, ki se je razvil iz prvotnega perianta; po funkciji pa lahko imenujemo čašo tudi omenjene ovršne ovoje. Venec je po postanku samo oni cvetni vretenec, ki se je razvil iz prašnikov. Kakor kaže razprava, ne tvorijo venca samo pravi venčni listi, temveč tudi medovniki; vseeno jih navajamo izrečno, dokler se od pravih venčnih listov še preveč razlikujejo po barvi, obliki in velikosti in je njihova glavna funkcija proizvodnja medu. — Po funkciji pa je venec tudi venčasti prvotni periant.

Jasnost v podanem vprašanju se mi je zdela potrebna tudi radi sestave novih učbenikov in izdatne korekture naših starih učnih knjig ob priliki eventualne nove izdaje.

⁷ Dr. C. Schroeter (Das Pflanzenleben der Alpen 1923²) poroča pag. 177, da je zasledil Amberg pri ravšju spremenitev venčnih listov v prašnike.

BELGIJSKO ŠOLSTVO.

Dr. Lovro Sušnik — Ljubljana.

Lit.: Bulletin de l'Office international de Renseignements universitaires, Genève 1924 (izd. Société des Nations, Commission de Coopération intellectuelle). Revue internationale de l'Enseignement publiée par la Société de l'Enseignement supérieur, Paris 1922 ss. La Vie universitaire, Paris 1922 ss. Henri Charriaux, La Belgique Moderne, Paris 1910.

Glede vseučilišč in višjih strokovnih šol: Université de Liège. Ouverture solennelle des Cours le 17 octobre 1922. Discours de M. le Recteur Ch. Dejacq; Problèmes économiques et sociaux d'après guerre. Rapport sur la situation de l'Université pendant l'Année 1922. Liège. — Universiteit Gent. Programma der leergangen. Academisch jaar 1924—1925. Gent 1924. — Université Libre de Bruxelles, LXXXIXe Année académique — Statuts organiques — Programme des Cours pour 1922—1923 — Renseignements divers. Édition de l'Université 1922. — Idem, LXXXVIIe Année... 1920—21, Bruxelles 1920. Université Catholique de Louvain, Année académique 1924—1925, Louvain 1924. L'Université de Louvain, Origine et histoire — Caractéristiques — Organisation — Diplômes et grades — Frais de cours — Conditions de séjour et vie estudiantine, Louvain 1923. — Règlement général de l'Université catholique de Louvain, 1923. —

Dispositions concernant les Écoles préparatoires et les Écoles spéciales du Génie Civil et des Arts et Manufactures annexées à la Faculté des Sciences de l'Université de Gand. Gand 1922. — École des Hautes Études commerciales et consulaires de Liège (Statuts, Règlement, Programme des Cours). Liège 1923. — École Supérieure Commerciale et Consulaire, Mons 1920. — Institut Supérieur de Commerce de Mons (prej Institut Commercial des Industriels du Hainaut); École supérieure et pratique de Commerce, Règlement d'Ordre intérieur, Mons 1924. — École Supérieure de Commerce Saint-Ignace, Organisation de l'École, Programmes des Cours 1924—1925, Anvers 1924. — École Supérieure des Textiles de Verviers, Dispositions réglementaires, Programmes des Cours 1916—1917, Verviers 1916. — Société des Brasseurs pour l'Enseignement professionnel, Institut Supérieur des Fermentations, Gand 1924 (več prospektov). — École Centrale des Arts et Métiers, Bruxelles-Midi ozir. Auderghem 1924 (programi in prospekti). — École Technique de Liège, Dispositions générales, Conditions d'Admission, Liège 1923. — Institut Technique de Namur, Programme, Règlement organique, Namur 1923. — Société d'Enseignement industriel, École d'Arts & Métiers d'Erquennes, Programme des Études techniques, Maubeuge 1913, Bulletin Annuel, Tournai, Janvier 1925. — Aumôniers du Travail, Notice sur l'Institut Industriel et Professionnel de Charleroi-Nord, Montignies-sur-Sambre 1925. — Programme de l'École d'Arts et Métiers de Pierrard-lez-Virton. Organisation des Études, 1922. — École de Métiers d'Arts de Maredsous, Règlement organique, Règlement de Discipline, Namur (brez let.).

Glede srednjih šol: Rapport triennal de l'Enseignement moyen en Belgique présenté aux Chambres législatives le 3 novembre 1912 par M. P. Pouillet, Ministre des Sciences et des Arts, Vingtième période triennale 1909—1910—1911. Bruxelles 1913. — Conférences professorales dans les Athénées royaux (Ministère des Sciences et des Arts, Administration de l'Enseignement moyen), Bruxelles 1910. — Idem, Bibliographie de l'Enseignement moyen. Catalogue des ouvrages publiés par les professeurs de l'Enseignement moyen officiel depuis 1885, Bruxelles 1910. — Th. Compers, L'Éducation morale dans l'Enseignement moyen de l'État en Belgique, Bruxel-

les 1910, Vrsta programov, ki jih je izdalo prosvetno ministrstvo ozir. uprava srednješolskega pouka; Règlement d'Ordre intérieur des Athénées royaux, Bruxelles (brez let. [1881]). — Instructions Pédagogiques Générales adressées au personnel enseignant des établissements d'instruction moyenne, Jette-Bruxelles 1923. — Notice sur l'Organisation des Études dans les Écoles moyennes de l'État 1850—1900, Bruxelles 1900. — Horaires et Programmes des Études dans les Écoles moyennes de l'État d'Instruction générale pour garçons et filles. — Répartition des Heures assignées aux diverses matières de l'Enseignement dans les Athénées royales et dans les Écoles moyennes de l'État, Bruxelles 1905. — Programme des Cours et Extraits du Règlement (Athénée royal de Bruxelles), Bruxelles 1922. — L'Enseignement des Langues en Général, Jette-Bruxelles 1923. — Tableau de la Situation de l'Enseignement des Langues Germaniques dans les Athénées royales et dans les Écoles moyennes de l'État, Bruxelles 1900. — Organisation de l'Enseignement des langues anciennes, de la langue française, de l'histoire et de la géographie, Programmes et Méthodes (Athénées royales), Bruxelles 1905. — Organisation de l'Enseignement des mathématiques, des sciences naturelles et des sciences commerciales, Programmes et Méthodes (Athénées royales), Bruxelles 1905. — Organisation de l'Enseignement du Dessin dans les Écoles moyennes de l'État pour filles, Programmes et Méthodes, Bruxelles 1905. — Section Commerciale et Industrielle des Humanités modernes dans les Athénées royales, Bruxelles 1900. — Athénées royales et Écoles moyennes de l'État: I. Cours d'Agronomie, II. Cours de Notions maritimes, Bruxelles 1905.

Izbor zakonov in odredb za srednje šole.

Glede učiteljskih in osnovnih šol: Programme-Type des Écoles primaires communales (Min. des Sciences et des Arts, Administration de l'Enseignement Normal) Bruxelles 1923 i. dr. — Idem, Écoles normales primaires, Liège 1923.

Za dobavo večine tega gradiva gre hvala več gospodom, pred vsemi belgijskemu častnemu konzulu v Ljubljani, g. M. Dularju.

UVOD: UČNA UPRAVA.

Belgija je od nekdanj participirala na kulturi svoje večje in starejše sestre Francije, zato je belgijsko šolstvo v marsičem podobno francoskemu, ki je opisano v »Času« l. 1923/24, 23 ss. in 126 ss. Drugačne narodne in verske razmere v državi so rodile kajpada tudi gotove razlike, v prvi vrsti v zunanjem ustroju ter pri verski in moralni vzgoji (gl. »Slovenec« 8. in 11. marca 1924).

Šolstvo v Belgiji ni zdaleka tako centralizirano kot na francoskem in še danes je dovršen del v privatnih rokah; pravzaprav daje država le glavne smernice v šolskih zadevah, izvedbo pa prepušča v veliki meri privatni iniciativi. Tako obstoje za vse stopnje pouka (visoka šola, višja in nižja srednja šola in ljudska šola) poleg javnih tudi zasebni zavodi, na srednji stopnji celo v večjem številu kot javni. Pri javnem šolstvu sodelujejo odlično pokrajinske in lokalne oblasti.

Na čelu učne uprave stoji prosvetni minister. Njegov urad ima oddelke za posamezne stopnje (Département des Sciences et des Arts, Administration de l'Enseignement normal itd.). Ob strani mu stoji posvetovalni odbor, tako za ljudsko šolstvo »Conseil de Perfectionnement de l'Enseignement normal et primaire«, za srednje šolstvo »Conseil de Perfectionnement de l'Instruction moyenne« in za višje šolstvo »Conseil de Perfectionnement de l'Enseignement supérieur«. Slednji

sestoji n. pr. iz 8—10 članov, ki mu predseduje minister sam ali njegov delegat in ki sklepa z absolutno večino ob navzočnosti vsaj petih članov. S posvetovalnim glasom prisostvuje sejam tega sveta generalni tajnik Départementa, generalni direktor in generalni inšpektor za srednješolski pouk ter štiri osebe, ki jih imenuje minister izmed ravnateljev in profesorjev popolnih srednjih šol (Athénées). Polovica teh se vsako leto izmenja. Kadar gre specialno za nižje srednje šole (Écoles moyennes — »srednjice«), se lahko pritegneta namesto dveh najmlajših članov dva ravnatelja teh zavodov. Tudi srednješolski nadzorniki (štirje) lahko prisostvujejo sejam na povabilo ministra ali sveta samega. Posebni inšpektorji so nastavljeni za telovadbo, risanje, glasbo, ročna dela in gospodinjstvo.

Naloga tega sveta je, da izraža mnenje o učnih načrtih, pregleda knjige, ki se rabijo pri pouku in v šolskih knjižnicah ali ki so namenjene za nagrade. Zato izdaja poseben katalog ali imenik knjig iz vseh strok ter daje navodila nadzornikom in sprejema njihova poročila (prim. zapisnika sej te korporacije v Rapport triennal l. c. 471 ss.).

Pri reševanju načelnih vprašanj sodelujejo tudi profesorske konference, katerim predloži višja oblast vsa važna metodična vprašanja v posvetovanje in presojo, tako o spremembah učnega načrta, o vzgojnih direktivah, o metodiki zlasti pri jezikovnem pouku itd. Poseben referent pri prosvetnem svetu sestavi o njih sodbah podrobno in pregledno poročilo, ki se objavi in služi za podlago tozadevnim ukrepom (cf. Conférences professorales dans les Athénées royaux, Bruxelles 1910).

V vsaki pokrajini obstoji potem stalen odbor pokrajinskega sveta (Députation permanente du Conseil provincial), ki odloča zlasti glede podpor in vrste podpiranih šol, oziroma uprave lastnih zavodov. Javne šole v Belgiji namreč niso le državne, ampak lahko tudi pokrajinske ali od pokrajine podpirane in občinske ali od občine podpirane. Tako imajo tudi občinski sveti važno besedo pri šolstvu. Šole, tudi srednje, upravljajo upravni sveti (Conseils odn. Bureaux administratifs), ki imajo na skrbi prostore, opravo, učila, sploh vse zunanje vedstvo in nadzorstvo. Obstoje pa iz župana in svetovalcev ter 4—6 od vlade na predlog občinskega sveta vsaj do polovice izven njega imenovanih članov. Njemu je podrejen tajnik-blagajnik, nadziraljsko osebje in slugi. Ravnatelj zavoda mu poroča o vseh važnejših zadevah.

Temu primerno nosi občina tudi pri državnih zavodih brez posebnega odobrenja do tretjine stroškov za vzdrževanje; nekaj prispeva država, ostalo se krije iz šolnine, darov itd. Profesorske plače sestojte iz glavnih dohodkov in izrednih poviškov, ki so znašali pred vojno od 200—1000 frankov, ter postranskih dohodkov, t. j. pri ravnatelju stanarine in šolnine, pri profesorjih šolnine (izvzemši profesorje risanja, telovadbe in glasbe). Država je garantirala tedaj posameznikom letno minimum 700 frankov dohodkov iz šolnine, sicer je bila pa višina tega zneska zelo različna z ozirom na starost, zavod, razred itd. V letih 1851—1881 so plače zelo variirale tudi po predmetih;

šele potem so jih pravičneje izenačili. Profesorje specialnih sekcij na srednjicah plačuje izključno država.

Prosvetni minister sestavi vsako leto finančno, vsako tretje leto splošno poročilo o stanju šolstva, ki ga predloži zakonodajni zbornici.

VISOKE (STROKOVNE) ŠOLE.

Najprej je bilo v Belgiji v temeljih urejeno višje šolstvo z zakonom iz l. 1834, dočim je izšel ljudskošolski zakon l. 1842 in srednješolski l. 1850. Že l. 1834 je imela Belgija štiri univerze, ki obstoje še danes: državni v Liégu (Lüttich) in v Gandu (Gent — flamska) ter privatni: katoliško v Malinesu (Mecheln), sedaj v Louvainu (Löwen) in svobodno (liberalno) v Bruxellesu (Brüssel). L. 1894 se je ustanovila v Bruslju še socialistična »Université Nouvelle«, ki se pa ni obdržala (razen Institut des Hautes Études). Teološko fakulteto ima le luvanjsko vseučilišče, drugače pa imajo vsa filozofsko-literarno, realno, pravno, medicinsko in tehnično fakulteto poleg drugih specialnih višjih zavodov, ki so večinoma grupirani okoli njih. Živinozdravniška visoka šola (École Vétérinaire) je v Cureghemu. — Posebej naj omenimo: t e h n i š k o (École Polytechnique) v Bruslju, rudarsko šolo (École des Mines) v Liégu in Monsu, d r u g e t e h n i š k e : »École des Ponts et Chaussées«, »École du Génie Civil« v Gandu, »École des Arts et Manufactures« v Gandu in Liégu, »Institut d'Électricité« v Gandu in Liégu, p o l j e d e l s k o »Institut Agricole« v Gemblouxu, konzularne oddelke na vseučiliščih (Sections Commerciales et Consulaires des Universités odnosno Écoles des Sciences — ali des Hautes Études Commerciales et Consulaires annexées à l'U.) v Gandu, Liégu, Louvainu, kolonijalno »École Coloniale Supérieure« v Anversu, ter vojaške »École Militaire«, »École de Guerre«, »Navire-École Belge« i. dr. Posebno t r g o v s k o visoko šolstvo je zelo razvito. Razen trgovskih in konzularnih oddelkov na vseučiliščih obstoje še take visoke šole, javne in zasebne (École des Hautes Études Commerciales et Consulaires, École Supérieure Commerciale et Consulaire, École Supérieure ali Institut Supérieur de Commerce) v Bruslju, Gandu, Liégu, Louvainu, Anversu (jezuitska), Monsu (dve, ena pokrajinska). Študij v raznih sekcijah traja po tri leta. Obligatni so trije jeziki, poleg francoščine in angleščine se poučuje večinoma nizozemščina, nemščina, španščina, laščina, ruščina, tuintam še drugi jeziki. Podeljujejo lahko doktorat.

Od drugih strokovnih visokih šol naj označim поблиžje t e k s t i l n o v Verviersu (École Supérieure des Textiles) iz l. 1894. Višji tečaji trajajo štiri leta, poseča jih sedaj 250 dijakov; diplomirani inženjerji dobe vedno izborne službe. Ima tudi nižje tečaje za tkanje in barvanje, ki so dostopni že absolventom nižjih srednjih šol. V Gandu sta dve p i v o v a r s k i šoli (s triletnim študijem): »Institut Supérieur des Fermentations« in »École Technique et Supérieure de Brasserie Saint Liévin«; prvo vzdržuje društvo pivovarnarjev, druga pa je pod duhovniškim vodstvom. Prva ima višji oddelek za inže-

njerje in obrtnega za lastnike pivovaren in njih otroke, razen tega sekcijo za delavstvo. Druga (iz l. 1892) ima le višji tečaj, Učni načrt obsega pri obeh vse panoge te stroke.

Tudi na raznih tehniških (obrtnih) višjih šolah traja študij tri leta, razen pri državni »École Centrale des Arts et Métiers« v Bruslju, ki ima štiri letnike. Je to nekak višji električno-strojni zavod za industrije in tovarnarje, urejen po ameriškem sistemu, nudi torej več praktičnega znanja kot pa specialne šole pri univerzah; bavi se zlasti z izdelovanjem novovrstnih strojev. Sicer pa obstoja tudi tu obrtni oddelek za strokovne delavce v tvornicah. Zanimivo je, da jo je ustanovil neki jezuit. Tehniško šolo v Liègeu (École Technique) pa vodijo še sedaj jezuiti. Ponaša se z najmodernejšimi metodami po francoskih, nemških in ameriških vzorih; ima tudi pripravljeno obrtno šolo. »Institut Technique« v Namurju stoji pod škofovim vodstvom. Obrtni oddelek za nižješolske absolvente ima trileten pouk, v tehniškem za abituriente pa traja študij štiri leta. Šola v Erquelinesu (École d'Arts et Métiers) vodijo bratje krščanskih šol (francoski misijonarji), ki so jim med vojno nemški letalci razrušili prejšnji zavod v Reimsu. To so tisti redovniki, ki jim je francoska vlada po sprejetju lajiških zakonov dovolila le par novicijotov doma, dasi silno mnogo store za francosko narodno propagando, ker vzdržujejo šole po vsem svetu izven Francije, zlasti v Južni Ameriki in v Levanti: l. 1921 so vzdrževali 819 francoskih zavodov z 8130 učitelji in 208.342 učenci. Šola v Erquelinesu se lepo razvija, sedaj šteje 360 dijakov; študij obsega kot drugod na takih šolah zlasti fiziko, tehniko, kemijo, mehaniko. Dve obrtni šoli s triletnim poukom upravljajo nadalje usmiljeni bratje dela: »École d'Arts et Métiers« v Pierrard-lez-Virtonu in »Institut Industriel et Professionnel« v Charleroi-Nordu. Prva ima višji in nižji tečaj, druga pa nižjega, a poleg tega tudi večerne in nedeljske kurze.— Umetnostno akademijo imata Anvers in Bruselj, konservatorij Bruselj, Gand in Liège. Naposled zasluži omembo šola za umetelno obrt v Maredsousu (École de Métiers d'Art), ki jo vzdržuje ondotna opatija.

Iz teh primerov je razvidno, da je v Belgiji dobro preskrbljeno za strokovni pouk, ki se goji, kot bomo kasneje videli, tudi v splošnih srednjih šolah. Šole je ustvarila večjidel privatna iniciativa. V državi je močno razvita industrija in ni čuda, da skrbe trgavska, tovarniška in obrtna udruženja za potreben naraščaj. Značilno je, da nudi veliko teh šol strokoven pouk tudi za nižje uslužbence, da imajo celo večerne ali nedeljske tečaje, da imajo torej mešan značaj. Vse imajo pravico javnosti in so državnim enakopravne, ker imajo od oblasti potrjen učni načrt. Študij traja večinoma tri leta, ponekod obstoje tudi pripravljani tečaji ali pri zasebnih internati. Pri vseh je običajna sprejemna skušnja, predvsem iz realnih predmetov (matematike), ki so je ponekod oproščeni abiturienti modernih ali obrtnih sekcij srednjih šol. Tako je vstop omogočen le izbranim in za tisto stroko sposobnim dijakom ter ni nujno omejen po gotovih spričevalih od drugod. Nekateri zavodi izdajajo tudi v zvezi z bivšimi dijaki izvestja

ali strokovne obzornike. Najbolj pa pade v oči velika vloga, ki jo ima na tem polju duhovščina. Veliko opisanih šol ima duhovniško vodstvo in zato tudi primerno versko in etično vzgojo na programu. Dokaz, kako se je tu duhovščina znala prilagoditi potrebam časa in kako je korakala na čelu napredka celo v realnih vedah: in to je posebno poučno. —

Študij na univerzah je razdeljen na sledeči način:

Za naslov »kandidata« se zahteva na filozofski fakulteti študij dveh let in dve skušnji; za doktorat zopet dve leti z dvema izpitoma ter še posebej javen zagovor disertacije. Fakulteta obsega pet skupin. Profesorski aspiranti morajo voditi javno lekcijo o predmetu, ki ga določi prej »jury«. Na realni fakulteti sta predpisani dve taki lekciji; sicer je slednja urejena podobno ter ima sedem skupin.

Pravniki študirajo eno leto na filozofski fakulteti in eno leto na juridični, preden postanejo na podlagi prvega izpita kandidatje. Za doktorat sta predpisani še dve leti študija in 2 izpita, za notarje tri leta s tremi izpiti.

Za medicinske kandidate je predpogoj enoletni študij na realni fakulteti in dve leti z dvema izpitoma na medicinski; za doktorat je potreben še trileten študij s tremi izpiti. — Farmacevtski študij obsega dve leti s tremi skušnjami (po enem letu na realni fakulteti).

Na tehniki se študira dve leti za stopnjo kandidata in še tri za eno izmed štirih vrst inženjerjev.

Političnosocialna šola ima šest oddelkov: političnega, socialnega, gospodarskega, kolonijalnega, upravnega in finančnoekonomskega. Učna doba za kandidata je dve leti z dvema izpitoma, za doktorat še eno leto z izpitom, disertacijo in zagovorom. — Za trgovskega inženjerja se študira štiri leta in je treba napraviti štiri izpite.

Tako zvana »Ling universitas« je namenjena telovadnim učiteljem.

Zanimiva uredba so visokošolske tekme (Concours universitaires) za dijake ali absolvente do dveh let po dovrstitvi. Iz vsake grupe se postavijo štiri teme, o katerih napišejo tekmovalci po izbiri razprave; delovni čas je 18 mesecev. Druga točka so, če smatra »jury« to za potrebno, klavzurne naloge na podlagi treh vprašanj, izmed katerih izbere tekmovalec eno za odgovor. Kot tretja stvar je na programu zagovor razprave in treh tez. Za uspeh so predpisane tri petinke točk; nagrade so štipendije.

Te tekme imajo namen vzpodbujati akademike k vztrajnosti in pridnosti ter obenem gmotno pomagati nadarjenim dijakom. Po svetovni vojni je dobila Belgija tudi tako zvano »Fondation universitaire«, za katero se ima zahvaliti ameriškim podpornikom (Herbert C. Hoover od »Comission for Relief in Belgium«) oziroma članu narodnega odbora (Comité National) Émileu Francquiju, ki jo je izposloval. Ta ustanova daje dijakom posojila, diplomiranim absolventom štipendije za enoleten obisk ameriških vseučilišč in podpira znanstvenike začetnike, pa tudi starejše; podpiranci izdajajo poseben Bulletin du Cercle des Alumni de la Fondation universitaire, Bruxelles 1923 s.

Dijakom je na razpolago v Bruslju dijaški dom (Maison des Étudiants) in dom za dijakinje (Maison des Étudiantes). O zanimanju za socialno vprašanje priča »Semaine sociale universitaire«, ki obstoji od l. 1912 dalje. Povsod je poskrbljeno za knjižnice, največja je kraljeva biblioteka v Bruslju.

Z l. 1922 je začela podpirati država tudi privatni univerzi, ki sta se doslej vzdrževali sami. Pripomniti pa je treba, da so bili že prej diplomanti na katoliški univerzi v Luvanju in liberalni v Bruslju enakovredni državnim. Sicer pa podeljujejo vse belgijske univerze le fakultetne diplome, ki so splošno veljavni, a izpiti so delajo lahko tudi pred centralnimi državnimi komisijami.

Katoliško vseučilišče v L u v a n j u uspeva jako lepo. Izšla iz konca srednjega veka (ust. že l. 1425), je ta univerza, ki jo upravlja posebno ravnateljstvo, danes vsestransko visoko razvita. Proforski zbor šteje okrog 160 članov in število akademikov vsled priznanih učnih moči, izvrstne organizacije pouka, skrbne vzgoje, ki se drži verskoetičnih načel, in zato prav dobrih uspehov še vedno narašča: l. 1921/22 je bilo vpisanih 3244 slušateljev, med njimi okoli 50 slušateljic. Visoka šola ima tudi konvikte (kolegije) za par stotin dijakov in za dijakinje. Obilno je poskrbljeno za realne vede s tem, da je priključenih dokaj praktičnih zavodov (razne tehnične, trgovska, političnosocialna, konzularna, kolonijalna, poljedelska, pivovarska šola). Poleg državnoveljavnih podeljuje tudi vrsto le akademskih naslovov.

Kar se tiče univerze v G a n d u, ki ima — v številni tehniški, trgovski, arheološki in telesnovzgojni oddelek — do 180 učnih moči, se je vršil od l. 1921 naprej oster boj za to, da postane flamska (nizozemska), kar je s sodelovanjem katoliške in socialistične stranke l. 1923 tudi prodrlo. To dejstvo je hudo zbolelo francosko govoreče Valonce, ki vidijo v tem korak k delitvi države, a je napravilo velik vtis tudi v Franciji (prim. La Vie universitaire, Janvier 1923, 11 s.).

Univerza v L i é g e u je imela l. 1921/22 2350 dijakov, med temi 1909 Belgijcev in 441 tujcev (tudi 8 Jugoslovanov, 120 dijakinj). Po fakultetah: fil.-literarna 245, realna (Sciences) 292+518, juridična 252, medicinska 387, tehnična 498, specialna trgovska šola 158; na specialni inženjski in rudarski šoli jih je bilo vrhutega 1016. Od 28. avg. 1922 dalje ima tudi Institut supérieur d'Histoire et Littérature Orientales, ki podeljuje vse grade. Poleg običajnih diplomov eksistirajo tudi Certificats d'études in Doctorat spécial. Biblioteka šteje 13.679 zvezkov. Dijakom zlasti dobro služi akademski dom »Maison des Étudiants« z menzo in dobro obiskano čitalnico.

Bruseljska »Université Libre« ima poleg običajnih pet fakultet kot specialne šole še »École Politique et Sociale« in »École de Commerce«. Učne moči imenuje upravni svet na utemeljen predlog fakultetnih svetov (Collèges de Facultés). Akademski svet (Conseil académique) je sestavljen iz 16 članov. Zunanje vodstvo je v rokah upravnega sveta (Conseil d'Administration), ki se voli na deset let in sestoji iz skoraj 30 članov: 11 dobrotnikov univerze, 16 profesorjev in zastopnikov mesta ter province Brabant in 2 častnih predsednikov.

Njegove tekoče posle vodi odbor (Bureau), sestojč iz sedmih članov: predsednika, podpredsednika, rektorja, upravnika, enega stalnega člana, tajnika, blagajnika.

Disciplinarni red obsega tri kazni: opomin, začasna prepoved obiskavanja predavanj in izključitev.

Glavno načelo vseučilišča je svobodno raziskavanje.

Predavatelj je bilo l. 1922 na fil.-literarni fakulteti 24, na realni 24, na juridični 22, na medicinski 68, na tehnični 24, na politični šoli 13, na trgovski 6, na pedagoški sekciji 7. Vseučilišče ima vse potrebne institute, laboratorije, muzeje, klinike itd. —

Srednješolski (atenejski) profesorji se šolajo predvsem na univerzah v Liégu in Gandu, kjer obstoje zanje posebni višji normalni kurzi z internatom oziroma državnimi štipendijami. Pri prvi je seminar za jezikovne predmete, pri drugi pa za eksaktne vede. Za profesorice so taki državni seminarji v Liégu in Bruslju. Profesorji za nižje srednje šole se izobrazujejo v (dveletnih) seminarjih odn. normalkah v Nivellesu in Gandu in zasebni v Malonneu. Privatne prof. pripravnice za ženske (Écoles normales moyennes libres) so še v mestih Louvain, Thielt, Wavre-Notre-Dame, Nivelles, Champion, Tournai, Eecloo, Jupille, Landen, nadalje Turnhout (Institut du Saint-Sépulchre), Gand (Dames de l'Instruction chrétienne), Gand (Société gantoise pour l'Instruction supérieure des jeunes filles), Bastogne (Soeurs de Notre-Dame).

Za profesorje risanja je poseben izpitni odbor v Louvainu na umetnostni akademiji, za profesorje telovadbe za dečke v Bruslju, za deklice pa v Scharbeeku. Profesorjem germanskih jezikov daje vlada štipendije za poset počitniških tečajev v Angliji, Holandski in Nemčiji. Vzgojo profesorjev in podeljevanje akademskih časti urejuje zakon z dne 10. aprila 1890 in 3. julija 1891.

O reformnih predlogih glede dviga univerzitetnega pouka, vpejljave sprejemnih izpitov za univerze oziroma zvišanja srednješolskih razredov od sedem na osem ter zmanjšanja splošnega študija juristov in medicincev na filozofski in realni fakulteti i. dr. prim. Léon Leclère, L'Enseignement supérieur en Belgique v »Revue internationale de l'Enseignement« 1922, 283 ss.

SREDNJE ŠOLE.

A. Javne srednje šole.

I. Popolne srednje šole (ateneji) in njih učni načrt.

Belgijske državne srednje šole so podobne francoskim, vendar se ne imenujejo »Lycées«, temveč »Athénées (royaux)«. Študij traja sedem let in se razdeli na dve panogi: humanistično (Humanités anciennes) in moderno (Humanités modernes). Prva se razcepi s tretjim letnikom v latinsko-grško in latinsko sekcijo, druga pa s petim letom v realno in trgovsko-obrtno.

Kakšen je učni načrt?

Predmeti so razdeljeni sledeče: V najnižjem, t. j. 7. razredu (= našem 1. r.) humanističnega oddelka se poučuje verouk 2 uri, latinščina 6 ur (le v humanističnem oddelku), francoščina 7, flamščina 6, zgodovina 2, zemljepis 1, aritmetika 3, risanje 2, lepomisje 1, telovadba 2, glasba (petje) 11 ur, skupaj 28—33 ur na teden. Na pismeno željo staršev je namreč mogoča oprostitev od veronauka, na podlagi vsakoletnega zdravniškega izpričevala tudi od telovadbe. V modernem je eno uro več francoščine. V 6. razredu humanističnega oddelka je eno uro več latinščine in eno uro manj francoščine kot v 7. razredu, v modernem oddelku prideta zraven dve uri angleščine, v obeh pa odpade lepomisje. Od 5. hum. razreda dalje se pomnoži pouk latinščine na 8 ur, nanovo se začne v grškولاتinski sekciji pouk grščine s 5 urami, francoščina in flamščina se skrčita v obeh na 3 ozir. 4 ure; v mod. oddelku pripadejo flamščini in angleščini po 4 ure. Razen tega se poučuje v latinski in moderni sekciji prirodopis 2 uri in se razširi pouk v matematiki na 4 ure. Od 4. r. dalje je glasba le še v najvišjih dveh razredih fakultativna. V 4. hum. razr. se poučuje na flamskih zavodih angleščina 2 uri, neobligatno tudi nemščina 2 uri, v valonskih sta ta dva jezika neobligatna; tako tudi v naslednjih razredih. Prirodoslovje je v 4. razredu obligatno za vse sekcije (2 uri), a zato je v grškولاتinski sekciji risanje fakultativno. V mod. oddelku se skrči francoščina na 6 ur, angleščina na 3 ure, nanovo pa pride trgovski pouk s 3 urami; za tiste, ki nameravajo z naslednjim letom prestopiti v trgovski oddelek, je tudi nemščina obvezna (2 uri). V 3. hum. razredu je na flamskih zavodih obligatna nemščina ali angleščina 2 uri, v valonskih pa fakultativna, v latinski sekciji se poučuje matematika 6 ur, prirodoslovje 3 ure, slednje istotako v novi realni sekciji. V obeh modernih sekcijah se zniža francoščina na 5 ur, nemščina se zviša na 3 ure, angleščina je obligatna le še v trgovski sekciji 3 ure, a jo zavod lahko zamenja z nemščino. Pouk matematike se zviša v latinski in realni sekciji na 6 ur, prirodopis na 3 ure, risanje na 3 ure; v trgovski sekciji ima matematika 3 ure, prirodopis 2 uri, trgovske vede 4 ure, risanje postane neobvezno. V 2. razredu pade v latinski in realni sekciji prirodopis zopet na 2 uri, v trgovski se dvigne na 3 ure; v zadnji naraste trgovski pouk na 5 ur. V najvišjem 1. razredu (»retorika« imenovanem) dobi v mod. oddelku francoščina 1 uro več (6 ur), angleščina zgubi 1 uro (2 uri), matematika ima v latinski in realni sekciji kar po 8 ur, t. j. 2 uri več, zgubi pa 1 uro v trgovski sekciji (2 uri). Prirodoslovje se poglobi v grškولاتinski in trgovski sekciji s praktičnimi vežbami in dobi v zadnji 1 uro več (4 ure), v ostalih dveh se reducira na 1 neobvezno uro; risanje ima v latinski in realni sekciji po 3 ure.

Kot učni jezik se je dolgo držala povsod francoščina. Zakon z dne 15. junija 1885 je odredil, da se v nevalonskih zavodih lahko rabi flamščina odnosno nemščina kot učni jezik pri materinščini, zemljepisu in zgodovini ter vsaj še pri prirodoznanstvu; pri terminologiji naj se upoštevatata povsod oba glavna deželna jezika.

Dodajmo nekatere pripombe glede posameznih predmetov!

V e r o u k. Učni načrt določa za vse razrede profesor verouka v smislu cerkvenih navodil. Pouku sta odmerjeni v vseh razredih po 2 uri; obvezen je za vse učence, ki niso na pismeno prošnjo staršev oproščeni. Tako se poučuje verouk v 20 atenejih, v 77 državnih srednjicah za dečke in v vseh 34 za deklice.

J e z i k i. Kakor drugod so tudi v Belgiji mnogo razmotrivali o pouku klasičnih jezikov, preden so prišli do sedanjih uredb oziroma današnje razdelitve na sekcije. Latinščina se poučuje v humanističnem oddelku v prvih dveh letih po 6 ozir. 7 ur, v naslednjih po 8, grščina s 3. letom počeni v vseh razredih gorškoolatinske sekcije po 5 ur. Kako povečati uspehe, kot jih po pravici pričakujejo pri bogato odmerjenem številu ur? O tem vprašanju so v Belgiji opetovano razpravljali. Poudarjalo se je med drugim, da manjka pouku enotnosti in kontinuitete. Kajti klasične jezike poučuje navadno isti profesor, ki ima tudi pouk materinščine in ki ostane stalno v določenem razredu. Ko pride dijak v višji razred, naleti često na profesorja z drugo metodo ali drugačnimi zahtevami. Zato so pred kakimi desetimi leti uvedli za poskušno modus, da uči te jezike specialist, ki spremlja dijake v višje razrede. A tu so se pokazale v praksi druge neugodnosti, zlasti ker se tako izgubi kontakt z materinščino, s katero morajo tvoriti po romanskem pojmovanju klasični jeziki učno enoto. Zato so ta način zopet opustili. Pač pa se je sklenilo, da naj se vrše pogosto periodični sestanki profesorjev teh jezikov, na katerih naj se doseže enotno postopanje pri pouku, predvsem pa naj izda uprava natančen in podroben uraden učni načrt za vsak razred posebej.

Tu je treba povedati, da je res izdalo ministrstvo točno detajlirana navodila ne samo za klasične, ampak tudi za druge jezike in za vse predmete sploh, tako da so profesorji popolnoma na jasnem, kaj in kako naj uče v posameznih predmetih. Vsakemu predmetu ali skupini je namenjena posebna brošura v obeh deželnih jezikih. Veselje je prebirati te oficijelne direktive, ki obsegajo s pedagoške, metodične in snovne plati v splošnem in podrobnem vse potrebne napotke, kako naj se dotični pouk vrši. A ti osnutki niso enostavno diktirani od zgoraj, temveč so plod bogatih izkušenj, ker temelje na rezultatih profesorskih konferenc, katerim je minister predložil tekom let na pobudo nadzornikov in prosvetnega sveta razne točke v razpravo. To skupno reševanje metodičnih vprašanj je v Belgiji zgledno.

Z a s t a r e jezike velja pravilo, da prevladuje v prvih dveh razredih slovnica in besedje. Pravila niso sama sebi namen, zlasti ne subtilna, prav tako ne znanje čisto redkih besed, vendar pa mora biti tu podana podlaga, ki se poglobi v srednjih razredih. Tu se urijo učenci v opazovanju, sodbi in sklepanju. Primerjanje z materinščino mora biti stalno. K umsko-logični izobrazbi se pridruži kesneje estetska in moralna vzgoja, ki je višji cilj pouka. Snov je treba izbirati po važnosti za študij jezika samega in za splošno izobrazbo. Točno prestavljanje še ni vse, treba je podati dijakom vsestranske zveze in kulturno ozadje. Tu je posebno na mestu kurzorično prevajanje iz lažjih avtorjev (antologij), ko se ob raznih momentih lahko ilustrirajo

kar moč nazorno splošne razmere nekdanjih časov v primeri z današnjimi. V nižjih razredih se priporočajo tudi lahke vaje v konverzaciji po načinu modernojezikovnega pouka, kesneje recitacije, domače čtivo in vsa mogoča ponazorjevalna sredstva. V posameznem je tvarina razdeljena slično kot drugod; omenim naj le, da se rabi poleg slovnice in krestomatije že v 7. in 6. razredu *Epitome historiae sacrae* od Lhomonda (male zgodbe) v svrhu kurzivnega prevajanja. V 5. razredu se čitajo poleg *Nepota Fedrove* izbrane basni in Lhomondov izbor iz raznih pisateljev *De viris illustribus urbis Romae*. Podobno berejo v 5. razredu pri grščini *Ezopove* izbrane basni, v 4. razredu Lukianove *Dialoge* ter še druge basni (*Babrius*), v 3. razredu poleg *Ksenofonta* (*Anabasis*) in izbora iz *Herodota* tudi sestavke iz posebne antologije.

Izmed živih jezikov je na prvem mestu francoščina. Poučuje se v humanističnem oddelku v 7. razredu 7 ur, v 6. razredu 6 ur, v naslednjih po 3 ure (le v flamskem 1. razredu 1 uro manj); v modernem oddelku pa v prvih treh letih po 8 ur, v nadaljnih po 5—6 ur. Drugi deželni jezik (flamščina ali nemščina) se poučuje v humanističnem oddelku v drugem letu 5 ur, potem pa po 3 ure (v flamskih zavodih v prvih dveh letih po 6 ur), v modernem oddelku v prvih dveh letih po 6 ur, pozneje po 3 ure (v flamskih v prvem letu po 7 ur).

Za vse jezike je predpisana enotna terminologija. Slovnice naj se nauče dijaki praktično od slučaja do slučaja. Pravopis je težak, zato so potrebna številna narekovanja. Naj navedem za zgled pravila glede diktatov. Vzeti jih je treba iz dobrih beril z vzgojno vsebino, bodo naj kratki, relativno lahki, tako da se težkoče počasi stopnjujejo. Profesor označi najprej na kratko vsebino, opozori na kako važno pravilo, razloži neznane besede in prečita tekst. Nato narekuje počasi cele stavčne skupine brez ponavljanja. Učenci pišejo takoj na čisto. Slednjič prebere profesor še enkrat tekst. Medtem je pisal boljši dijak besedilo na deski, ki je obrnjena od učencev proč. Potem se napisano pokaže razredu, nakar se izvrši skupna poprava na robu zvezkov. Šele to profesor pregleda in reduje.

Vsak mesec naj se pišejo dve do tri naloge (*rédictions*).

Veliko važnost polagajo na ekspresivno čitanje. Kar se tiče razlage, je ta lahko različna. V glavnem pa naj je analiza notranja in zunanja. Pri prvi je treba navesti najprej zgodovinske oziroma življenjepisne podatke z ozirom na dotični sestavek. Nato čita profesor sam ter razloži vsebino, dispozicijo, izraze itd. ter poda literarno analizo v ožjem pomenu besede: določi misel-vodnico in glavno občutje, estetsko in moralno ceno dela, pove, odkod je prišla inspiracija, ali prevladuje čustvena ali miselna plat, kolika je mera človečnosti (etika, življenska resnica, socialna stran) ter primerja razloženo snov z ostalimi deli tistega pisatelja ali s sličnimi pojavi v slovstvu sploh. Pri zunanji analizi se ugotovi v glavnem oblika, poetiška tehnika, pa brez obširnega razlaganja etimologij, tropov in figur itd., pač pa važne posebnosti sloga. Vse to naj se vrši tudi s sodelovanjem učencev, ki se tako urijo

v pravilnem izražanju, zgovornosti, sklepanju, presojanju in spominu. V nižjih razredih je prvo spretno in točno izražanje, v višjih pa primerno ocenjevanje misli, čustev in celotne vrednosti. Pri tem se mora profesor prizadevati, da vzbudi zanimanje za stvar in da je kar moč nepristranski.

Priporoča se zadostno domače čtivo, ki naj izpopolnjuje šolski pouk in širi vsestransko izobrazbo. V to svrhu je lepo organizirano izposojanje knjig iz šolskih knjižnic; učenci naj imajo posebne beležnice za prebrano čtivo. Govorne vaje naj se začno čimprej. V nižjih razredih so lahko enostavne obnovitve; kesneje se stopnjujejo do prostih referatov o raznih delih ali predmetih splošnozanimivega značaja. Kritika naj bo dobrohotna, vzpodbudna, in udeležujejo naj se je součenci. Referati naj se nečitajo, ampak res prosto prednašajo.

Od ostalih modernih jezikov se poučujejo sosedni germanski (angleščina, nemščina), ponekod tudi španščina. V humanistični sekciji se poučuje angleščina šele v štirih višjih razredih kot prost predmet (v flamskih obligatno) po 2 uri, v moderni pa je angleščina v realnem oddelku neobligatna, obvezna pa s četrtem letom za tiste, ki gredo na trgovski oddelek (2—3 ure); nemščina je tu obligatna za oba oddelka od drugega leta dalje (2—4 ure).

Svojčas so prisojali v Belgiji modernim jezikom razen francoščine malo važnosti. L. 1895 pa je bil imenovan za žive (germanske) jezike poseben nadzornik. Od tega leta dalje so se razmere zelo izboljšale. Za izobrazbo profesorjev so se ustanovile specialne stolice na normalkah v Gandu in Liégeu, kjer se je lahko pozneje dobil doktorat, izenačili so te profesorje z ostalimi tudi glede plač in deleža na šolnini in jim dajali ustanove za počitniške tečaje. Število ur se je pomnožilo; drugi deželni jezik je postal za vse obvezen tudi na šestrazrednih pripravljalnica; v srednji šoli se poučujeta dva tuja jezika od drugega leta dalje v modernem, trije od četrtega dalje v trgovsko-obrtnem oddelku. Metoda je odslej induktivna, direktna, nazorna, učni jezik dotični tuji jezik. Gleda se na enotnost pouka, snujejo se knjižnice, dijaki dobe za nagrado knjige v dotičnem jeziku, v njem pišejo pri tekmah proste naloge in odgovarjajo iz literarne zgodovine.

Zgodovina se poučuje po 2 tedenski uri v treh koncentričnih ciklih: v prvem kratek celoten oris (1. leto), v srednjem obširnejši pregled (2.—4. l.), ki se v višjem še poglobi (5.—7. l.). Tako se jemlje v 6. in v 3. razredu zgodovina vzhoda, stare dobe in zgodnjega srednjega veka do križarskih vojsk excl., v 5. in 2. razr. zgodovina poznega srednjega veka in novega veka do francoske revolucije, v 4. in 1. razr. pa sodobna zgodovina in zgodovina Belgije. Tako naj se pokaže raznolika razvojna črta z ozirom na napredek v omiki in udejstvovanju posameznih narodov; podajo naj se zanimive slike iz javnega in privatnega življenja, gospodarskih razmer in tudi umetnosti. Pouk naj bo kar mōči nazoren, konkreten, slikovit in pregleden, metoda naj upošteva aktivno sodelovanje učencev, ki naj snov (lekcijo) prečitajo prej sami, da potem lažje razumejo in si boljše zapomnijo profesorjevo razlago, tako da služi knjiga le za pripravo in ponavljanje.

Slično se vrši tudi zemljepisni pouk po 1 uro na teden v treh krogih: v 1. letniku splošen opis zemlje in delov sveta, v 2.—4. l. se tvarina razširi in v treh višjih razredih se vzame natančno in sistematično. Snov je razdeljena zopet vzporedno: v 6. in 3. razredu se jemlje Evropa, v 5. in 2. Afrika, Azija, Amerika in Oceanija, v 4. in 1. kozmografija, pregled fizikalne, politične in ekonomske geografije ter posebej domovinoznanstvo (Belgija). Vsako leto se poda najprej hiter pregled tvarine prejšnjega razreda ozir. skupine, metoda naj bo intuitivna (opazovanje in razumevanje), zanimiva, ne malenkostna; zemljepisje je ključ k notranji in zunanji zgodovini narodov, zato naj se ne zanemari zveza z zgodovinskim poukom. Če mogoče, naj se poučuje oboje v posebnih, v to svrhu primerno opremljenih dvoranah.

M a t e m a t i k a se poučuje v grškolatinski sekciji v vseh razredih po 3 ure; v ostalih sekcijah na nižji stopnji po 3 ozir. 4 ure, na višji pa v trgovskem oddelku po 3 ozir. 2 uri, v latinskem in realnem po 6—8 ur; tu se učijo v 1. razredu sferične trigonometrije, analitične in deskriptivne geometrije. V 7. in 6. razr. se jemlje povsod le aritmetika, le-ta tudi v 5. grškolat. razredu, sicer se začne pouk algebre in geometrije v 5. razr., v grškolat. sekciji šele v 4. razredu. Metoda je kombinirana induktivno-deduktivna, kot je lastna eksaktnim vedam, pri geometriji je podlaga grafično predstavljanje oziroma risanje. Cilj je tudi praktičen (uporaba pri trgovini, obrti, umetnosti).

P r i r o d o p i s n i pouk se začne splošno šele s 3. letom, v grškolatinski sekciji šele s 4. letom in odpadeta nanj 2 tedenski uri. V prvih 2 letih se jemlje obakrat živalstvo in rastlinstvo. Na višji stopnji se poučuje v trgovski sekciji v 3. razr. fizika 2 uri, v 2. razr. fizika, meteorologija in kemija z vežbami 5 ur, v 1. razr. kemija in mineralogija z vežbami vred 6 ur. V realni in latinski sekciji je pouk manj obtežen (3—2 uri), kemija v 1. razr. (1 uro) je fakultativna. V grškolatinskem oddelku obsega ta pouk v zadnjih 3 razredih 2 uri na teden, a brez kemije in meteorologije.

T r g o v s k i in **o b r t n i** pouk v atenejih je bil sprva ločen. Po uredbi iz 1. jun. 1850 se je imenovala realna sekcija profesionalna in je imela 6 razredov in 3 oddelke (v zadnjih 2 letih poseben obrtni in poseben trgovski oddelek). Ker pa je bilo za obrtni oddelek premalo učencev, so l. 1860 združili industrijski oddelek s trgovskim in pridržali neobvezen pouk iz mehanske in deskriptivne geometrije (po 2 uri). L. 1876 je dobil atenej 7 razredov ter se je razširil pouk matematike in jezikov. L. 1881 sta imela prva 2 razreda humanistični in realni oddelek, realni je ostal skupen še v sledečih 2 razredih in se je razdelil v višjih 3 razredih na realno in trgovskoobrotno sekcijo. Iz l. 1887/88 datira »moderna« sekcija kot je urejena še danes. — Bistveno za trgovsko sekcijo je, da se poučujejo tu štirje moderni jeziki, nekaj specialne matematike (tako v 3. razr. osnove zemljemerstva, v vseh 3 razredih tudi finančna algebra) ter trgovske vede. Že v 4. razredu se poučuje trgovska aritmetika in trgovstvo 3 ure, v pravi trgovski sekciji pa v 3. razr. isto 4 ure, v 2. razr. poleg tega

še civilno in trgovsko pravo skupno 5 ur, k čemur pride v 1. razred še narodno gospodarstvo z gospodarsko geografijo ter statistika, skupaj 5 ur. Trgovstvo samo obsega pouk o trgovskih družbah, njih organih in trgovskih listinah, trgovsko računovodstvo, dvojno knjigovodstvo in trgovsko dopisovanje. Teoretični pouk se združuje s praktičnim, za podlago služijo faktična trgovska pisma in običajni obrazci, pri praktičnih vajah se obdela vsak slučaj v celem razvoju.

Zanimivo je, da je vpeljan po nekod tudi poljedelski pouk. Poseben pouk v agronomiji se lahko organizira na atenejih kakor na srednjicah, kjer se pokaže potreba, to se pravi, kjer vloži upravni odbor šole tozadevno prošnjo, ki ji mora biti priložena lista učencev, kateri se na željo staršev formalno obvežejo, da bodo obiskovali vse predpisane lekcije. Tečaj se otvori, če se oglasi iz dveh najvišjih razredov vsaj 15 dijakov odnosno kmetjskih sinov, ki se mislijo posvetiti poljedelstvu. Kurz (lahko tudi v flamščini) obsega 35 ur poleg praktičnih poskusov na šolskem vrtu in ogledov na vzornih kmetijah. Vlada določi in plača posebne učitelje, redovanje oziroma nagrade so iste kot sicer. Navadno se vrši tečaj dve leti zapored in se predava (po izberi) v prvem nauk o rastlinstvu, v drugem o živalstvu obenem z vsem, kar spada v področje agronomije.

Ker je Belgija pomorska država, ima na nekaj srednjih šolah tudi mornariške tečaje (Cours de Notions maritimes), in sicer pri kratenejih, v Anversu in Ostendeu, pa na državnih srednjicah v Newportu in Blankenbergheu. Tak kurz je namenjen dijakom višjih razredov in ima po 2 uri na teden. Predava se 1. plovstvo (vrsta plovbe, mornarski zemljepis in orientacija ter ribištvo), 2. ladjedelstvo, oprava brodov, služba na ladji i. dr.

Na pouk v risanju polaga belgijska šola veliko važnost, ker uri oko in roko (opazovanje in natančnost), vzgaja estetski čut, vežba spomin, vzpodbuja tvorno domišljijo in pripravlja za potrebe življenja. Poučuje se v atenejih in srednjicah, pa tudi že v šestletnih pripravljalnica in celo v otroških vrtcih (Écoles gardiennes) — tu seveda le osnovne oblike kot priprava za pozneje v zvezi z otroškim ročnim delom. V atenejih je risanje obvezno v grško-latinski sekciji v prvih 3 razredih, v zadnjih 4 pa neobvezno, v latinski in realni sekciji je obvezno v vseh razredih, v trgovski je neobvezno. Odmerjeni sta mu 2 tedenski uri, le v zadnjih 2 razredih realne sekcije 3. Pouk obsega tri stopnje z rastočim obsegom in vedno večjimi zahtevami. Nižja stopnja poda osnovne pojme in prvo vajo na osnovi geometrijskega risanja (ravne črte, ploske figure, krive črte etc.) in plastičnega risanja (črteži po naravi, po spominu, iz fantazije, teorija barv). Vzorci so vzeti iz narave: orodje, rastline, živali itd. Na srednji stopnji se uči v večji izmeri prostoročno, orodno, okrasno risanje na podlagi predmetov v isti vrsti, tudi z ozirom na praktične potrebe (vzorci za ročno delo). Na višji stopnji prevladuje risanje po spominu in domišljiji s sistematičnim naukom o perspektivi, barvah in slogih s pregledom umetnostne zgodovine.

Telovadba se poučuje v atenejih po 2 uri in to v odmorih. Pevski ali glasbeni pouk (1 h) je le deloma obvezen.

II. Nižje srednje šole (srednjice) in njih ustroj.

Komur ni do tega, da bi absolvirala popolno srednjo šolo, ki posreduje kolikortoliko temeljito literarno in realno znanje, vstopi lahko v nižjo srednjo šolo (*École moyenne de l'État*). Take »srednjice« obsegajo le trileten pouk in so namenjene nižjeuradniškim in praktičnim poklicom, torej boljši splošni izobrazbi malomeščanov, pa tudi trgovskega, obrtniškega in kmečkega naraščaja, ki je radi vedno večje domače in tuje konkurence potreben večjega teoretičnega in praktičnega pouka. Njih pomen za dvig javnega in gospodarskega nivoja se je kmalu pokazal.

Notranje in vnanje uredbe državnih srednjic so podobne kot pri atenejih. So le eksternati, a če je dovoljen v bližini internat, ga mora ravnatelj nadzirati. Sicer pa je tudi v srednjicah uvedeno skupno učenje v zavodu v posebnih sobanah pod primernim nadzorstvom, plačuje se šolnina (minerval) itd. Za materialne potrebe skrbi upravni svet iz dotične občine, notranje vodstvo je v rokah ravnatelja, učnega in pomožnega osebja. Navadno so jim priključene 6 razredne pripravljavnice, ki imajo isti učni načrt kot osnovne šole, le da je obligaten še pouk drugega jezika (3 h), prirodopisa in risanja v zvezi z ročnim delom oz. v dekliški z gospodinjskim poukom (po 3 ure).

Zanimiv je razvoj teh šol preko raznih etap in reform. Sprva so imele (po l. 1850) enoten splošen učni načrt, v prvih 2 razredih bolj ali manj sličen prvima razredoma popolnih srednjih šol, ki se je specializiral v 3. razredu; trajalo je dolgo, preden so prevladale lastne potrebe praktičnega in lokalnega značaja in so dobile slednjič l. 1897 čisto samostojen ustroj. Tako sta bila od l. 1881—1888 prva 2 razreda koordinirana popolnim srednjim šolam, le 3. letnik je bil namenjen specialnim trgovskim in obrtnim predmetom in fakultativnemu tretjemu jeziku. Tedaj so bile organizirane tudi dekliške srednjice, v katerih je bil pouk v posameznih predmetih prikrojen bolj za praktične ženske potrebe (angleščina z 2. letom, prirodopis, higijena, kemija, glasba, telovadba, zlasti pa ročna dela in gospodinjstvo). L. 1888 sta se prva 2 razreda zopet odločila od gimnazijskorealčnega programa, drugi jezik je postal neobligaten, tretji se je poučeval neobvezno že z 2. letom, trgovski predmeti so se izpopolnili. Z zakonom z 10. sept. 1897 se je uniformiranje nehalo, šola je dobila popolno avtonomijo v prid temeljitejši stanovski izobrazbi pridobitnih krogov: priključila se je 6 razredna pripravljavnica z obligatnim 2. jezikom, srednjica je imela 1 splošno in za poskušnjo z 2. letom počenši 3 specialne sekcije: trgovsko, obrtno in poljedelsko. Poučevali so se trije jeziki, ponekod fakultativno še četrti — po praktični moderni metodi. — Uspehi so bili temu primerni. Število srednjic se je zvišalo od 46 z 4990 učenci l. 1852 na

79 z 13.330 učenci l. 1882 oz. 78 deških zavodov z 13.769 učenci l. 1899 ter od 33 dekliških zavodov z 4361 učenkami l. 1882 na 34 z 5570 učenkami l. 1899 vštévši pripravljavnice. L. 1900 je bilo takih poskusnih specialnih sekcij osem in sicer šest trgovskih, ena obrtna in ena poljedelska. Danes imajo štiri moške in dva ženska tipa. Prvi letnik je skupen, z 2. letom se razdeli šola v eno splošno in eno specialno (trgovsko) sekcijo pri deških in eno splošno in eno specialno (trgovsko) sekcijo pri dekliških srednjicah. Poučuje se 13 do 16 predmetov z 30 do 32 urami na teden, od tega dve tretjini za splošne in ena tretjina za specialne predmete.

Učni načrt se je večkrat spreminjal. Poleg dveh deželnih jezikov se je poučevala vedno zgodovina in zemljepis (tudi kozmografija), prirodopis, matematika (tudi zemljemerstvo), knjigovodstvo, lepopis in risanje, od 1872 dalje kemija itd. Sedaj so na programu še verouk (2 uri), en živi jezik neobvezno, higijena, knjigovodstvo, trgovsko pravo, ročno delo in gospodinjstvo, petje (1 uro) in telovadba (dve uri in pol).

V le splošnem oddelku je sedaj specialen predmet 3. jezik in knjigovodstvo, nekaj več matematike in prirodopisa, v dekliškem pa žensko ročno delo (3 ure) in gospodinjstvo (1—2 uri); v dekliški specialni (trgovski) sekciji je tudi 3. jezik obligaten (3 ure). — Specialni predmeti so v trgovskem oddelku (za dečke kot za deklice): trgovska aritmetika (2 uri) in osnove trgovskega prava (2 uri), računo- in knjigovodstvo (4—5 ur), gospodarska geografija Belgije (1 ura), 4. jezik (2 uri), trgovsko gospodarstvo (1 ura), strojepis in stenografija; v obrtnem oddelku: osnove mehanike (1 ura), trgovske tehnologije in kemije (1—2 uri), risanje (4—5 ur), ročno delo (2—3 ure), knjigovodstvo in trgovsko gospodarstvo (1 ura); v poljedelskem oddelku: geometrija z ozirom na poljedelstvo (1 ura), osnove agronomije in praktične živinoreje (3 ure), sadjarstvo in zelenjavarstvo (1 ura), kmetijsko računovodstvo (1 ura), tehnično risanje (2 uri) in ročna dela (3 ure).

Kar se tiče obsega in metode, velja slično kot za ateneje. V posameznem bi bilo omeniti tole: materinščini je odmerjenih v splošnem oddelku (kot že v pripravljavnici) po 6 ur, drugemu deželnemu jeziku po 5 ur, v ženskih srednjicah obema po eno uro manj; v trgovskih oddelkih imata oba jezika po 4 ure, tako tudi v obrtnem in poljedelskem, le da odpade v drugem letu na drugi jezik ena ura manj. Tretji jezik je v splošnem, obrtnem in poljedelskem oddelku neobvezen (3 ure), v trgovskem pa obvezen (4 ure v deških, 3 ure v dekliških šolah). Goji se posebno trgovsko, pa tudi šolsko dopisovanje med učenci različnih narodnosti; skušali so vpeljati celo posebne šolske biróje. L. 1900 se je poučevala flamščina v vseh srednjicah, nemščina v 69 deških in 27 dekliških, angleščina v 30 deških in 21 dekliških, vsi jeziki (vštévši francoščino) v 21 deških in 13 dekliških. Zemljepisju pripade ena ura in se vzame v prvem letu Evropa, v drugem ostali deli sveta, v tretjem Belgija in kozmografija. Pri zgodovini (2 uri) vzamejo v prvem letu snov do križarskih vojn,

v drugem letu dalje do najnovejše dobe, v tretjem zgodovino Belgije; v poljedelski sekciji se uči v obeh letih le slednja (po eno uro). Prirodopis (2 uri) se poučuje v vseh sekcijah v zvezi s higijeno razen v trgovskih; tu je na programu v zadnjem letu deških srednjic kemija (1 uro). Prvo leto se jemljejo osnovni pojmi, anatomija človeka, živalstvo in rastlinstvo, v drugem letu nadaljevanje zoologije in botanike ter higijena in fizika, v tretjem letu nadaljevanje slednjih dveh ter kemija. Matematiki je prisojenih precej ur: v splošnem oddelku 4, 4, 5, v obrtnem in poljedelskem po 4, 5, v trgovskem 4, 3, a tu se uči tudi računovodstvo (5, 4) in trgovska aritmetika (dve uri v drugem letu). Na knjigovodstvo odpade po vseh razredih po ena ura. Lepopis se poučuje eno uro v drugem letu splošnega oddelka. Pouk risanja je urejen podobno kot v drugih šolah (po dve uri v vseh razredih), na petje odpade ena ura (v splošnem oddelku in prvem letniku moškega trgovskega oddelka obilgatno, sicer v odmorih), telovadba razpolaga z dvema in pol do eno uro rednega šolskega časa. Najpozneje so uvedli v srednjice ročno delo (dve do tri ure) za dečke (l. 1897 v obrtne in poljedelske sekcije, l. 1911 tudi v splošne). »Zakaj« — tako slove uradna utemeljitev — »popolni vzgojni sistem ne more zanemariti izvežbanja (formation) roke, ki je tako čudovito orodje, tako koristno v večini poklicev in v vseh priložnostih življenja. Glavne države Amerike in Evrope so vpeljale ročno delo ne le v osnovni, temveč tudi v srednji pouk« (Cf. Rapport triennal l. c. LXIV, 48 ss.). V to svrhu so priredili najprej l. 1910 na drž. srednji normalki v Gandu tozadeven tečaj za ročno delo za pripravo moči, l. 1911 pa poseben počitniški kurz za profesorje risanja. Vprašanje dobave materiala je rešeno enostavno: ravnatelj pobere od vsakega učenca po par frankov in preskrbi papir, karton, les i. dr. ter ga razdeli predmetnim učiteljem; izdelki ostanejo last učencev. Lokal je lahko kakšen razred, risalnica ali kak drug prostor pri šoli (cf. navodila v Rapport triennal l. c. 510 ss.). Način pouka je isti kot na učiteljiščih (gl. spodaj). Deklice se vežbajo praktično v ženskih ročnih delih (3 ure v splošnem, 1 uro v trgovskem oddelku) ter so deležne tudi primernega pouka v gošpodinjstvu (1 ura v prvih letih, 2 uri v zadnjem razredu).

III. Pregled javnih srednjih šol v Belgiji.

Po statistiki z 31. dec. l. 1911 (Cf. Rapport triennal l. c. XXX ss. in 551—645) je bilo tačas v Belgiji 20 kr. atenejev in sicer v mestih Anvers, Arlon, Ath, Bruges, Bruxelles, Charleroi, Chimay, Gand, Hasselt, Huy, Ixelles, Liège, Louvain, Malines, Mons, Namur, Ostende, Tongres, Tournai, Verviers. Imeli so skupno 6322 učencev. Razen tega so obstojale v tem času tri višje sekcije, priključene srednjicam v Saint-Gilles, Schaerbeek, Thuin z 237 učenci. Grško-latinske sekcije so šteje 1776 + 127 učencev, latinske 507 + 100, moderne 4039 + 10 učencev; na trgovske sekcije je odpadla nekako ena desetina vseh učencev.

Število državnih deških srednjic je znašalo l. 1911 78. Po provincah so se razdelile takole: Anvers 5, Brabant 9, Flandre Occidentale 7, Flandre Orientale 7, Hainaut 25, Liège 8, Limbourg 4, Luxembourg 4, Namur 11. Trgovskih oddelkov je bilo 10 in sicer pri srednjicah v mestih Anvers, Malines, Hal, Schaerbeek, Vilvorde, Limbourg, Waremmе, Bruges, Laken in Gand. Obrtna sekcija je bila le ena v Pâturages. Dve (v Blankenbergheu in Nieuportu) sta imeli mornariški oddelek. Število učencev v pripravljalnicaх je bilo 9860, v srednjicah 5581, v trgovskih sekcijah 228, v obrtnih 24, skupaj 15.693.

Dekliških srednjic je bilo 34 in so se porazdelile na pokrajine takole: Anvers 3, Brabant 9, Flandre Occ. 2, Flandre Or. 3, Hainaut 9, Liège 3, Limbourg 1, Luxembourg 1, Namur 3. Dve definitivni trgovski sekciji sta bili priključeni šolama v Schaerbeeku in Charleroiu, dve poskusni pa v Malinesu in Molenbeek-Saint-Jeanu. Učenk je bilo v šestrazrednih pripravljalnicaх 4272, v srednjicah 2162, v višjih dekliških tečajih na 10 državnih srednjicah 174, v trgovskih sekcijah 97, skupaj 6705.

Poleg državnih obstoji v Belgiji večje število drugih javnih zavodov, ki jih vzdržujejo ali vsaj podpirajo lokalne oblasti (pokrajine, občine) in ki dobivajo lahko tudi državno podporo. Njih ustroj je pa sicer isti kot pri državnih in so tem enakoveljavne.

Deških občinskih kolegijev (Collèges — popolne nedržavne srednje šole) z državno podporo je bilo l. 1911 7: Diest, Nivelles, Tirlemont, Beeringen, Bouillon, Virton, Dinant. Učencev so šteli 782 in sicer v grškolatinskih sekcijah 282, v latinskih 30, v modernih 470. V nekaterih krajih, kjer ni kr. ateneja ali občinskega kolegija, obstoje takozvani patronirani (podpirani) zavodi, ki jim odstopi občina lokal ali nakloni podporo najdalje za 10 let. Takih podpiranih kolegijev je bilo tačas 8: Gheel, Hérenthals, Courtrai, Poperinghe, Thielt, Binche, Herve, Neerpelt. Učencev so imeli 958 in sicer v grškolatinskih sekcijah 879, v latinskih 0, v modernih 79.

Podobno je s srednjicami. Deških občinskih srednjic je bilo 6: 3 v Bruslju, potem v Saint-Gillesu, Saint-Josse-ten-Noodeu in Liègeu. Dijakov so šteje 2987 in to v pripravljalnicaх 1407, v srednjicah 1580; specialnih sekcij niso imele. Deških podpiranih srednjic je bilo 6 (Courtrai, Poperinghe, Thielt, Iseghem, Herve, Neerpelt) z 452 učenci, od katerih je obiskovalo vadnice 145, srednjice 316, 2 trgovski sekciji 12 in 2 poljedelski sekciji 69 učencev. — Dekliške občinske srednjice so bile 4 (Bruxelles, Ostende, Braine-le-Comte in Spa) z 872 učenkami in 598 v pripravljalnicaх, 250 v srednjicah, 24 v višjih tečajih. Podpiranih dekliških srednjic je bilo 6: Bruxelles, Saint-Gilles, Saint-Josse-ten-Noode, Vilvorde, Liège (višji tečaj), Liège (z obrtnim oddelkom). Učenk so šteje 2200 in sicer v pripravljalnicaх 992, v srednjicah 1012, v višjih oddelkih 172, v 2 trgovskih sekcijah 24. —

Celotna preglednica javnih srednjih šol v Belgiji l. 1911.

Vrsta šol	Državne		Občinske		Podpirane		Skupaj	
	za- vodov	učencev	za- vodov	učencev	za- vodov	učencev	za- vodov	učencev
Kr. ateneji	20	6.322	7	782	8	958	35	8.062
Višje sekcije	3	237	—	—	—	—	3	237
Deške srednjice	78	15.693	6	2.987	6	542	90	19.222
Dekl. srednjice*	34	6.705	4	872	6	2.200	44	9.777
Skupaj . . .	135	28.957	17	4.641	20	3.700	172	37.298

B. Zasebne srednje šole.

Zasebno srednješolstvo je v Belgiji močno razvito. Bolje kot vse pripovedovanje nam pokažeta to sledeči tabeli (Cf. Rapport triennal l. c. 622 ss.):

Pregled zasebnih srednjih šol v Belgiji l. 1911.

a) po pokrajinah:

Prov. :	Anvers	Brabant	Flandre Occ.	Flandre Or.	Hainaut	Liège	Limbourg	Luxemb.	Namur	Skupaj
Število učencev	100	95	60	98	52	72	25	21	14	537
	20.107	14.236	7.705	16.383	6.515	7.690	2.859	2.175	2.974	80.644

b) po upravi:

Pod vodstvom	Kolegiji		Deške		Dekliške		Skupaj	
	za- vodov	učencev	srednjice				za- vodov	učencev
			za- vodov	učencev	za- vodov	učencev		
škofov	61	10.103	56	9.983	—	—	117	20.086
kongregacij	41	9.810	55	9.984	251	33.427	347	53.221
zasebnikov	19	1.720	25	2.398	29	3.219	73	7.337
Skupaj . . .	121	21.633	136	22.365	280	36.646	537	80.644

Dodajmo temu pregledu par opomb!

Kakor je razvidno iz prve tabele, so pri privatnem srednjem šolstvu najboljše oz. vsaj dobro udeležene province Anvers, Flandre

* Med temi je bilo pri nedržavnih tudi 5 višjih tečajev z 197 učenci (2 Bruxelles, 2 Liège, 1 Saint-Josse-ten-Noode).

Orientale, Flandre Occidentale, Brabant, Liège, Hainaut, slabše so zastopane Namur, Limbourg, Luxembourg, to se pravi, da prvačijo flamske pokrajine, valonske in mešane so srednje zastopane, najslabše pa nemški predel. Vzrok jačji flamski udeležbi pri vsem zasebnem šolstvu je večja verska gorečnost ozir. dolga zapostavljenost tega naroda.

Če primerjamo potem delež javnih oblasti pri vzdrževanju srednjih šol z onim zasebne oskrbe, dobimo približno razmerje 1:3 pri zavodih in 1:2 pri šolarjih, kar znači, da je nad polovico srednješolske vzgoje v privatnih rokah. Glavno breme nosijo razni redovi, zlasti ženski, škofovski zavodi tvorijo nekako eno četrtino, lajiški pa komaj eno enajstino. Iz tega vidimo, da sloni velik del srednje izobrazbe na ramah duhovščine in verskih družb, ki vrše na ta način ogromno kulturno delo.

Med številom nižje- in višješolcev oz. njih zavodi ni velike razlike, — srednjic je le malo več kot popolnih srednjih šol. Redovne in škofijske šole nosijo ime po redovih ali kakem patronu ter širšo označbo: kolegiji, instituti, (mala) semenišča, redkeje penzionati, sirotišča, šole, hiše, zavodi.

Lajiške srednje šole se imenujejo zlasti liceji, instituti, penzionati ali šole (n. pr. École allemande, École anglaise, École internationale, École centrale technique) in po ustanovitelju. V nekaterih provincah jih sploh ni (moških): Hainaut, Limbourg, Namur, v drugih so le posamezne: Flandre Occidentale (dve nižji), Flandre Orientale (1 višja, dve nižji), Liège (6 višjih, 1 nižja), Luxembourg (1 nižja), največ jih je v Brabantu (9 višjih, 14 nižjih) in Anversu (3 višji, 5 nižjih), skupaj torej 44 (9 višjih, 14 nižjih).

Sicer so najbolj številne in najbolj posečane dekliške srednje šole, ki štejejo po obisku malone polovico, po številu zavodov pa nad polovico polne vsote. Ženske srednjice nosijo označbo (dotične narodnosti in) enega izmed mnogobrojnih redov, ki se pečajo z žensko vzgojo, kakor Soeurs de Notre-Dame, Soeurs Apostolines, — Maricoles, — Franciscaines, Dames du Sacré-Coeur, — de la Charité, — Bénédictines, — Bernardines, Ursulines etc. etc. Nazivajo se največ instituti, penzionati, pa tudi eksternati ter samostani (Monastère, Couvent).

Lajiških dekliških zavodov je največ v čisto flamskih pokrajinah: v prov. Anvers 13, Brabant 11, manj v drugih: Flandre Occ. 2, Flandre Or. 1, Liège 2, — v ostalih (Hainaut, Limbourg, Luxembourg, Namur) jih sploh ni; vseh je torej 29. Imenujejo se po ustanovnikih.

Pri popolnih verskih zavodih humanistične sekcije po obisku navadno zelo nadkriljujejo moderne, ponekod obstoji sploh samo ena; pri lajiških je obisk modernih sekcij neprimerno večji. Pri srednjicah (moških kot ženskih) odpada seveda velika večina dijaštva na šestrazredne pripravljavnice.

Učni načrt je večinoma isti kot v javnih šolah, notranje uredbe odgovarjajo internatski tradiciji. (Konec bo sledil.)

IZ KULTURNEGA ŽIVLJENJA.

Univ. prof. dr. Ivanu Žolgerju v spomin.

Na žalnem zborovanju univerze v Ljubljani 27. maja 1925 govoril univ. prof. dr. Leonid Pitamic.

Gospod rektor, gospodje profesorji, akademska omladina!

Ob priliki zelo žalostne usode, ki je s smrtjo profesorja Žolger-ja¹ zadela našo univerzo, mi je bila poverjena izredno častna naloga, da kot po stroki na naši univerzi najbližji kolega pokojnega spregovorim nekoliko besed o njegovem življenju in znanstvenem delovanju.

Ivan Žolger se je rodil l. 1867 v Devini, občina Šentovec na Štajerskem kot sin revnih staršev. Dopršil je l. 1888 gimnazijo v Mariboru, juridične študije v letih 1888 do 1894 v Gradcu in Parizu ter l. 1895 promoviral v Gradcu sub auspiciis Imperatoris. 1894. leta stopil je v štajersko politično upravo, služboval do l. 1898 v Gradcu in Ptujju. Od l. 1898 do 1902 v ministerstvu za uk in božočastje na Dunaju, od l. 1902 do l. 1917 v ministrskem predsedstvu na Dunaju, kjer je napredoval do sekcijkega načelnika. V drugi polovici l. 1917 in v prvi polovici l. 1918 je bil minister brez portfelja s posebno nalogo pripravljati ustavno reformo v zmyslu narodne avtonomije oziroma federalizacije stare Avstrije; kot tak je v ministrskem svetu opetovano nastopil proti načrtom velikonemških in vojaških krogov glede južnih in čeških Slovanov. Ob prevratu je takoj hitel v svojo domovino in se stavil na razpolago narodni vladi v Ljubljani. Prevzel je predsedništvo upravne komisije z nalogo, izdelati reforme, ki so postale potrebne vsled prevrata. Prva organizatorna uredba narodne vlade v Ljubljani, ki je uredila vse potrebne spremembe v javni upravi in ki predstavlja takorekoč prvo revolucionarno ustavo v Sloveniji, je bila v glavnem Žolgerjevo delo. Kmalu nato je bil imenovan polnomočnim delegatom kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev na mirovni konferenci v Parizu leta 1919—1920. Žolger, ki je z neomejenim navdušenjem pozdravil našo novo jugoslovansko državo, se je tudi v Parizu z vso svojo vnemo in energijo posvečal težki nalogi, katera mu je bila poverjena. Neumorno je deloval na tem, da se dosežejo v mirovnih pogodbah ugodni pogoji za naš narod. Marsikatera zasluga Žolgerjeva v tem pogledu bo prišla šele tedaj na dan, ko se bodo mogla poročila o pariških pogajanjih predati javnosti. Nadalje je zastopal Žolger našo državo kot polnomočni delegat na prvi skupščini društva narodov v Ženevi novembra in decembra l. 1920. Od l. 1920 naprej je bil tudi član stalnega internacionalnega razsodišča v Haagu.

Vzporedno z njegovo uradniško in diplomatsko je šla tudi njegova akademska karijera. L. 1900 je bil imenovan za privatnega

¹ Umrl 16. maja 1925 zvečer v Lassnitzhöhe pri Gradcu.

docenta na dunajski univerzi za upravno pravo in upravno vedo, l. 1918 pa mu je bil podeljen naslov rednega profesorja na tej univerzi. Od l. 1900 do 1918 je bil član izpraševalne komisije za državoslovni izpit na Dunaju. L. 1919 je bil imenovan za rednega profesorja juridične fakultete univerze v Ljubljani, l. 1920 za predsednika izpraševalne komisije za državoslovni državni izpit v Ljubljani.

V razvoju Žolgerjevega znanstvenega delovanja se dá jasno zapaziti prehajanje od problemov upravnega prava k vprašanjem ustavnega in odtod k onim meddržavnega prava. Prva njegova knjiga je izšla l. 1898 pod naslovom »*Österreichisches Verordnungsrecht*« (Avstrijsko uredbeno pravo). V tem delu, na podlagi katerega je bil habilitiran kot privatni docent na dunajski univerzi, raziskuje pojem uredbe, njeno razmerje napram zakonu, vprašanje izdaje, veljavnosti in ukinitve uredb, kontrolo uredbodajne pravice in mnoga druga vprašanja ne samo upravnega, temveč tudi ustavnega značaja. Že to delo se odlikuje po preciznosti in temeljitosti ter živahnem in zanimivem izlaganju; to posebno radi tega, ker se avtor ni omejeval samo na teorije, marveč se oziral tudi na pravno prakso, tako da so razsodbe upravnega sodišča in upravnih oblastev glavna snov, na katero naniza izlaganja svojega mnenja. V opredelitvi uredb, zlasti pa v trditvi, da so tudi tako zvane upravne uredbe pravne norme, vsebujejo bistroumna Žolgerjeva izvajanja marsikaj, kar je tedanja teorija odklanjala, kar pa spoznava moderna metoda javnega prava za utemeljeno.

Njegovo najznamenitejše delo, v katerem se najbolj pokaže način njegovega znanstvenega delovanja, pa je l. 1911 izišla knjiga »*Državnopravna pogodba med Avstrijo in Ogrsko*« (Der staatsrechtliche Ausgleich zwischen Österreich u. Ungarn). Kakor znano, so bile v obeh delih habsburške monarhije, v Avstriji in v Madžarski, državnopravne razmere zelo zamotane; posebno pa velja to za razmerje med Avstrijo in Ogrsko. Zelo umevno je, da so se v tem pogledu pojavile najrazličnejše in včasih tudi politično barvane teorije. Nejasnost je bila tem večja, ker je bil temeljni dokument, takozv. avstro-ogrška državnopravna pogodba iz l. 1867, izdana v nemškem in madžarskem tekstu z deloma različno vsebino. Da bi dobil popolno jasnost v to skrajno komplicirano snov, se je dr. Ivan Žolger, ki je že l. 1907 odlično sodeloval pri avstrijsko-madžarskih pogajanjih, odločil temeljito proučiti madžarski tekst navedenega dokumenta. V to svrho se je najprvo intenzivno bavil z učenjem madžarskega jezika ter nato prevedel madžarski zakon na nemški jezik. Kakšno ogromno delo je to, more ceniti le tisti, ki je videl, kako je Žolger prevajal; nobena besedica mu ni bila premalo važna, mnogim izrazom je posvečal komentar več strani, primerjajoč izraze s filološko natančnostjo in s finim jezikovnim čutom z izrazi drugih jezikov, dokler ni prišel do onega pomena, ki ga je smatral za pravilnega. Poleg tega je historično razlagal postanek navedene pogodbe, ki ima deloma svoje korenine v prag-

matični sankciji iz l. 1713 in 1722. Glavni rezultat te njegove knjige je, da je treba smatrati državnopravne akte iz l. 1867 za pravo pogodbo in ne za enostranske čine Avstrije na eni in Ogrske na drugi strani, kakor so to hoteli dokazovati zlasti madžarski državo-slovci. Dasi se mnogi madžarski juristi niso priključili njegovemu mnenju, so vendar v mnogih kritikah priznavali izredni pomen tega nenavadno marljivega in ekzaktnega dela, ki je bilo zlasti v kolikor je prišla jezikovna stran vprašanja v poštev, nekaj originalno novega.

Po obsegu še večje delo kakor ravno omenjeno je l. 1917 obelodanjena Žolgerjeva knjiga »Dvor avstrijske vladarske hiše« (»Der Hofstaat des Hauses Österreich«). Knjiga prinaša veliko več kakor bi se dalo soditi po ne posebno srečno izbranem naslovu, kajti kakor pravi avtor sam »kaže razvojno zgodovinski opis dvorstva obenem v najpomembnejših odnošajih nastanek moderne države, ker kaže, kako se od dvorne uprave prvotnega sedeža vsega državnega življenja cepi polagoma državna uprava in se osamosvoja v organizaciji in pravnem redu, kako z napredujočo ločitvijo dvornega in državnega interesa vedno ostreje stopa v ospredje ideja državne osebnosti, in kako se ta več kot stoletni proces ločitve dvorne in državne oblasti zaključi v konstitucionalni državi.« Poleg historičnega interesa pa nudi ta knjiga predvsem juridično zanimivost nove konstrukcije pravic dinastije v monarhiji. Trije pravni subjekti, namreč dinastije, prvorojenec in država bi tvorili neko pravno skupino, v kateri uresničuje vsak skupinar z uporabo svoje subjektivne pravice vsem skupaj skupni smoter. Z vstopom »države« kot skupinarja v to skupino je podan pojem države kot posebnega pravnega subjekta, kar se predvsem pojavi v ločitvi državne imovine od zasebne imovine vladarskega doma. Ta teorija, ki je seveda kakor vsako znanstveno mnenje podvržena kritiki, služi avtorju za dokazovanje, da je bil v Avstro-Ogrski dvor neka enotna od uprave obeh držav ločena institucija in da so se samo stroški za to institucijo dovoljevali posebej od obeh držav. Dober del vsebine te knjige ni važen samo za bivšo Avstrijo temveč tudi za vse tiste države, ki so se iz vladarjevega absolutizma razvile v moderne monarhije s posebno patrimonijalno organizirano dinastijo.

Od ostalih spisov upravno- oziroma državnopravnega značaja naj omenim le njegovo razpravo »Jamstvo za poškodovanje ob uporih« (»Slov. Pravniki«, 1901), potem v jubilejni številki »Slov. Pravnika« l. 1914 izišlo razpravo »O sistemu skupnih zadev v avstro-ogrski državno-pravni nagodbi«, posebno pa zelo aktualno razpravo o jugoslovanski ustavi s točnim nemškim prevodom ustave v »Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart« l. 1922 in pa razpravo »Da-li je naša kraljevina nova ali stara država« v »Slov. Pravniki« l. 1923; v obeh teh razpravah je zastopano stališče, da je naša kraljevina v pravnem oziru nova država.

Svoje delovanje na ljubljanski univerzi je Žolger popolnoma posvečal učenju in raziskovanju meddržavnega prava. V drugem letniku »Zbornika znanstvenih razprav«, ki ga je leta 1922 izdala

juridična fakulteta, je priobčil temeljito in obsežno razpravo »Kršitev mednarodnih obveznosti in njena pravna posledica (mednarodna krivica)«. Postavil se je tu na moderno stališče tako zvane normativne šole, izvajajoč mednarodno pravno odgovornost izključno iz norm, to je iz pozitivnih pravil in odklanjajoč vse aprioristične teorije. Profesor Žolger zagovarja dalekosežno odgovornost države za mednarodne delikte, storjene ne samo po državnih organih temveč tudi po državljanih. S kritiko obstoječih teorij in s pozitivno konstrukcijo je podal Žolger v tem svojem spisu novo in moderno teorijo o internacionalnem deliktu. Pri njegovih mednarodno-pravnih študijah mu je zelo pomagalo poznavanje najnovejših internacionalnih dokumentov, to so mirovne pogodbe iz leta 1919 in 1920, pri katerih je sam odlično sodeloval. Naj omenim tudi še njegovo l. 1923 v znanstveni reviji »Čas« izišlo študijo »Reparacijski problem in zasedba Poruhrja«. Krona njegovega znanstvenega delovanja pa bi moral biti široko zasnovani sistem mednarodnega prava, s katerim se je bavil zadnja leta. Smrt je žalibog prekinila to delo, kar pomenja veliko zgubo za nas in za znanstvo sploh.

Kakor vidimo, se je Žolger udeleževal na vseh poljih javnega prava. Cudovito je, kako je vse to zmogel poleg absorbirajočega uradniškega poklica na važnih in odgovornih mestih. Vrhutega pa se je intenzivno bavil še z drugimi vprašanji. Omeniti hočem le, da je l. 1903 izdal knjigo o trgovskih izobraževališčih v Italiji; obe deli sta našli zelo ugodne in laskave ocene. L. 1919 je v pariški »Revue Yougoslave« pod naslovom »Les Slovènes« priobčil razpravo o Slovencih.

Ako se na koncu tega kratkega pregleda, ki nikakor ni izčrpen, vprašamo, kaj da je bila glavna in značilna poteza v Žolgerjevem znanstvenem delovanju, moramo reči: to je bila nenavadna energija duha, izredna pridnost, neumornost, žilavost, izredna vztrajnost, ki je potencirala prirojeno nadarjenost; že v mladih letih je z jekleno voljo izvežbal možnost duhovne koncentracije, tako da je bil v stanju vztrajati dolge ure brez odmora pri visoko kvalificiranem delu. To pa ni samo intelektualna, temveč tudi, in to mogoče še več moralna kvaliteta. Žolger je bil v pravem in v vzvišenem pomenu duševni delavec, pri katerem se je mogel bolj kakor pri mnogih drugih opazovati fenomen volje. Energija in vztrajnost se pa je pri Ivanu Žolgerju poleg mnogih drugih lepih potez značaja manifestirala zlasti tudi v neomajani zvestobi do njegovega naroda. Dasi je živel večinoma daleč od svoje slovenske domovine in v miljeju visokih dunajskih uradniških in akademskih krogov, vendar ni nikoli pozabil svojega naroda. Ta globoki čut narodne zavesti se pa je pri njem tudi praktično udeleževal v tem, da se je, kjerkoli je le mogel, zavzemal za kulturna in politična stremjenja Slovencev in da je svoje vplivne položaje porabljal, da pomaga svojim rojakom. On ni mnogo o tem govoril, toda marsikateri od nas mu je v tem oziru dolžan posebno hvaležnost. Zlasti v dobi pretekle velike vojne se je brez bojzljivosti za svojo osebo zavzemal za politična stremjenja

ne samo Slovanov temveč sploh Jugoslovanov, in je s spretnimi in uspešnimi intervencijami rešil marsikaterega Jugoslavana političnega odkritega in prikritega preganjanja; skušal je kolikor mogoče omiliti usodo jugoslovanskih narodov v dobi vojne; da le nekaj omenim, se mu je tudi posrečilo preprečiti, da bi se bil v zadnji instanci potrdil razpust Slovenske Matice.

S smrtjo Ivana Žolgerja je zgubil slovenski narod enega svojih najznamenitejših sinov, naša država enega svojih najzaslužnejših državljanov, naša univerza enega svojih najodličnejših učiteljev in znanstvenikov. Ivanu Žolgerju, zvestemu tovarišu, izvrstnemu akademskemu učitelju, odličnemu učenjaku, značajnemu Slovencu in Jugoslovanu bodi ohranjena trajna hvaležnost našega naroda in naše univerze.

Slava njegovemu spominu!

FILOZOFIJA.

Dr. France Veber, **Etika**. Prvi poizkus eksaktne logike nagonske pameti. Ljubljana 1923. (Str. 627.) Založila in izdala Učiteljska tiskarna v Ljubljani. (Publikacija »Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani«.)

Prof. Veber je razmišljal o etičnih imperativih in zazdelo se mu je, da vlada med njimi in logičnimi načeli nekakšna analogija. Ali ne govorimo že v vsakdanjem življenju o »pametnem« čuvstvanju in stremljenju, ko mislimo na etično stremljenje in čuvstvanje? Ali ni torej etika kot znanost le neka logika čuvstvanja in stremjenja? Čim dalje je razmišljal, tem jasnejša mu je bila ta reč. Tako je nastala ta Etika.

V. loči dvojno pamet, umsko in nagonsko, ki ima vsaka svojo logiko. Logiko umske pameti je prvi znanstveno obdelal Aristoteles, logiko nagonske pameti še le sedaj prvi V. sam. Logika o pravilnem čuvstvanju in stremljenju je vprav etika.

V. podaja najprej kritiko raznih drugih starih in sodobnih etičnih sistemov (mimogrede tudi »krščanske« etike); potem pa začne snovati svojo etiko. Za psihološko podlago mu rabi predmetnostna teorija, ki jo poznamo že iz drugih del. Predmet čuvstvanja so vrednote, predmet stremjenja najstva. Poleg hedoničnih, estetičnih in logičnih vrednot in najstev so vrednostne vrednote ali vrednosti in prav tako vrednostna najstva. Poseben primer vrednostnih vrednot so pa vprav etične vrednote in poseben primer vrednostnih najstev etična najstva. Dolžnost ni nič drugega kakor posebno najstvo.

V. na široko in podrobno označuje vrednostno čuvstvanje (ki je imenuje pozitivno vrednočenje, negativno nevrednočenje, glede na objekt, ki je ali samovreden ali le po relaciji sovreden, samovrednočenje ali sovrednočenje) in vrednostno stremljenje (samostremljenje ob samonajstvu, sostremljenje ob sonajstvu in to zopet

pozitivno ali negativno). Pri vsem se ozira na etično čuvstvovanje in stremljenje, ki pa more biti samo ob psihičnih pojavih, predvsem ob »jazih« (le sebe ali druge, spoštujem ali zaničujem, zato, ker so takšni ali takšni, ker so to in to storili).

Poleg psiholoških vrednot in najstev — to je temeljnega pomena — je treba priznati psihološke vrednote in psihološka najstva vseh vrst. Le tako je umeven zmisel sodb: to dejanje je plemenito, domovinska ljubezen je prava dolžnost. Plemenitost je torej vrednota, ki je neodvisna od moje sodbe, in domovinska ljubezen je dolžnost, tudi če se kdo ne meni za nje ukaz.

Kakor pa je psihološka vrednost odvisna od objekta, ki je vreden, in njega možnosti, a tudi od kvalitete in kvantitete vseh razlogov, radi katerih mu pristoji vrednost (takšni razlogi so prijetnost, lepota, pravilnost), tako je tudi psihološko najstvo, ki vedno podstavlja vrednost, odvisno od istih činiteljev. Toda je tu neka bistvena razlika: dočim je vrednost ob maksimalni možnosti (t. j. ob faktičnosti pojava) največja, je najstvo najmanjše (t. j. dejanje, ki je že storjeno, nima več najstva, »naj« ga storimo). V tem zmislu loči V. z Meinongom poleg etično indiferentnih po dvoje etičnih in dvoje neetičnih dejanj; na eni strani so zaslužna in korektna, na drugi strani dopustna in nedopustna dejanja. Dolžnost je samo za korektna in nedopustna dejanja (za prva pozitivno, za druga negativno najstvo); za zaslužna dejanja je premajhna možnost, za dopustna pa prevelika, zato je njiju najstvo pri indiferentni točki.

Na teh psiholoških podlagah se snuje logika nagonске pameti ali etika. Iz dvojstva psiholoških vrednot ter psiholoških in psiholoških najstev je namreč razvidno, da treba poleg psihološke pravilnosti čuvstvovanja in stremjenja ločiti še logično pravilnost, ki meri vprav na psihološke vrednote in najstva. Seveda je ta pravilnost ali materialna ali le formalna. Le formalno pravilno je čuvstvovanje in stremljenje, ki mu ne odgovarja psihološka vrednota in psihološko najstvo, ki torej ni materialno pravilno, a ki sloni tako in na takšnih psiholoških podlagah, da bi iz materialne pravilnosti teh premis sledila takoj tudi njega materialna pravilnost. Materialno pravilno čuvstvovanje in stremljenje je radi našega nepopolnega spoznanja itak redko, a največjega pomena je formalno pravilno čuvstvovanje in stremljenje, ker krepi dispozicijo tudi za materialno pravilno čuvstvovanje in stremljenje.

Iz tega se pa da razviti cela vrsta aksiomov o pravilnem čuvstovanju in stremljenju. primeri takih aksiomov: »Vrednoti vse, kar smatraš za vredno! Nevrednoti vse, kar smatraš za nevredno! Vsako obratno vrednočenje je nepravilno. Vsako obratno nevrednočenje je nepravilno. Stremi po vsem, o čemer smatraš, naj bo! Zavračaj vse, o čemur smatraš naj ne bo! Obratno stremljenje je nepravilno. Obratno zavračanje je nepravilno.« Po analogiji z logičnimi načeli je dobil tako V. kakih 250 aksiomov (str. 488—532).

Ako se pa sedaj ozremo na dejansko življenje, povzema V., vidimo, da je med temi aksiomi in med zahtevami naše vesti popoln

paralelizem. Torej je izkazano, da je vest vprav »dispozicija za formalno in materialno pravilno vrednočenje in nevrednočenje, stremljenje in zavračanje«, ali kar je isto »nagonska pamet« in da je etika vprav znanost o pravilnem čuvstvovanju in stremljenju.

To so torej po V. izsledki te prve znanstvene etike. Nje prednosti bi bile (kolikor moremo razbrati iz vsega dela): 1. Da je res etika, t. j. znanost, ki ima pravi in svojski objekt (objektivno etično dobro in zlo). 2. Je avtonomna, ker izvaja sankcijo (obveznost) etičnih norm iz imanentno njih samih. 3. Je neodvisna od prepornega problema o svobodni volji. V. stoji sicer zase na determinističnem stališču, toda sodi, da je za to (njegovo) etiko ta problem »pseudo-problem«, ki ga ni. Tu ni nikjer govorjenja o svobodni volji, temveč le o večji ali manjši »možnosti« dejanj. 4. S to etiko je še le podan pravi pojem kulture in kulturnih nalog. Kultura človeštva ni namreč »nič več in nič manj nego njegova vsakokratna stopnja orisane pravilnosti kakor njegovega predstavljanja in mišljenja tako njegovega čuvstvovanja in stremljenja, predvsem čuvstvovanja in stremljenja« in »glavni objektivni smoter tudi vsake prave vzgoje in vsakega pravega državnega razvoja (je) smatrati vedno večje pospeševanje orisane pravilnosti« (574). Po tej etiki je podan »odgovor tudi na ono starodavno vprašanje, ki so si ga stavili vsi največji etiki vseh časov in krajev, namreč na vprašanje, kaj bodi pravi in zadnji cilj vsega našega življenja«: »Glavni in zadnji v strogem pomenu besede objektivni cilj življenja (je) baš — vseskozi pravilno kakor umsko tako nagonsko življenje« (569). 5. Ta etika tudi z metafiziko o kakršnemkoli ne-tuzemskem življenju ni v nasprotju. Ker je namreč vse naše čuvstvanje in stremljenje le nepopolno in redkokdaj v vsakem oziru tudi materialno pravilno, zato tudi s stališča te etike »ni predrzno domnevanje, da moramo naše trenutno in empirično, t. j. takozvano »tuzemsko« življenje smatrati samo za neko predpripravo, čije najglavnejša stran je vprašanje, ali uporabljamo to življenje za ustvarjanje in vedno večje jačenje vsaj svoje dispozicije tudi materialno pravilnega čuvstvovanja in stremljenja« (582). »Dobro onemu«, ki tako ravna, »gorje pa onemu«, ki se za to nič ne briga. Sam za svojo osebo smatra trenutno empirično življenje »samo za neko trenutno vmesno fazo celokupnega življenjskega razvoja«, toda ali mu čitatej sledi tudi tu, je le »njegova lastna in osebna zadeva«, ali mu pa sledi v njegovi znanstveni etiki, to je »samo zadeva znanstvene kritike« (583).

Podajmo torej sedaj nekoliko te kritike! Najprej kar priznajmo, da je V. s skrbno potenko analizo res »izklesal« nekako formalno logiko čuvstvovanja in stremljenja. Po našem mnenju se sicer moti, ako meni, da bi vaja v teh 250 znanstvenih aksiomih imela takšen pomen za življenje, kulturo in državo, kakršnega ji on pripisuje (ponosno je posvetil svojo Etiko »vzgojiteljem in državnikom«). Praktično se nam zdi formalno mnogo učinkovitejši tisti splošni aksiom: živi po pameti, ali pa še bolj tisti čudoviti »tantum — quantum« sv. Ignacija, ki bi ga po Vebrovo

tako izrazili: vrednoti vsako stvar, kolikor je res vredna! Toda znanost je znanost tudi ne glede na prakso!

Ko pa to odkrito priznavamo, si moramo zastaviti dvojce važnih vprašanj: prvič, ali je ta logika res logika posebne, na novo odkrite »nagonske pameti«, in drugič, ali je ta logika že istovetna z etiko?

Glede prvega je reči, da »nagonska pamet« ni nič drugega nego vedno poznana navadna »pamet«, kolikor namreč le-ta ravna naše čuvstvovanje in teženje. Že od nekdanj so filozofi ločili po funkciji teoretični in praktični um (*ratio practica*). Praktični um ravna vnašnje delovanje, ravna po tudi naše čuvstvovanje in teženje. Slovenci imenujemo ta um kar pamet: »ali je takšno ravnanje pametno, kje pa imaš pamet?« Ševeda, ker je naše višje teženje vprav teženje umne narave, je teženje samo nekako deležno te umnosti, to se pravi, je, kakor da bi imelo v sebi pamet, ko je dejansko pametno ali nespametno le po naši umski praktični pameti ali nespameti. Časih se pamet jemlje za um s hotenjem, je dejal sv. Tomaž, z druge strani se pa hotenje imenuje pametno.¹ Aristoteles n. pr. ni vedel, ko je razmišljal o zmožnosti, ki voli, ali bi rabil izraz »*appetitus intellectivus*« ali »*intellectus appetitivus*«, »umski nagon« (da govorimo z V.) ali »nagonski um«, končno se je odločil za prvo, ker voli le volja, seve da sodi z umom. V. se sklicuje za svojo misel na to, da lahko kdo jako pravilno misli, a nepravilno vrednoti in stremi. To je resnično, a ne dokazuje, da bi bila nagonska pamet nekaj docela drugega kakor um. Saj je tudi lahko kdo tudi velik teoretik, a slab praktik, drugi velik praktik, a slab teoretik, oba po istem umu, ki pa ima dvojno funkcijo, teoretično in praktično. Tako je tudi lahko kdo velik praktik za vsednje reči, a slab za etične vrednote, zopet po istem praktičnem umu, ki pa je za ene reči funkcionalno bolj razvit kakor za druge, ali pa ga sili nižje teženje v eno smer. Zato se tudi V. v svojih aksiomih ni mogel ogniti umskih funkcij, tako ko pravi: »Vrednoti vse, kar s m a t r a š za vredno! Stremi po vsem, o čemer s m a t r a š, naj bo!« Celó je pa to jasno, ko gre za materialno logično pravilnost vrednočenja in stremljenja. Kdo naj sodi o odnosu psiholoških vrednot in najstev k psihološkim kakor um v navadnem pomenu besede?

Nagonska pamet ni torej drugega kakor naša navadna pamet. dejstvujoča se v čuvstvovanju in stremljenju.

Sedaj je pa še bolj važno vprašanje, kako sta si ta »nagonska pamet« (da obdržimo radi Vebrove terminologije ta izraz) in etika?

Ni nam čisto jasno, a po vsem se zdi, da smatra V. za rezultat svojega dela izkaz popolne istovetnosti med pravilnim pa med etičnim vrednočenjem in stremljenjem. Na to meri že naslov dela, na to definicija etike, na to vsa sistematika, na to stavki, ki dejansko izražajo to istovestnost, na to, na koncu vsega dela (565) še izrecen

¹ De ver. q. 22, a. 11, ad 12; Summa theol. I, q. 83, a. 3. Zato se imenuje svobodno hotenje poleg »*appetitus rationalis*« tudi »*liberum arbitrium*«.

ugovor, namreč, zakaj kljub pravilnosti vrednočenja ni etično udejstvovanje, če »želeč priti v sobo poiščemo ključ, ki nam odpre sobo«, in rešuje to »izjemo« le z veliko lahkoto in torej maksimalno možnostjo tega dejanja, češ da takim dejanjem po razloženih zakonih ne pripada nobeno najstvo, naj si bo pojav še tako pravilen, in jih torej tudi ne zadeva naša dolžnost.

Glede tega pojmovanja, ki se zdi, da je živec vse Vebrove etike, imamo pa s stališča imanentne kritike resne težave.

Prva je glede indiferentnih pojavov. Kako bi bili po tej teoriji še možni? V. pravi, da so to vrednostno indiferentni pojavi, ki jih sicer »neštetokrat dnevno vrednotimo«, ki jim pa »ne bo nikdo pripisoval« ne materialne ne formalne pravilnosti ali nepravilnosti? (439) Zakaj pa ne? Ako jih vrednotimo, jim pristoji psihološka vrednota. Če pa tej psihološki vrednoti ne odgovarja apsihološka vrednota, tedaj je naše vrednočenje nepravilno in če formalno nepravilno, tudi nemoralno, zakaj prvi in najvišji aksiom je: vrednoti le to, kar je vredno!

Druga je glede etičnih vrednot. V. navaja po vrsti hedonične, estetične, logične in aksiološke (vrednostne) vrednote in med te šteje tudi etične vrednote. Vse so mu objektivne in psihološke, vse kot predmetnosti vrednočenja od tega neodvisne. Po tem bi pa človek sodil, da ima le tisto vrednočenje etični značaj, ki meri na etične vrednote: etika bi torej bila le en del logike nagonske pameti, namreč znanost o pravilnem čuvstvovanju in stremljenju glede na etične vrednote. Ako se pa etika istoveti z logiko nagonske pameti sploh, tedaj ni vidno, kakšen zmisel bi imele v vrsti drugih vrednot še posebne etične vrednote. Etično dobro bi bilo sploh vsako pravilno vrednočenje katerekoli vrednote. Seveda je pa zopet nekam čudno, da bi bilo pravilno vrednočenje kake čutne prijetnosti (n. pr. jedi) že samo po sebi etično dobro. Tu se torej nekaj ne ujema. Vemo že, da skuša V. etično najstvo takih pojavov zmaličiti z njih maksimalno možnostjo, toda z najstvom ni še zmaličena njih vrednota, saj je po njegovi teoriji vrednota lahko vprav tedaj največja, ko je najstvenost enaka ničici (pri maksimalni možnosti kot faktičnosti).

Tretjič: Ako je vsako pravilno vrednočenje etičnega značaja, tedaj je za etiko kot logiko nagonske pameti temeljnega pomena klasifikacija vrednot, zakaj le po odnosu k vrednotam je končno vrednočenje pravilno. Res da bi spadala podrobna analiza v materialno logiko, toda brez neke osnovne znanstvene utemeljitve je vsa etika torzo. Vebrov poizkus takšne utemeljitve (418 sl.) je pa docela nezadosten. Poleg tega ni mogel pokazati za etične vrednote nobenega enotnega vidika, ki bi bilo mogoče po njem razvrstiti etično dobre ali zle pojave. In vendar bi mnogokdo rad dal od 250 Vebrovih aksiomov 245 za to, da bi dobil jasnost, kaj je pravzaprav z etičnimi vrednotami.

Tu je torej v tej Etiki neka miselna vrzel, ki široko reži in je z imanentnimi sredstvi te etike ni mogoče izpolniti. Ta bistveni nedostatek je tudi vzrok, zakaj nima »etično najstvo« (dolžnost) v

tej etiki nič tiste globoke resnobe, ki so se je zavedali vsi veliki misleci. Tudi V. sicer govori o zaničevanju, ki ga vzbujajo nemoralna dejanja, toda povzel je to iz vsakdanjega življenja, ni pa tega z ničemer znanstveno utemeljil ali razložil. Nemoralno dejanje kot posledica nepravilnega vrednočenja je v tej etiki le malo hujša reč kakor kaka slovniška ali logična hiba, ki so ti primeri v govorjenju. Ne tajimo pa, da je to delo znamenit poizkus zasnovati s stališča predmetnostne teorije znanstveno etiko. Da se ni posrečil in ni mogel posrečiti, za to je po našem mnenju glavni vzrok ta, da je V. hotel rešiti etični problem brez metafizične osnove ali brez metafizičnega završetka.

Doteknimo se sedaj še na kratko resničnih ali dozdevnih prednosti te Etike!

1. Odkrito priznavamo nasproti mnogim modernim etikam prvo prednost te Etike, da odločno brani objektivnost vrednot (nasproti psihologizmu) in svojstvenost etičnih vrednot (nasproti hedonizmu, evdajmonizmu, utilitarizmu in drugim sistemom, ki zamenjavajo etično dobro s slo, s srečo, s koristnostjo itd.). Da je V. zavrzel psihologizem, je tem bolj priznanja vredno, ker je V. izšel iz Meinongove šole, a je bil Meinong izprva psihologist, ki se je le počasi izkopal iz psihologizma in se docela sploh ni izkopal. Ni pa, kakor smo videli v Vebrovi Etiki prav jasno, kaj so te objektivne etične dobrine. Nikakor pa ni upravičeno, da šteje V. tudi krščansko etiko kratkomalo med evdajmonistične etike in jo z njimi zameta. Od tega bi ga bil moral odvrniti že katekizem, ki sicer preprosto, a vendar tako globokoumno pravi: »Bog je ustvaril človeka, da ga spoznava in časti, ga ljubi in mu služi ter se tako večno zveliča.« Tu je čisto jasno povedano, da je sreča, kakor je dejal sv. Tomaž, le »finis sub fine«, da pa je prvi, najvišji in absolutni smoter — izrazimo se s termini Meinongove šole — »vrednočenje« prve, najvišje in absolutne vrednote in stremljenje po njej. Da pa »pade onemu, ki skuša kakor v umskem tako nagonskem pogledu vseskozi pravilno živeti, tudi njegova lastna in prava sreča v naročje«, to V. sam priznava (570), skolastika pa z Aristotelom to notranjo zvezo tudi filozofsko utemeljuje.

2. Kar se tiče avtonomije, zopet priznavamo, da gre ti Etiki prednost pred modernimi etikami, ki izkušajo razložiti obveznost etičnih norm z evolucijo, iz navade, iz strahu, zgolj iz vnanjih ukazov itd. Zopet pa po krivici meče tudi krščansko etiko med take sisteme, češ da izvaja vso obveznost iz »božjih zapovedi«. Res uči skolastika, da je obveznost formalno učinek božjih zapovedi, toda osnovno je fundirana v etičnih vrednotah in po etičnih vrednotah so motivirane tudi božje zapovedi same, torej ni resnično, da bi izhajala obveznost iz nečesa »tujega«, »vnanjega«, torej v tem zmislu »heteronomnega«. Vebro se zdi, da je govorjenje o vesti kot božjem glasu »falzificiranje« vesti (90). Gotovo, če govorimo filozofsko o naravni etiki in bi si umišljali, da nam Bog naravnost daje

v duši neke ukaze. Takšno pojmovanje je pa »falzificiranje« našega pojmovanja. V. pravi, da je sankcija imanentna etičnim načelom samim. To pravimo tudi mi, samo da mi pojmujeemo etične vrednote kot nazadnje ontologično fundirane v absolutni vrednoti in etična načela prav tako ontologično fundirana v božjem spoznavanju prve vrednote, zato pa ima za nas sankcija etičnih načel globlji zmisel, ker je tudi sama nazadnje fundirana v absolutnih imperativih absolutne vrednote. Božje zapovedi — zgolj filozofsko pojmovane — niso nič drugega kakor božje spoznave tega, kar sub specie aeterni mora ali ne sme biti, združene s sveto in nujno voljo, da bodi tako, in te zapovedi se izražajo v našem spoznanju etičnih vrednot pod vidikom prve vrednote, ker je naša narava teleološko naravnana na dobro in na Boga, ki je najvišje dobro. Naše pojmovanje torej glede tega ni v nasprotju z Vebrovim, a je metafizično poglobljeno in metafizično osnovano. (Prim. moj Uvod II 526—558.)

3. V. meni, da je posebna prednost njegove etike tudi ta, ker je v njej vprašanje o svobodni volji. Tu pa se V. naravnost vara. Čudno bi bilo že to, da bi se bili največji miselci vsa stoletja bavili s tem problemom, če bi bil res le »pseudoproblem«. Kajpada, etično logiko, logiko pravičnega hotenja, je mogoče snovati brez tega problema. Saj so tako zasnovane izvečine n. pr. vse moralne teologije. V prvem poglavju je govorjenje »de voluntario«, potem v celih knjigah ne več. Zato tudi V., ker je pisal samo etično logiko, lahko pravi, da v njej ni tega problema, in ker mu je ta logika vsa etika, lahko pravi, da je »vsaj moja etika« od tega vprašanja neodvisna (332). Toda osnovno etično vprašanje je vprav to, ali je hotenje v polnem zmislu etično že samo po tem, da je logično pravilno, in neetično po tem, da logično nepravilno? Ako ni, tedaj naj je — recimo — V. z vso znanstvenostjo izkazal, kdaj je hotenje pravilno, a kdaj ne, in bi vendar osnovno etično vprašanje ostalo nerešeno! Človeštvo je pa vedno mislilo in misli, da je svoboda bistven pogoj polne etičnosti in doslej je bil ves trud filozofov zaman, da bi ob duševnem determinizmu izkazali pravi zmisel odgovornosti in kesanja. Vsekako se tudi v Vebrovi Etiki čudno glasi, ako postavlja aksiome: vrednoti, kar smatraš za vredno, zavračaj, o čemer smatraš, naj ne bo, in mora po svojem pojmovanju dodajati opomnjo, da »imperativne oblike« ne pomenijo nič drugega nego to, da je takšno vrednočenje in stremljenje pravilno (498). Ali res etični ukazi vesti ne pomenijo prav nič drugega? Ako človek ne bi bil svoboden, niti logična načela ne bi imela praktične vrednosti. Kazala bi pač, kdaj je mišljenje pravilno, kdaj ne, a kaj bi to pomagalo, ako jih ne bi mogli svobodno uporabljati v mišljenju? Koliko bolj je to veljavno za etična načela, ki vsa merijo na dejstvovanje! Ali bi se res človek, ki ni mogel pravilno vrednotiti in stremeti, ker mu ni bilo dano, radi tega »zaničeval«? Sramoval, da, kakor se sramuje krive hoje, a zakaj zaničeval? Seveda bo dejal V., če ni bilo možnosti, ni bilo »najstva« (ker je vprav ob minimalni možnosti najstvo = 0), toda ta pojem »možnosti«, kakor ga tu rabi, je nemara

vprav pojem svobode. Torej vendarle tudi njegova Etika ni brez problema svobode!

4. S pojmom kulture in npravne vzgoje bi se strinjali, če bi se strinjali z njegovim pojmovanjem objektivnega cilja človeškega življenja. Toda kako naj bo to dejstvovanje, ki se imenuje »pravilno misliti, čuvstvovati in stremiti«, objektivno zadnji cilj? Ali bolje: je, vendar naj bi bil vsaj z eno besedo pokazal tisti objekt, ki takšno mišljenje in stremljenje nanj meri! Tisti objekt je absolutni cilj, to dejstvovanje je pa »finis sub fine«. Ako bo namreč človek pravilno mislil, bo spoznal, da biva Resnica, vir vseh resnic, in Dobro, vir vsega dobrega, in ako bo pravilno vrednotil in stremil, bo nad vse vrednotil Resnico samo in Dobro samo in z vsem bitjem stremil po tej Resnici in tem Dobrem. Tako se bo pa res združil z najvišjim objektivnim ciljem in izpolnil najvišjo nalogo življenja, kakor smo jo zgoraj označili s katekizmom. Seveda bi bilo na podlagi izkustva še dodati, da sama filozofija ne daje tistih npravnih sil, ki so potrebne za takšno življenje. Celó se pa V. moti, ako meni, da »lahko žive tudi ateisti takšno življenje, kakor so ga v okviru n. pr. krščanske cerkve živeli razni svetniki« (69). Npravnost ateistov mora biti le npravnost v nekem nepopolnem zmislu (prim. za kontroverzo o tem moj Uvod II 546—553). Saj ako biva Bog, absolutni smoter vesoljstva, tedaj je tudi po Vebrovi nagnonski logiki vse vrednočenje vsaj materialno npravilno, če ne vrednoti božjega spoznanja in ljubezni do Boga nad vse.

5. Glede razmerja Vebrove etike do metafizike, priznavamo, da ta etika sama zase ne nasprotuje zamisli popolnejšega in višjega življenja. (Drugo vprašanje je seveda, če ne nasprotuje krščanskemu pojmovanju življenja v Bogu kot cilju). To je odvisno od tega, ali je zamišljena ta Etika v zvezi z vsem Vebrovim sistemom. Ta sistem je pa po našem mnenju ateističen, ker mora pojmiti Boga le kot bitje, ki bi bilo čuteče in obenem enostransko odvisno od tvarnega sveta, kar je absurdno. Seveda je pa z druge strani tudi dualizem, ki tako ostane, namreč dualizem med duševnim in fizičnim svetom, brez višje enote nevzdržen. V. pojmuje v Uvodu duševno življenje kot segajoče iz večnosti v večnost, zato najbrže tudi tu govori o tuzemskem življenju kot neki »vmesni fazi«.

Drobtin ne bomo posebej razbirali. Omeniti bi bilo, da je napačno, kakor da bi »nagon« v zmislu tradicije pomenil le umu nasprotujoča čuvstva in stremljenja (534); napačno tudi, kakor da bi krščanstvo skoraj ne poznalo dolžnosti do nas samih (540); ne strinjamo se z V., ki v nekih primerih brani laž (560); prav tako ne z njegovo ločitvijo med etičnim in moralnim (558, 565) itd.

Analiza — tu je njegova moč — je tudi v tem delu bistroumna, časih substilna (Matematične formule so pa po našem mnenju bolj navideznuočena balast kakor dokazila.) Slog je, žal malo skrben, neredko naravnost strašan. Prim. ta-le stavka: »Vrednočenje uboja in nevrednočenje altruističnega ravnanja je vendar ipso facto vrednočenje pojava (uboja), oziroma nevrednočenje pojava (altruističnega ravnanja), ki ga in v kolikor ga kaka druga oseba nevrednoti (oseba, ki jo hoče n. pr. kdo ubiti) ozir. vrednoti (oseba, ki je navezana na altruistično ravnanje svojega bližnjega), torej nevrednočenje ozir. vrednočenje, čigar materialna npravilnost bi sledila zopet

sama ob sebi samo iz materialne nepravilnosti nasprotnega nevednočenja ozir. vrednočenja istih pojavov po drugi osebi. V vsakem takem slučaju pa imamo pred seboj že v vrednočenju ozir. nevednočenju po oni osebi, s čije vrednočenjem oziroma nevednočenjem pojava naj bi soglašalo po svojem predznaku tudi naše sovrednočenje oziroma sonevednočenje istega pojava, formalno nepravilno vrednočenje oziroma nevednočenje, o katerem pa zdaj velja nasprotno, namreč, da ne more fundirati pravilnosti z njim po svojem predznaku soglašajočih sovrednočenj oziroma sonevednočenj, ker mora vsako formalno pravilno sovrednočenje oz. sonevednočenje bazirati vsaj na indiferentnih, nikakor pa na bodisi materialno bodisi formalno nepravilnih drugih vrednočenjih ali nevednočenjih« (401). Ali prim. definicijo vesti: »Vest v posebnem zmislu besede je istovetna z vrednočenjem lastnega ali tujega moralnega vrednočenja in nevednočenja in iz tega vrednočenja in nevednočenja izvirajočih lastnih ali tujih vnanjih dejanj, dalje z nevednočenjem lastnega ali tujega nemoralnega vrednočenja in nevednočenja in iz tega vrednočenja in nevednočenja izvirajočih lastnih ali tujih vnanjih dejanj, dalje v istem zmislu z vrednočenjem lastnega ali tujega etično-moralnega stremljenja in zavračanja in končno z nevednočenjem lastnega ali tujega nemoralnega stremljenja ali zavračanja, pri čemer ima tudi tukaj vrednočenje ali nevednočenje za svoje objekte hkrati vsa ona naša ali tuja dejanja, ki izvirajo iz lastnega ali tujega moralnega oziroma nemoralnega stremljenja in zavračanja; v zadnjem zmislu je vest pri drugi priliki istovetna z onim stremljenjem, ki ima za svoje objekte zopet lastna ali tuja moralna čustvena in stremljenjska udejstvovanja, dalje z onim zavračanjem, ki ima za svoje objekte lastna ali tuja nemoralna čustvena ali stremljenjska udejstvovanja« (537 sl.). Ali mora biti res slog takšen, da je — filozofski? A. Ušeničnik.

VERSTVO.

Sveto pismo Novega zakona. Prvi del: Evangeliji in Apostolska dela... priredili dr. Fr. Jerè, dr. G. Pečjak, dr. A. Snoj. Mala 8°, XVI in 430 str. in 2 zemljevida. Ljubljana 1925.

Nov prevod svetega pisma je pri vsakem narodu razveseljiv dogodek pred vsem v religioznem, potem pa tudi v splošno kulturnem pogledu. Da je čitanje in raziskovanje svetega pisma zelo važno, je jasno iz Kristusovih besed: »Preiskujete pisma... uprav ta so, ki pričujejo o meni« (Jan. 5, 39). Priznati pa moramo tudi, da so v svetem pismu težavna mesta, kar nam spričuje 2 Petr. 3, 16. Poglavitni razlog, zakaj je sveto pismo večkrat težko umljivo, je v tem, da je pisano v časih, ki so daleč za nami, v razmerah, ki so nam mnogim neznane, v jezikih, ki so davno mrtvi. Zato je cerkev že od prvih stoletij dajala pokristjanjenim narodom prevode v roke; a sami prevodi, naj bi bili še tako dobri, ne bi zadostovali, zakaj za pravilno umevanje svetega pisma je potrebno poznati marsikaj, česar od navadnega vernika ne moremo zahtevati. Ako hočemo torej dati vernikom biblijo v roke, jim jo moramo nuditi v dobrem prevodu in z dobro razlago. Razlaga ima nalogo, da opozori na duha, ki veje iz svetega pisma, da pojasni, v kakih okoliščinah je bila spisana ta ali ona biblična knjiga, da pove, kaj pomeni ta ali oni izraz, posebno pa da nam pokaže, kako pojmuje cerkev svetopisemske besede.

Prevod mora biti v e r e n, t o č e n, ne da bi vsled tega trpel narodni jezik. Zadeti prevod, ki se da gladko čitati, je pa obenem v popolnem skladu z izvirnikom, dodati mu razlago, ki tolmači vsa težavna mesta, ne da bi preveč narasla, to je — umetnost.

Ta umetnost se je prirediteljem naše izdaje posrečila. Nisem poklican, da govorim o jezikovnih vrlinah novega prevoda; sodbo prepuščam strokovnjakom in ti so se izrazili o jeziku zelo pohvalno. Pač pa lahko izrečem besedo o v e r n o s t i prevoda in o o p o m b a h, ki spremljajo tekst.

Prevajatelji so priredili prevod v duhu načel, ki jih zastopa sv. Hieronim, največji biblicist v katoliški cerkvi. Hieronimov ideal je bil, prirediti za svoj čas prevod, ki bi se strinjal kar le možno z originalom, obenem pa varoval lepoto in blagozvočnost latinskega jezika. Na razpolago je imel zelo dobre rokopise, nekatere boljše od onih, ki jih imamo danes. Njegov prevod je znan pod imenom v u l g a t a, katero je proglasil tridentinski cerkveni zbor za avtentični latinski p r e v o d. Vulgata je naravnost mojstrsko delo, vredno sv. Hieronima, vendarle človeško delo; vsako človeško delo pa ima svoje sence in svoje pomanjkljivosti.

Da bi bil slovenski prevod čim vernejši, so ga priredili prevajatelji po grškem izvirniku; uvaževali so pa vulgato, zlasti tam, kjer je jasno, da je imel Hieronim pred seboj boljše grške rokopise, kot jih imamo mi. Kjer je pa izvirnik bolj jasen nego vulgata, so se kajpada strogo držali izvirnika. S tem pa niso prišli niti najmanj navzkriž z omenjenim dekretom tridentinskega cerkvenega zbora, ki je sicer proglasil vulgato za avtentični latinski prevod, ni pa nikakor omejil pravice prevajati po izvirniku, ki je inspiriran in torej sam po sebi avtentičen.

Prevajatelji so se potrudili, da bi prevajali doslovno po izvirniku, dokler to dopušča svojstvo in lepota narodnega jezika. Mestoma jih je čut za lepoto slovenskega jezika zavedel znabiti nekoliko od originala, in sicer pri h e b r a i z m i h. Razumem, da je duh hebrejskega jezika različen od slovenskega, in gotovo bi ne odobral, če bi bili suženjsko prevajali besedo za besedo. Toda neke hebraistične izraze je adoptirala že biblična grščina, iz nje so prešli v vulgato in pozneje v razne jezike. Ti bi bili lahko ostali. Če so pa hoteli prevajatelji odpraviti n. pr. hebraizem Mat. 1, 25, bi ga bili morali dosledno tudi Luk. 1, 34.

Opombe so kratke in jedrnate; podajajo, kolikor je pač možno na malem prostoru, v lahkoumljivih stavkih vsa potrebna pojasnila v tekstu ter stoje na višku najnovejših ugotovitev eksegeze. Tako bo i tekst i komentar delo trajne vrednosti.

Zunanja oblika knjige je zelo prikupljiva.

V evangelijih stopa pred nas Kristus, kakor je v resnici živel, pridigal, trpel. Danes se mnogo govori o tem, od česa živi katoliški človek. Eni ga uče, naj »doživlja« Boga, drugi ga hočejo zboljšati

na podlagi verskih intuicij, tretji iščejo zopet druga pota. V evangeliju pa stoji tako jasno in preprosto zapisano »To pa je večno življenje, da poznajo tebe, edinega pravega Boga, in katerega si poslal, Jezusa Kristusa« (Jan. 17, 3). V to življenje pa vstopimo s spolnjevanjem zapovedi: »Če hočeš priti v življenje, spolnjevaj zapovedi« (Mat. 19, 17). Poznati Kristusa in spolnjevati njegovo voljo — to je prava krščanska popolnost. K temu pa nas vodi čitanje evangelija. Zato z veseljem pozdravljam ta krasni novi prevod in ga priporočam zlasti izobražencem, ki bodo kmalu uvideli, da nas čitanje navdihnjene božje besede vodi k poznavanju in ljubezni včlovečene večne Besede.

Jos. Ujčić.

ZGODOVINA.

Josip Mal, *Zgodovina umetnosti pri Slovencih, Hrvatih in Srbih*. Knjižnica Narodne galerije 1. — Izdala in založila Narodna galerija v Ljubljani 1924. Z 69 slikami.

Delo, ki leži pred nami, ima informativen namen, podati pregled umetniškega ustvarjanja in glavnih njegovih spomenikov pri SHS. Tvarino si je pisatelj razdelil po pokrajinah v tri poglavja z naslovi: Slovenija in Hrvatska, Dalmacija z Istro in Srbija z Bosno; obdeluje pa jo v vsakem poglavju v treh skupinah, odgovarjajočih glavnim umetniškim strokam. Slog je z malimi izjemami jedrnat in stvaren, način podajanja snovi referirajoč, nikjer oseben.

Zanimiv poskus je bil realiziran v tej knjigi. Odziv, ki ga je našla, je potrdil njeno aktualnost. Kako težaven je problem, ki se ga je lotila, nam je pa najboljši dokaz dejstvo, da se bo težko našel kritik, ki si jo bo upal presoditi v celoti. Kritizirali bomo pač posamezne dele, govorili bomo o metodi, ki bi se nam zdela najprikladnejša zanje, nazadnje pa bomo morali skleniti, da je pisatelj kljub pomanjkljivostim napravil prepotrebno delo. Še bolj milo pa bo sodil tisti, ki ve, da je ta knjiga plod slučajne pobude in prvotno sploh ni bila namenjena domačemu čitateljskemu krogu. Neko ameriško podjetje namreč se je na pisatelja obrnilo s prošnjo, če ne bi bil pripravljen napisati pregled umetniške preteklosti sedanje kraljevine SHS za obširno zasnovano enciklopedijo. Delce je bilo nato spisano, ameriško podjetje pa je likvidiralo, preden je uresničilo svojo namero. Le s tega gledišča je mogoče pravilno presoditi značaj, upravičenost in obseg te knjige. Iz jedrnatega pregleda dosedanjih rezultatov slovstva o posameznih umetniško preteklost kraljevine SHS zadevajajočih vprašanjih, ki se niso obdelovala sistematično, ampak slučajno, kakor se je pač pojavil znanstvenik, ki se je za to ali ono detajlno vprašanje zainteresiral, je nastal nekoliko predelan in razširjen tekst, ki naj služi informaciji o tem, kar doslej o tem predmetu vemo in kar naj bi postalo več ali manj splošna lastnina

naše izobrazbe. Pregled literature, ki je dodan posameznim poglavjem, zadosti jasno ilustrira dejstvo, kako revni smo na sistematičnih pripravah za take vrste spis. Temu informativnemu cilju, kolikor je danes dosegljiv, pa delce nedvomno služi; daje sicer pogosto nezadostne informacije, nikdar pa ne naravnost napačnih, vsaj ne po krivdi kompilatorjevi.

Drugo pa je vprašanje, ali zasluži knjiga naslov zgodovine umetnosti ali ne, in tu bi jaz odločno rekel, da ne. Kajti ona je samo zbirka zgodovinskih dat, pregled, če hočete, kronološko pripovedovan niz dejstev, ki pa ga le redkokje poživi stik z gonilnimi silami, oplojavajočimi kulturne dobe in naravnavajočimi njih tok. Kljub vsej vestnosti porabe virov se čuti, da je delo nastalo brez osebnega stika s predmeti, o katerih govori, in ga ni oplodil temperament pisateljeve osebnosti, ki bi bila ob nji reševala svoj življenjski problem. Naj se ta konstatacija ne šteje za grajo, kajti gotovo je objektivni referat tu bolj na mestu kakor pa izliv osebnega doživetja ob drugim neznani in nedostopni tvarini.

Podobno temu neosebneemu, hladnemu razmerju do predmeta je Malu tudi problem zgodovine umetnosti pri SHS sam na sebi problem čisto mehanične, mozaične spojitve paralelnih dejstev v celoto te knjige. Za podlago razdelitve tvarine si je namreč vzel osnovne pokrajinske enote, ki so do spojitve v kraljevini SHS živele cela stoletja politično in kulturno več ali manj zaključeno, druga od druge ločeno življenje, kar je tudi vzrok, da so v kulturnem in tudi umetniškem oziru ustvarile skupine pojavov z lastnimi zarišči, ki pa so bila zopet sama na sebi odsev večjih raznorodnih žarišč izven jugoslovanskega teritorija. V bistvu je pisatelj ubral za svoj namen gotovo edino pravo pot. V podrobnostih pa je ravno njegov poskus dokazal, da je strogo upoštevanje politično teritorialnih enot, kakor so doživele naše dni, za obdelavano tvarino nepotrebno in je treba kombinirati ta vidik z občeskulturnim vidikom evropsko-kulturnih okrožij, o katerem bomo še govorili. Tako se je zgodilo, da je moral v poglavju Hrvatska ponavljati mnogo teža, kar je o razvoju splošno povedal pri Sloveniji, in imamo vtis, da bi se obe poglavji s pridom lahko združili v eno sliko, ki bi obsegala Slovenijo in Hrvatsko oziroma ves jugoslovanski teritorij, ki je bil pod tisočletnim neprestanim vplivom srednjeevropske kulture. Glede Primorja v najširšem pomenu (Istra in Dalmacija), ki je živelo v kulturni simbiozi z Italijo, je itak uveljavil to načelo, a bi bil še bolj lahko poudaril enotnost osnovnih potez in izenačujoči vpliv beneške kulture. Posebno pri poglavju Srbija in Bosna pa čutim, da ni prav naredil, ko je tvarino razdelil po umetniških strokah, ampak da bi bila bolj primerna delitev po treh zgodovinskih dobah, ki so tudi na umetnost odločilno vplivale, na prvo dobo srbske samostojnosti, dobo turškega gospodstva in novo dobo srbske samostojnosti, po kateri bi mnogo nazorneje lahko orisal vpliv politične usode teh dežel na značaj njihove umetniške posesti.

Naj mi bo dovoljeno, da ob pojavu te knjige povem svoje mnenje, kako si predstavljam zgodovino umetnosti pri Srbih, Hrvatih in Slovencih. Na vsak način bi bilo pred vsem treba tvarino razdeliti v dva osnovna razdelka, katerih eden bi obsegal umetniško preteklost Jugoslovanov, drugi sedanjost, oziroma kakor bi najraje rekel, njihovo »živo umetnost«, h kateri prištevam več ali manj celo 19. in zač. 20. stoletja. V vsakem delu bi moral različno postopati. V prvem bi mi dobro služila delitev po pokrajinah, kakor si jo je osvojila Malova knjiga, kombinirana z zgoraj omenjenimi evropskimi kulturnimi okrožji. Opredeliti bi bilo treba najprej obče kulturno vlogo Bizanca in Zapada v kulturni strukturi Jugoslovanstva ter v drugem redu vlogo državopolitične pripadnosti, ki se zrcali v tako zvanih pokrajinah. Ker je Zapad na Jugoslovane deloval v dveh svojih osnovnih oblikah: severni, katere najbližji zastopnik in propagator je bila za nas srednjeevropsko nemška formulacija, in neposredno na klasični tradiciji sloneči italijansko-romanski, dobimo za zapadno okrožje delitev na slovensko-hrvatsko in primorsko umetnost. Bizanc je dal osnovno obliko stari srbski umetnosti, ki bi tvorila tretje osnovno poglavje. Četrto pa bi morali odmeriti Bosni in Macedoniji ter sploh krajem, kjer je bil muslimanski kulturni vpliv tako jak, da še danes tvori bistven znak ondotne kulture. Poglavja bi teritorialno ne omejili določno, ampak bi mu dali naslov Muslimanska umetnost med Jugoslovani, treba pa bi ji bilo, kakor vsem drugim, ugotoviti ognjišča na našem ozemlju in njihovo premikanje. Posebej bi bilo treba v tej zvezi označiti tudi gotove pojave v srbski umetnosti, ki so posledica neprestane stika z muslimansko. V drugem, delu obsegajočem »živo« umetnost sedanjosti, postane za me slika deloma bolj komplicirana, deloma zopet bolj enostavna in se mi ravno zato ne zdi opravičeno, da bi jo vklepal v isti okvir kot prejšnjo. Bolj komplicirana postane slika, ker se v tem času vsestranskega individualizma na našem ozemlju jasno izkristalizira vrsta kulturnih središč, katerih okrožja se krijejo več ali manj z gotovimi političnimi teritoriji, ki postanejo sedaj tudi kulturne edinice. Zato bi bila tu pokrajinska delitev opravičljiva, vendar ne povsem, ker so večje važnosti za kulturno in umetniško sliko sedanjosti gotovo politična ali nacionalna kulturna središča, kakor Ljubljana za Slovenijo, Zagreb za Hrvatsko in Hrvate sploh, Sarajevo za Bosno in Beograd za Srbijo in Srbe sploh, kakor pa geografska omejitev pokrajin, katerih središče so; Dalmacija s Primorjem pa v tem času v primeri s temi kulturno počiva, še bolj zemlje, ki so ostale do balkanske vojne pod turškim gospodvom. Kljub ogromni razkosanosti teritorija po politični in upravni pripadnosti pa postane slika nove dobe vendar neprimerno bolj enostavna, ker se ob vsestranskem narodnem prebujenju Jugoslovanov in ustvaritvi slovensko zavedne inteligentne plasti v vseh plemenih duševno življenje vedno bolj zbližuje in od tujih središč teži najprej k nekemu idealnemu lastnemu središču; tudi se v umetnosti vedno bolj oglašajo etnične bistvene poteze rase, ki to umetnost ustvarja. Značaj mo-

derne umetnosti in kulture sploh že sam močno sodeluje v tem pravcu, ker nastopajo ob čeevropske oblike umetnosti (n. pr. romantika, realizem, impresionizem, ekspresionizem itd.), na katere se odzivajo več ali manj istočasno vsa jugoslovanska plemena. Tako smo v novi dobi tako daleč, da kljub navidezni kompliciranosti sedaj enostavno lahko govorimo le še o slovenski, srbski in hrvatski umetnosti nove dobe in s to delitvijo lahko objamemo vse, kar nam pomembnega nudi naša umetniška sedanost.

Naša knjiga upošteva tudi prazgodovinske spomenike klasične in starokrščanske dobe. Nehote se nam postavi vprašanje, ali je to upravičeno ali ne. In vendar je nedvomno upravičeno in celo potrebno, če hočemo spoznati vse poteze in korenine naše umetniške posesti. Kajti nedvomno je, da kultura kake zemlje živi preko velikih zarez, kakršne so preseljevanje narodov in propad mogočnih kultur, kakor je bila rimska in podobno. Tudi Slovani so se spčetka posluževali ostankov klasične kulture in gotove njene forme sprejeli za nosilce svoje vsebine. Te stvari so pri nas še malo preiskane, a nedvomno važne in bo tudi tu treba zastaviti znanstveno raziskavanje. Za skrajni jugoslovanski severozapad imamo direktne dokaze v knežjem kamnu in vojvodskem stolu na Koroškem. V vsem Primorju in na otokih je ta element igral velevažno, do neke mere nič manj važno vlogo kot v Italiji ali v Franciji. Rimski tempelj vključen v katedralo sv. Justa v Trstu, in Dioklecianov mavzolej, ki služi za splitsko stolnico, sta najbolj znana primera; kakšno vlogo so rimske naselbine igralle pri postanku naših srednjeveških selišč, nam je klasična priča stari del Splita, spregovorila pa bodo po natančni in metodični preiskavi spomenikov tudi druga mesta, mislim na Celje, Ptuj, na Št. Vid ob Zili, pa tudi Ljubljana, kjer so se osnovne topografične poteze rimske Emone ohranile do naših dni. In niti najmanj ne dvomim, da je tudi prazgodovinska umetnost, ne samo ona, ki so jo Slovani prinesli s seboj, ampak tudi umetnost teritorija, kjer so se naselili, pustila gotove sledi prav do današnjosti. Tako bo za uvod bodoče zgodovine pri SHS treba podati poglavje o prazgodovinski, klasični in starokrščanski umetnosti na naših tleh; ugotoviti bo treba skupine in njih žarišča ter posebno kontinuiteto, o kateri se bo mogoče izkazalo, da ni samo topografska (n. pr. kontinuiteta mest, naselbin, njihovih središč, posebno starodavnih svetišč itd.) ampak da je še živa v tistih potezah, ki se skladajo po sto- in tisočletnem naslajanju druga na drugo kot poteze krajevnega umetniškega miljeja, ki se tako pestro menja preko jugoslovanskih zemljâ.¹

Knjige same ne bom kritiziral, kolikor se ne tiče meni prav dobro znanih partij in to je v prvi vrsti Slovenija. V splošnem bi pripomnil, da se mi skoro pedantična pariteta v obsegu vseh delov

¹ Opozarjam v zvezi s temi razmotrivanji na članek Jos. Strzygowskega v Buličevem zborniku (Zagreb 1924) str. 507, »Die Stellung des Balkans in der Kunstforschung«.

vseeno ne zdi opravičena, posebno že zato ne, ker bi iz knjige prav lahko odsevalo, da so posamezni deli našega teritorija že razmeroma precej obdelani, dočim so drugi komaj načeti. Zato bi bilo moralo dobiti Primorje z Dalmacijo sorazmerno obsežen in temeljiteje obdelan opis. Ravno pri predсловanski dobi nas močno moti delitev na pokrajine, ker se tako slika o rimski in starokrščanski umetnosti v Dalmaciji in Primorju razdrobi, pa bi lahko tvorila eno najlepših poglavij. Ne skladam se dalje s tem, da je novejša doba jugoslovanske umetnosti tako sumarično obdelana, ker sploh ne odobravam metode, za katero se zgodovina mehanično neha par desetletij pred sedanostjo. Zgodovina je učiteljica in naj bi bila v nekem oziru komentar za oblike sedanosti, s tem, da oriše njihov postanek in ugotovi kontinuiteto delujočih sil.

Teh misli nisem napisal v kritiko knjige, katere namen je v uvodu zadosti jasno označen, ampak mi je bila samo slučajen povod zanje, ker prihaja čas, ko se moramo razgovoriti o njih. Že zgoraj sem omenil, da je delo točno, kolikor so bili pač točni njegovi viri, in ne vsebuje važnejših napak, vsaj ne takih, ki bi jih bil pisatelj zakrivil. Ob čitanju oddelka Slovenija pa sem si vseeno zabeležil par misli, ki bi se lahko vpoštevale pri prihodnjih izdajah te ali kake podobne knjige.

Na začetku poglavja o Sloveniji čutim, kako pogrešamo strokovne obdelave našega prazgodovinskega in rimsko - starokrščanskega gradiva. Obdelave namreč, ki ne bi bila samo predmetno in deskriptivno arheološka, ampak tudi umetnostno zgodovinska. Ugotovitev značilnih form po ohranjenih tipih naj bi bila jedro take razprave. V drugem redu pa naj bi opredelila njihovo poreklo in zvezo s sorodnimi pojavi drugod. Le tako bi sicer mrtvo gradivo postalo živ material za našo kulturno zgodovino. Pri vaški situli, rimskih nagrobnih spomenikih, tlorisih rimskih utrdb in selišč ter posebno pri mitrejih in pri ostankih starokrščanske umetnosti na slovenskem ozemlju, ki se ne omejujejo samo na sv. Justa v Trstu, bi bilo dosti prilike za to. Če pa že govorim o pomanjkljivosti te knjige v tem oziru, je skozi in skozi glavna gotovo ta, da pri naštevanju primerov ne opredeljuje njihovih prvotnih, umetnostno zgodovinsko važnih tipov. To živo občutimo pri cerkvi sv. Justa v Trstu, kjer to, kar navaja, spada v XIV. stoletje in bi se dalo tam porabiti kot karakterističen, ne osamljen pojav, na mestu pa, na katerem ta odstavek stoji, bi bilo treba ugotoviti značaj onih dveh prvotnih stavb in njihovo umetnostno zgodovinsko stališče. Podobno je na isti strani (12) s Stično, kjer prvotna oblika kot tipična cistercijska stavba ni zadosti opredeljena in so navedene značilne poteze sedanjega stanja, ki bi jih bilo treba navesti na primernem mestu v baročni dobi. Ni točen dalje izraz, da je prezbitarij stiške cerkve poznogotsko prezidan, ker je na starem mestu sploh na novo sezidan. — Str. 13. dvojna kapela na Malem gradu v Kamniku je popolnoma romanska kljub temu, da časovno že pada v dobo prehoda v gotiko. — Neumesten je izraz »okorna gotška stavba« (str. 13) pri cerkvah v Svibnem in Špitaliču, posebno o zadnji, ki je dobro ohranjena, velja ravno nasprotno. Sploh naj bi se knjiga, kakor je ta, izogibala izrazov, ki vsebujejo katerokoli sodbo, ker so ti pojmi relativni in v dani zvezi lahko krivični. — Str. 14 Crngrob: napačen je izraz križno svodovje za prezbitarij, ker je zelo bogato zvezdnato. Pri kranjski župni cerkvi bi mesto umetniško brezpomembnih rozet na sklepnikih pač moral v prvi vrsti omeniti bogate figuralne sklepnike in kapitule. — Črna gora pri Ptujju (ok. 1410—1420) spada v drugo zvezo, kakor je tu navedena, njena odlika ni v postranskih ele-

mentih, ki jih pisatelj navaja, ampak v njeni notranjščini. Sploh bi bilo treba v zgodovinskem pregledu pri stavbah vzeti za podlago njihov prostorni značaj, šele v drugi vrsti konstruktivni in dekorativni. — Ko na str. 14/15 navaja primere gotških cerkvenih stavb, bi ne bil smel prezreti velikih štajerskih mestnih cerkva v Ptuju (dve), Mariboru, Celju, Laškem, Konjicah, St. Lenartu in drugod ter še nekaterih pomembnih kranjskih (Radovljica itd.). Kot odličen primer prav zadnje gotike pa spada sem cerkev sv. Treh kraljev v Slov. goricah. — Sploh bi pregled drugače izgledal, če bi bil za podlago vzel samo kronološko merilo ter se oprl na tipe, ki jih je že precej ugotovljenih. Tudi izrazite krajevne skupine spomenikov s skupnimi znaki ali razvojnimi potezami bi se dale ugotoviti ter bi v drugačno luč prišle štajerske zgodnjegotske stavbe, kranjske poznogotske dvoranske stavbe, skupina prekmurskih ali slovenjehoriških stavb, štajerske mestne cerkve in nekaj velikih spomenikov umirajoče gotike sredi XVI. stoletja. — Glede renesanse v Sloveniji se drži Mal mojega nazora, izražene v Orisu, ki je pa za njegovo delo nevzdržen, kajti jaz sem iskal sledov slovenskega duha v umetnosti in njegove spojitve z danimi umetniškimi formami, da tako najdem prepotrebno osnovno oporišče, okrog katerega kot ogrodja bi morala počasi nastati umetnostna zgodovina Slovenije, Mal pa bi bil moral upoštevati tudi primorske spomenike in bi bil tam in drugod našel tudi čisto renesanso; k nji spada tudi vrsta kamenitih nagrobnih spomenikov, ki sem v Orisu opozoril nanje. Moje stališče pa bo prav temeljito treba revidirati posebno glede renesanse v širšem pomenu, tako zvane nemške renesanse; k nji spada velik del tega, kar sem jaz imenoval barok XVII. stoletja, posebno veliko slikarskih spomenikov in tako zvani zlati oltarčki. Prelom koncem XVII. stoletja je tako velik, da je bolje, če vse do njega denemo pod poglavje severne renesanse, kakor da smo prisiljeni ločiti dva baroka, zgodnjega in zrelega (od konca XVII. stol. dalje), kar se mi ne zdi več tako lahko izpeljivo. Opis bi se zopet moral opirati na osnovne, v glavnem že ugotovljene tipe in njih razvoj ter teritorialno razprostranjenost. — Kulturno zgodovinsko ozadje spomenika kot je vojvodski prestol na Gosposvetskem polju bi bilo treba drugače osvetlili, ker v predromanski dobi ni osamljen, ampak značilen primer.

Izraz romanizem (str. 22) za romanski slog se mi ne zdi posečen. — Velesovski Marijin kip moramo šteti k čisto romanskim spomenikom, ne v prehodno dobo. — Nezasodno je (str. 22) ocenjena skupina kiparskih spomenikov v cerkvi na Črni gori pri Ptuju, ki je gotovo najvažnejša v Sloveniji. — Na str. 22 navaja krilna oltarja v Ptuju in iz Kranja, ki ne spadata med plastiko, ampak sta oba popolnoma slikarski deli. Letnica na ptujskem je po mojih zapiskih 1512. Kipar Janez iz št. Petra (str. 23) je pomotoma lokaliziran na Kras. Njegova domovina je v Furlaniji (gl. Kukuljević, Slovník umjetnikah jugosl., str. 208, Kranjski Ivan). — Nezasodan je na str. 23 odstavek o lesenih stropih, posebno bi bilo treba bolje poudariti njihove estetske vrednote. — Utemeljitev »ker je bil dragoceni marmorni in kameniti material za večino cerkva nedosegljiv, so se oddolžili vseobči težnji po zunanjem blesku in veličju z lesenimi tvorbami« je nainva, ker umetniška vrednost tega ali onega izdelka ne temelji v materialu, ampak je kamenita plastika v Grčiji in Italiji naravna posledica množine lepega kamenitega materiala, dočim je lesena na severu prav tako logičen pojav pomanjkanja na eni, na drugi pa manjše praktičnosti in v danem miljeju celo manjše estetske vrednosti kamenitega dela v primeri z dobrim lesnim. Materialna stran umetnosti spada v poglavje o miljejnosti umetniških pojavov.

Oltar v Šaleku (str. 25) je delo dveh dob, in sicer je spodnji del s kipi in ornamentiko vred lep primer plastike 1. pol. XVII. stoletja, atika pa s fialami in stranskima kipoma je delo 1. pol. XVI. stol., torej ostanek uničenega, starejšega oltarja. — Označba prižnice na Go-

lem (str. 26) kot reliefno delo ni zadostna, ker k njenemu okrasu spadajo tudi štirje veliki kipi. — V orisu slikarstva je skok od mozaikov v Trstu h gotskemu slikarstvu prenegel in bi se dala vrzel izpolniti z nekaterimi sporadičnimi ostanki posebno v miniaturnem slikarstvu. — Netačna je na str. 29 trditev, da so prezbiteriji malih cerkva nudili več prostora za slike kot ostali deli cerkve. Ravno nasprotno je res: Največjo nemoteno ploskev je nudila severna stena ladije, ki redno ni imela oken, potem stena nad glavnim vhodom in deloma stena okrog slavloloka. Ravno prezbiterij pa je bil po arhitektonskih konstruktivnih členih ves razdrobljen v majhne, za slikarstvo deloma naravnost neprikladne ploskve in je morala gotika ustvariti za njegovo poslikanje ikonografični in dekorativni kánon, strogo, vedno se ponavljajočo shemo, ki že sama priča o kompliciranosti problema. — Neumesten je izraz na str. 30 slovite slike v Millstattu, ker so te slike bolj od drugih ondotnih znane samo zato, ker so datirane in signirane in radi svoje zveze z Johannesom de Laybaco. — Na str. 31 se mi zdi nemogoč izraz *giotteskni tipi* v slikah v Žirovnici. Le posredno bi lahko govorili o takih tipih, v resnici se omejuje sorodnost, kolikor je je, samo na zgornjo italijansko formulacijo umetnosti po Giotto. — Na str. 32 navaja ime slikarja v špitalski cerkvi v Slovenjgradcu kot *Andreas de Ostrog*. V napisu se on sam imenuje *Andre Maller von Ostrog* in tako naj se tudi navaja, ako se ne odločimo za slovensko obliko *Ostroški* ali iz *Ostroga*. — Pregled slikarstva v gotski dobi bi bilo treba bolj določno in res umetnostno zgodovinsko podati, saj je to eno tistih poglavij, ki je razmeroma precej preiskano. — Glede slik sv. Primoža so novejša, po Malovi zgodovini izšle študije dokazale njihovo pravo umetnostno zgodovinsko stališče in jim bo za naprej treba odkazati historično drugo mesto (1. četrletje XVI. stoletja). — Na str. 33 navaja »lepo oltarno sliko v Ptuj«; treba bi jo bilo toliko označiti, da vemo, katera je ta slika. Sumim, da se pasus nanaša celo na že omenjeni krilni oltar (str. 22), pri čigar enem delu govori Graus (*Kirchenschmuck* 1884, str. 143) o ital. vplivu.

Druga polovica XVI. in XVII. stoletja sta v našem znanju še precej temna — to dokazuje tudi Malova knjiga. To pa ne radi tega, ker bi se bilo manj ustvarjalo (bližamo se polagoma tudi glede te dobe že sklenjeni vrsti datiranih spomenikov, na katere bo mogoče opreti študij), ampak posebno zato, ker je ta material po večini anonimen in rokodelski ter nedvomno daleč zaostaja za kiparskim. V glavnem se razlikuje od prejšnje in poznejše dobe v tem, da so zelo redka nadpovprečna dela, ukvarjanje z estetsko in rokodelsko malo pomembnim materialom pa je mnogo težavneje kakor z deli izrazitih kvalitet. — Tudi v tej knjigi se čuti ob baročni dobi in XIX. stol., da je pri nas še vse polno neocenjenega ali nezadostno ocenjenega in bo treba še mnogo detajlnega študija, da dobe pravo mesto pojavi kakor Potočnik, Layer in Langus.

Končno še enkrat poudarjam, da naj se te opazke ne smatrajo kot kritika avtorjevega dela, ki je doseglo skromni v uvodu si postavljeni smoter, ampak naj bodo le ob njem kritika vprašanj naše umetnostne zgodovine sploh, in izključujoč moje lastno delo. Frst.

G. Čremošnik, *Naša trgovačka društva u srednjem veku. Sarajevo, 1924.* Separatni otisak Glasnika zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini XXXVI, 69—82, 4°.

Študija je bazirana na že objavljenih statutih dalmatinskih mest: Zadar, Šibenik, Split, Trogir, Dubrovnik in Kotor, in na rokopišnem gradivu dubrovnškega arhiva. Slika nam oblike trgovskih družb v zadnjih treh desetletjih 13. stoletja — čas prvih pisanih virov o tem predmetu — v omenjenih mestih in v zaledju, kjer so obstojale

v enaki obliki, samo ne fiksirane v zakoniku. Največ gradiva nudi Dubrovnik kot največje trgovsko središče.

Pregled posameznih določb v omenjenih statutih in praktičnih slučajev v notarialnih spisih privede do zaključka, da so bile takrat že ustaljene pravne oblike naših trgovskih družb, z nekaj izjemami v imenu, popolnoma enake onim Italijanov, predvsem Benečanov. Najdejo se štiri oblike: societās (sklenjena na kratek rok, s solidarnim jamstvom vseh udeležnikov); collegantia (sklenjena na daljši rok; komanditist in komplementar si delita dobiček v istem razmerju kakor riziko); entega (znana samo v Dubrovniku; komplementar ima ves riziko in ves dobiček); rogadia (brez praktičnih primerov; komanditist ima ves riziko in ves dobiček).

Delo, ki ga zaključuje nemški rezume, je prinos h gospodarski zgodovini, ki je pravzaprav povsod, posebno pa pri nas, manj obdelana kakor druge panoge zgodovine.

mp.

Dr. Rudolf Andrejka, **Kropa in Kamna gorica**. Ljubljana, 1924. (Samozaložba.) V kratkem, 36 strani obsegajočem, živahno in zanimivo pisanem »krajepisno-zgodovinskem poskusu« obravnava pisec prirodopisne posebnosti, zgodovinske dogodbe in spomine, narodopisne osobitosti in socialno-ekonomske razmere obeh starodavnih gorenjskih obrtnih središč na vznožju temnozelenelne Jelovice. Delce, ki bi mu želeli več z enako ljubeznijo pisanih vrstnikov za druge, morda še pomembnejše kraje naše domovine, krasi šestero originalnih lesorezov slikarja Vladislava Benescha ter dvoje avtotipij. M.

UMETNOST.

Jos. Kreitmaier S. J., **Beuroner Kunst**. Eine Ausdrucksform der christlichen Mystik. 4. in 5. razširjena izdaja. Novo je poglavje Zeitlose und zeitbedingte Kunst, ki razpravlja o razmerju beuronske umetnosti do umetnosti naših dni. — Beuronsko umetnost bo prav razumel samo tisti, ki jo pojmuje kot izraz v uvodu označenega liturgičnega gibanja. Umetnost v cerkvi naj pomaga moliti, — od te teze so izhajali beuronci pri svojih tozadevnih stremljenjih. Po svoji vsebini in obliki naj podpira bogoslužje, postane naj v prvi vrsti bogoslužna umetnost; umetnost postani del liturgične enote. Obliko in teorijo je dal ti umetnosti P. Deziderij Lenz, ki je ustvaril v l. 1868/70 v zvezi z Jakobom Wügerjem in Luko Steinerjem prvo večje delo te smeri, kapelo sv. Mavra v Beuronu. Z Lenzom tudi živi in umre čista beuronska umetnost, ki je tako osebna zasnova, da se, kakor je praksa v beuronskem krogu samem pokazala, ne da priviti drugi osebnosti in je kot umetniška forma, ki živi, se razvija in je v večnem prelivanju, sploh nemogoča drugače kot osamljen, enkratni poskus. Ona je pač plod Lenzove osebnosti in njegove špekulacije, nemogoča pa je kot občeobvezen kánon razen v zelo splošnih potezah, v katerem okviru pa na mah izgubi na svoji origi-

nalnosti. Lenzovemu zamislu ni mogoče odrekati grandioznosti, koncepcija je vsekakor jačja od izvedbe; večja je kot volja kakor kot č u v s t v o , in ta slučaj nazorno kaže, kako osnovnovážno je za umetnost č u v s t v o ; kajti kakor hitro je v drugem temperamentu prevladalo č u v s t v o , je strogo zamišljena Lenzova forma izgubila svoj pravi značaj. Ena osnovnih potez te umetnosti je, da je zavrгла naravo kot izhodišče in mesto nje postavila kánon, zakon o merah in medsebojnih razmerjih, kar velja v prvi vrsti za človeško telo, ki igra najvažnejšo vlogo. Narava je v večnem gibanju in izpreminjanju, beuronska umetnost pa hoče stalnih, monumentalnih oblik. Lenzu je kánon, po katerem konstruira človeško telo in njegove dele, psihološko utemeljena formula, v kateri je izraženo ono mistično učinkovito ravnovesje, na katerem temelji učinek vsake velike umetnosti. Tako je mogoče z znanstvenimi sredstvi in študijem določiti estetske kvalitete umetnin. Ta strogi, umetnost v matematično ali geometrično formulo vklepajoči vidik je Lenz prevzel od antike in renesanse (Polyklet, Vitruv, Leonardo da Vinci, Dürer itd.) in je podobno tem poskusom v preteklosti tudi on ostal osamljen v posesti čarobne formule skrivnostne znanosti. So pa druge strani beuronske umetnosti, ki sicer niso originalne, ampak posnete po različnih hieratičnih oblikah umetniškega ustvarjanja, kakršni sta bili posebno egipčanska in zgodnjegrška umetnost, ki si ju je Lenz zavedno vzel za vzore in ravno te strani tvorijo mnogo bolj kakor kánon pozitivne, tudi izven beuronskega sistema plodonosne elemente vsake resnične monumentalne, posebno cerkvene umetnosti; v prvi vrsti mislim linearnost, barvno ploskovitost in simboliko. Te strani beuronske umetnosti so tudi one, kjer leže nedvomno njene trajne vrednote in po katerih se je bolj kakor po kánonu utelesilo to, brez česar ni umetnosti, č u v s t v o ustvarjajočega človeka. Beuronska umetnost bo ostala v svojih spomenikih kot eden najzanimivejših poskusov v estetski desorientaciji XIX. stoletja potom teorije, potom določno usmerjene volje ustvariti nov slog. Tudi ona se je vdala podobno drugim sorodnim poskusom, svoje vrste eklekticizmu, v zaslugo pa ji lahko štejemo, da je na svoji strani potrdila važnost monumentalne poteze umetnosti, da je dala svojim proizvodom veliko dekorativno in ekspresivno linijo ter da je energično postavila vprašanje moderne cerkvene umetnosti. Če jo sodimo iz današnjega dne, ko smo od njenega rojstva pa do danes že toliko umetniško doživeli, ji bomo pravični samo, če jo presojava kot energični b e s e d i s l e d e č e energično d e j a n j e , ki je bilo za svoj čas in milje do neke mere tudi revolucionarno. Teza, naj bo cerkvena umetnost v prvi vrsti liturgična, je gotovo plodonosna in v prehodni dobi, v kakršni se je pojavila, gotovo edino rešilna; obenem pa tudi moderna v času, ko so se vse stroke umetnosti v svoji krizi druga za drugo zatekle k spoznanju svojega smotra in reducirale svoj program na prvotno izhodno formulo, da tem potom najdejo zopet smotrene oblike in vsaj osnovno estetiko.

Frst.

PUBLICISTIKA.

Hermann Wendel, Z jihoslovanského světa. Cyklus studii. Politická knihovna, vrsta 1., knj. 5., Orbis, Praha 1924. V češčino prestavil Jos. Pelíšek.

Podobno nedavno izdani knjigi »Südslavische Silhouetten« je tudi ta češka knjiga, ki je posvečena T. G. Masaryku, samo zbirka tekom let slučajno nastalih člankov o posameznih jugoslovanskih vprašanjih. Objavljeni so bili v nemškem jeziku v Prager Presse, Frankfurter Zeitung, Neue Rundschau, v Slaviji in drugod. Del člankov se krije z onimi v Südsl. Silhouetten. Tvarina je razdeljena na tri oddelke z naslovi V mladi državi, Iz pesništva in zgodovine ter Gospodarstvo in promet. Kljub slučajnemu postanku nudi knjiga toliko in tako podane gradiva o Jugoslaviji, da bo lahko prav dobro služila maloinformiranemu čitateljstvu. Wendel piše prijetno, a pri tem stvarno, čuti se vseskoz živo sočuvstvovanje in pravo nepristransko razumevanje ter zadostno poznanje problemov, o katerih piše. Tudi za Jugoslovane, ki se še daleč ne poznamo zadosti in nam samim manjka informativne literature, je knjiga branja vredna. Iz bogate vsebine opozarjam samo na one dele, ki zadevajo vprašanje, ki se neposredno tičejo Slovencev: V članku »Volitve v skupščino l. 1923 in stranke« (str. 42) piše o vseh važnejših jugoslovanskih strankarskih organizacijah, njih programih in uspehih. Članek »Slovinci« (str. 92) je spisan na podlagi Erjavčeve knjige, ki jo zelo hvali. Na str. 98 se začne članek »Koroški plebiscit«. Z dr. Šusteršičem se peča v članku »Posledni črnožolti Jugoslovan« (str. 106) povodom njegove knjige »Moj odgovor« in sklepa, da je ta odgovor ostal neodgovorjeno vprašanje. V drugem delu se nahaja članek »A. Aškerc« (str. 266) povodom desetletnice njegove smrti. Tu se je dvakrat vrnila neljuba tiskovna pomota Malmić mesto Mahnič. V posebnem članku (str. 279) se peča tudi z Masarykovim razmerjem do Jugoslovanov in njegovimi zaslugami za njihovo osvobojenje. Frst.

NARODOPISJE.

Dr. Geramb Viktor, Deutsches Brauchtum in Österreich. Ein Buch zur Kenntnis und zur Pflege guter Sitten und Bräuche. Graz 1924. Verlag der Alpenland-Buchhandlung Südmark, Graz, Joanneumring 11. 4°, 160 str.

Avstrijski Nemci goje po svetovni vojni bolj kot prej narodne običaje in se zanimajo za vse, kar je v zvezi z narodnim življenjem. Ta pojav temelji deloma v onem velikem kulturnem razmahu, ki mu pravijo Heimatschutz, Heimatdichtung, Heimatkunst, in ki je posegel tudi v nemške mladinske organizacije, a posegel je tudi v oddaljene gorske kraje, kjer ta razmah gotovo ni vplival. Zopet uprizarjajo

kmetske ljudske igre, misterije, zopet gledajo združene pastirske in božične igre (Koroško), celo v cerkvi se vrše stare srednjeveške igre, kakor n. pr. v Celovcu »Totentanz«, star motiv iz 15. in 16. stoletja, ki ga je uporabil tudi že naš koroški pesnik Urban Jarnik v pesmi »Mrtoovski raj«, tudi v Gradcu se vrše slične igre na dvorišču deželne hiše in drugod. Slovensko koroško kostanjško pasijonsko igro (Drabornjakov prevod) so kostanjški igralci po vojni zopet uprizorili, a drugo leto jim je koroška vlada igranje prepovedala. A ne samo med kmetskimi ljudstvom, tudi med delavstvom v industrijskih krajih rastejo kakor gobe po dežju različna društva, ki od grude odtrganim slojem nudijo ljudskih zabav, katere pa seveda dostikrat pačijo lepe narodne običaje. Ker je torej to gibanje poseglo v vse sloje, ker je to nacionalno gibanje, je razumljivo, da ga goje znanstveno narodopisna društva, praktično pa društva kakor so »Südmark« in druga. Avtor pravi: 1. Gojitev nemških navad in običajev v vseh slojih je narodna dolžnost. 2. Sedanji čas je zato posebno ugoden, ker faktično vsi sloji po tem hrepene. 3. Gojiti pa se morajo dostojno, ne smejo biti potvorjeni in spačeni. 4. Zato pa je treba razumevanja, potrpljenja, ljubezni in narodopisnega znanja v teh stvareh (str. 3).

Običaje lahko poznamo po tradiciji, doživeli smo jih sami med kmečkim ljudstvom v gorskih in oddaljenih krajih, ti so resnično narodova življenjska oblika in tvorijo vzraslo narodovo kulturo. Kdor jih je doživel, ta ve, da iz njih diha narodnost. Temu znanstvenega pouka ni treba. Če pa so običaji izginili, jih je treba oživiti in umetno vsaditi, da se zopet vkoreninijo. Navedeno delo naj bi bila ročna knjiga za take vrste vrtnarske umetnosti (str. 4). Prispevale so podružnice »Südmarke«, bojnega društva, ki smo ga Slovenci pred vojno posebno čutili. — Običaji so opisani po mescih, v katerih se vrše, začenši s 1. januarjem. Boljše bi bilo, če bi bil pisatelj začel s starim cerkvenim novim letom, kakor je to storil dr. Schneeweiß v svoji knjigi. Najprej sledi splošen opis ali navodilo, kako se naj bi oživeli, opisani so običaji, ki so razširjeni po vsej Nemški Avstriji, v posebnem delu pa so na kratko orisani običaji v posameznih zveznih deželah. V končnem poglavju pa so opisani svatbeni običaji (str. 113—141). Nato sledi seznam uporabljene literature, seznam dežel in krajev ter seznam običajev in značnic. Na koncu pravi pisatelj: »Wir stehen am Abschluß unserer Überschau. Es ist ein reicher Kranz voll blühender, farbiger Blumen, der sich da vor unserer Seele geflochten hat. Ein Kranz, dessen Gewinde »Kultur« bedeutet. Denn hier ist und war wirklich Kultur, wirkliches Gebundensein an Lebensform, wirkliche und treue Pflege religiöser, festlicher und gemühtiefer Handlungen. Form vor allem, die jahrtausendlang aus der Volkheit erblühte und immer wieder und immer neue Blüten brachte, Form, die Leben, die Seele zum Inhalte hatte. Soll dieses Blühen zu Ende sein? Wir wollen es nicht glauben. Aber wir wissen, daß es zu Ende ist, wenn wir es nicht und auch wenn wir es bloß mit dem Verstande pflegen. Mit anderen

Worten, wir wissen, die Pflege allein und schon gar die »Wiederbelebung« allein tun es nicht! Es muß wieder Seele hinein, es muß wieder Leben daraus werden.« In dalje: »Die Sitte muß als Sitte wieder auferstehen. Als Sitte, nicht als »Vorführung...« — Veliko običajev, ki so v tej knjigi opisani, ni samo nemško narodno blago, to je indoevropsko blago, a drugi narodi znajo to splošno blago kultivirati kakor narodno. Slovenski kulturni delavci, slovenski narodopisci bodo v tem delu našli marsikatero dobro zrno. Posebno pa bo knjiga dobro služila za primerjajoče narodopisje. Mimogrede omenja tudi slov. običaje. K najlepšim binkoštnim igram prišteva »štēhvanje« (Kufenstechen) v Ziljski Bistrici, ki je razširjeno med ziljskimi Slovenci, kar pa pisatelj zamolči (str. 48). Dr. Matko Potočnik ga je opisal na str. 163 do 164 Vojvodine Koroške. Znan je pod imenom »Tonnenschlagen« tudi na Pomorjanskem (Geramb., str. 48). O tej igri se je že mnogo pisalo. »Koroški Slovenec« (1925, št. 1) jo menda pravilno razlaga v podlistku »Odkod ziljske igre?«. Šolski nadzornik Moro pravi v knjigi »Das Gailtal« 1894: »Ta igra pač nobenemu drugemu slovanskemu narodu ni znana, zdi se, da je ostanek vojnih iger starih Slovencev.« Drugi so menili, da so te igre ostanek turških vpadov na Koroško in da so se v njih fantje vadili za boj proti Turkom. Podlistkar pa jih razlaga kot ostanek srednjeveških turnirjev, ki so se razširili v 12. stoletju iz Francije v nemške in avstrijske dežele. Polagoma so turnirji zgubili svojo nevarnost. Igralci so dirjali v skoku proti kakemu znamenju, in kdor je to znamenje najbolj zadel s sulico, ta je bil zmagovalec. L. 1591 se je v Gradcu vršil turnir. Udeležili so se ga nadvojvoda, poznejši cesar Matija, nadvojvoda Ernst, deželni glavar in mladi štajerski vitezi. Na glavnem trgu je stal steber in na njem stara grda podoba, držeča se na jok. In to podobo so morali jezdec, jahajoč ali naglo se vozeč, s sulico zadeti. V pravilih turnirja se glasi: »Zmağa, kdor pride najčednejše in najlepše na trg, kdor svojo sulico najlepše suče in zlomi, kdor najlepše udari svojih 5 mahljajev, kdor pride v najizvirnejši opravi. Plačilo za zmagovalca je bilo vedno isto: Venec ali prstan, katerega izroči lepa devica zmagovalcu. Ta jo objame, poljubi in pelje na ples. Tudi zmagovalec na žegnu v Ziljski dolini dobi venec in deklica ga pelje na ples. Škoda, da podlistkar ni navedel vira, iz katerega je črpal! Ta razlaga je izmed vseh najbolj verjetna. — Tudi pri nas je postalo vprašanje gojenja narodnih običajev zopet aktualno. Mariborski mladinski dnevi so postavili zato smernice. Soglašamo glede oživljanja z Gerambom. A ne samo naše organizacije, ne samo Orli, tudi Sokoli, tudi odseki »Svobode« in vse druge slov. organizacije, pred vsemi pa »Jugoslovenska Matica«, naj sodelujejo v tej važni narodni kulturni panogi.

Fr. Kotnik.

IZ REVIJ.

Uzgajatelj, Časopis za moralno i etično poboljšanje društva, Sarajevo II. l. št. 11. priobčuje rezultat ankete o temi Morala in družba, katere se je tudi »Čas.« udeležil s člankom prof. Ozvalda. Poleg njega se je diskusije izmed Slovencev udeležil edino še Fr. Čibej v »Slov. narodu« (13., 14., 15., 16., 17. in 19. avgusta). Vsi članki se strinjajo več ali manj v tehle rezultatih: 1. Morala zadnjih let rapidno pada in odtod preti velika nevarnost za družbo. 2. Treba je stremiti po enotni morali, ki bo enako veljavna za vse ljudi, kajti morala z omejitvami ali takozvana dvojna morala je negacija resnične morale. 3. Prava morala se javlja samo v tem, da se ne ocenjujejo človeška dejanja po razredu, kateremu kdo pripada, veri, katero izpoveduje ali plemenu, iz katerega je izšel, ampak po stalnih in večnih vrednotah dobrega in slabega, ki so v bistvu enake v človeški vesti na vseh celinah sveta. 4. Naša vzgoja, posebno šolska, zanemarja etično kulturo in kolikor jo v skopi meri goji, vrši to v znaku razrednih, verskih in nacionalnih omejitev, torej v znaku dvojne morale. 5. Za ureditev moralnih vezi in odnošajev v družabnem življenju je potrebno, da se spremeni naša žalostna vzgoja v smislu obćih, vsečloveških moralnih zakonov ter da se etični kulturi posveti v šolah več skrbi kakor mehaničnemu nagromajanju praznega znanja. — Vidi se, da se od poklicane cerkvene strani niti katoliške niti pravoslavne ni nihče odzval pozivu.

L'Evropa orientale, IV. št. 12. Rim. Članek G. Borghetti, L'economia jugoslava.

Schiffmann K., Die Anfänge des Stiftes St. Florian. (Izšlo v: Die ostbairischen Grenzmarken. Jhg. XIII, zv. 7/8, str. 97—100.) Pisec dokazuje slovanski izvor št. florjanskega samostana.

Schuchhardt Carl, Vineta. (Izšlo v: S. B. der preuß. Akad. der Wiss., phil.-hist. Klasse, 1924, XXV, str. 176—217.) Zanimiv in važen je dokaz, na podlagi lastnih Schuchhardtovih izkopavanj, da grobišče pri Wollinu ni nordsko, marveč slovansko.

Pirchegger Hans, Marburg a/D in alter Zeit. Kratek zgodovinski pogled, izšel v: Alpenländische Monatshefte, Jhg. 1924, zv. 11, str. 679—689.

Wendel Hermann, Magyaren und Südslawen in den Jahren 1848 und 1849. (Izšlo v: Der lebendige Marxismus. Festgabe zum 70. Geburtstag von Karl Kautsky. Str. 315—331.)

Przeгляд powszechny, Krakov, zv. 164, št. 490 in 491, priobčuje pod naslovom Pravoslavni vshod in katoličani govor predsednika papeškega vzhodnega instituta v Rimu M. d'Herbignyja na kongreku l. 1924 na Velehradu.

Št. 490 prinaša članek St. Podoleński, Svetovne organizacije visokošolcev. Navaja La Confédération Internationale des Étudiants (C. I. E.), katere glavno tajništvo jev Bruxellesu, 83, rue Berckmans; ta izdaja dvomesečnik Le Monde Universitaire. C. I. E. družni vse brez ozira na vero, narodnost in državno pripadnost. — Pred kratkim so židje ustanovili Svetovno zvezo židovskih akademikov. Sedež je na Dunaju (Weltverband jüd. Akademiker). — V Freiburgu i. Br. obstoja za katoliške akademike Secrétariat International des Associations des Étudiants Catholiques pod imenom Pax Romana. Izdaja periodična poročila z naslovom Folia Periodica. Po iniciativi tudi nam znane krščanske zveze mladih ljudi v New Yorku (Y. M. C. A.) se je ustanovila World's Student christian Federation (Sedež Genève, 16, Boulevard des Philosophes). Glasilo njeno je The Student World. Cilji so vzporedni s Y. M. C. A.

Katolički list, Zagreb, tečaj 76., št. 3., dr. Fr. Grivec, Vladimir Solovjev i biskup Strossmayer, — povodom 25letnice njegove smrti (umrl 12. avg. 1900). Obrača se posebno proti onemu delu ruske inteligence v

emigraciji, posebno proti A. Pogodinu, ki odreka Solovjevu znanstveno in bogoslovsko samostojnost ter ga dolži suženjske odvisnosti od nazorov Strossmayerja. G. dokaže, da je ta očitek napram Solovjevu neutemeljen.

Sveta Cecilija. Smotra za crkvenu glazbu, Zagreb 1925., g. XIX., zv. 1., str. 21. Iz hrv. glazbene prošlosti, Janko Barle, »Ta zvezda ta je izašla« priobčuje najstarejši hrvatski tekst te stare cerkvene pesmi iz kajkavske pesmarice iz l. 1687 (vseuč. knjižnica v Zagrebu) in ga primerja z najstarejšim slovenskim v Vocabolario Italiano e Schiavo Fra Gr. Alasia da Sommaripa iz l. 1607 in razpravlja o njenem napevu in njegovih variacijah. Zv. 2. V. Lovšin, »Zeleni Juraj« među Bijelim Kranjcima. Opis običaja; navaja tudi melodijo pesmi, ki se pri tem poje. — J. Trbuljak priobčuje po povodu Barlétove notice o pesmi »Ta zvezda ta je izašla« varianto iz Molv v Podravini. — Fr. Jurinčić pa spomin na to pesem iz Paza v Istri.

Narodna starina, Zagreb, 6. zvezek. Dr. N. Radojić, J. K. Jireček. — Gj. Szabo, O oltarima u našim crkvama (z 19 slikami). Na izbranih primerih, od gotike do 19. stol. ohranjenih, značilnih oltarnih del na Hrvatskem, opisuje pisatelj nekaj posebno značilnih oltarjev. Spis se na več mestih ozira na estetsko revščino del sedanje dobe, da bi vzbudil smisel za vrednote starine in njenega čuvanja. — Dr. J. Nagy, Naše arhivalno pitanje do konca g. 1923. — Sledi cela vrsta beležk in referatov o publikacijah, etnografskem muzeju v Zagrebu itd.

Časopis katoličkého duhovenstva, Praha 1924. l. 65., št. 10., prinaša na str. 743 pod naslovom Prof. Josip Plečnik po Strajnicih kratak životopis tega arhitekta povodom načrtov za cerkev Srca Jezusovega v Prazi.

Socialna misel, Ljubljana, l. III., št. 11./12. P. A. Tominec nadaljuje v članku Neomejeno kopičenje bogastva dovoljeno? polemiko o moralni kvaliteti bogastva s posebnim ozirom na tolmačenje nekaterih tozadevnih mest pri sv. Tomažu Akv. — Dr. N. Preobraženski nas seznanja v nadaljevanju članka »Med Azijo in Evropo« z evrazijsko filozofijo.

Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, izdan od Fr. Bulića i M. Abramića. God. XLVI. Split. Narodna tiskara 1923. Fr. Bulić, Il sepolcro di Diocleziano a Split, poroča, da pri izkopovanju v notranjščini splitske katedrale, nekdanjega Dioklecijanovega mavzoleja, niso našli dosedaj nobenih sledov ali ostankov Dioklecijanovega sarkofaga; na podlagi literarnihotic in analogij pa sklepa, da je bil iz rdečega porfirja. — Fr. Bulić in Lj. Karaman, Crkvice sv. Petra u Priku kod Omiša i graditeljstvo ranijeg srednjeg vjeka u Dalmaciji. Crkvice predstavljata tip z enotno pravokotno ladjo z oboki, na sredi nje pa kupola. Je to svojevrsten tip, ki je zelo razširjen v srednjeveški arhitekturi v Dalmaciji in ga ni mogoče razložiti niti po bizantinskih niti po zapadnih vplivih. Najde se samo še v tako zvanih kupolnih dvoranah v Armeniji in nekaterih srbskih spomenikih srednjega veka. Tudi s temi ni mogoče dokazati vzročne zveze. Avtorja sta mnenja, da imamo pred seboj lokalni produkt tako zvane male arhitekture, podobno kostnicam (karnar) alpskih dežel in majhnih centralnih cerkvic češkega srednjega veka. — Viktor Novak, Pitanje pripadnosti splitske nadbiskupije u vrijeme njezine organizacije. Po ponovni reviziji vseh naziranj in dokumentov o tem vprašanju sklone pisatelj, da je bila splitska nadškofija podložna carigraskemu patriarhu samo za časa tako zvane shizme in da je bila i prej i po l. 925, ko je to razmerje prenehalo, v sklopu rimske hierarhije. — Sledi cela vrsta arheološkihotic in bibliografija zgodovinskih spisov, nanašajočih se na Dalmacijo. Kot priloga so dodani: 1. V. Novak, Najstariji dalmatinski rukopis Evangeliarium spatense. Paleografska študija o nepoznatoj školi poluuncijale osmoga stoljeća. Dokazuje, da je rokopis nastal proti koncu VIII. stol. v Splitu o času reorganizacije splitske škofije pod Janezom iz Ravene. Na podlagi različnih delov, marginalij in dodatkov tega rokopisa, na katerem je udeleženih 24 rok, dokazuje genetično kontinuiteto latinske pisave v Dalmaciji od konca VIII. do XIII. stoletja. — 2. Izvješće o djelatnosti Pokrajinskog Kon-

servatorskog Ureda za Dalmacijo u Splitu za god. 1923. — 3. Don F. Bulić, Otkriće IV. starokršćanskoga grobišta u Solinu.

Le vie d'Italia, rivista mensile del Touring Club Italiano. L. XXX. (1924), št. 10, str. 1064—1072, Antonio Morassi, Antica pittura popolare nel' Istra. Člančić, ki v enaki sumarični obliki kot istega pisatelja Antica pittura popolare in Val d'Isonzo istotam l. 1923, seznanja s stenskim slikarstvom koncem srednjega veka na ozemlju, kjer se stikata slovenski in italijanski živelj, poroča o freskah v cerkvi sv. Roka v Dragucciu iz l. 1537 (Antonius Paduan), v cerkvi na pokopališču v Bottonegi, v cerkvi sv. Trojice in cerkvi sv. Antona v Giminu (prve srede XIV. stol., druge iz XV. stol.), v cerkvi sv. Antona v Duecastelli (ok. 1490) ter v Marijini cerkvi istotam (1487, Giovanni Orefice di Pingente), v cerkvi sv. Katarine v Sanvincenti (iz zač. XV. stol.) ter istotam v pokopališki cerkvi iz konca XIII. ali zač. XIV. stol.; najobširnejše pa razpravlja o freskah cerkvice sv. Marije na Škrilju pri Bermu, ki so, kakor se zdi, umetniško najbolj pomembne med opisanimi in delo Vincencija iz Kastve iz l. 1474. Glede njegovega stila pravi, da temelji očitno na nemškem slikarstvu tirolskokoroške šole na eni, na drugi strani pa vsebuje množico elementov iz ital. slikarstva XV. stoletja. Glede celote ugotavlja, da se tudi tu, podobno kot v soški dolini, srečujeta in borita in pogosto mešata dva toka, gotskoneški in italijanski. V primeri s sličnim pojavom v soški dolini je evidentno, da imajo istrske slike nek poseben značaj tudi takrat, kadar pripadajo sorodnim tokom in so nastale pod podobnimi predpogoji. — Za našo umetnostno zgodovino so Morassijeve ugotovitve važne.

Hrvatska prosvjeta, literarno in kulturno glasilo hrvatske katoliške inteligence, je izšla letos v povečani in vsakem oziru izboljšani obliki (urednik dr. Lj. Maraković), kar nas iskreno veseli. Opozarjamo na članek Lj. Marakovića, Kriza književnosti povodom tozadevne enquete »Obzora«.

Jugoslavenska Njiva. IX., knj. 1., št. 2. Đ. Dimović, Dekor na sceni. Razvoj pojmovanja gledališke scenerije od naturalizma sem.

Nova Europa. Knj. XI., br. 1. je bil posvečen Petru Petroviću Njegošu in njegovemu Gorskemu vencu (N. Škerović in B. Lazarević). Številki je dodanih sedem slik, predstavljajočih Meštrovitveve osnutke za Njegoševo grobnico na Lovčenu. Načrte je naročil kralj, vendar se vsled prevelikih stroškov, ki bi bili za to potrebni, bržkone ne bodo izvedli. Grobnica predstavlja v tlorisu pravokotnik z masivnimi zidovi; notranjščina ima tloris pravokotnika, ki je povečan v debelini osnovnih zidov v glavnih smereh do oblike enakokrakega križa, ki mu je v glavni smeri po načinu apside dodan še en plitev prostor. Zunanjščina je masivna, streha ima obliko stopnjičaste piramide, na oglih so vpodobljene ptice-orli; pred glavnim vhomom so štirje počivajoči levi. V kupoli je projektiran Bog oče obdan od angelov, v tlaku motivi iz Njegoševih pesnitev. — Knj. XI., br. 6. je posvečen kulturni in prosvetni politiki v Sovjetski Rusiji. Sovjetski prosvetni komisar A. V. Lunačarski podaja v članku Sovjetska kultura za sedam godina pregledno splošno sliko. Sledeči članek slika na podlagi uradnih podatkov narodno prosveto v Sovjetski Rusiji. P. S. Kogan piše o Ruski književnosti za časa revolucije. Med drugim označa značaj revolucionarne poezije takole: »Mesto poezije intimnih doživljajev — poezija aktivistično-voluntarističnega načela; mesto stremjenja k nebu in skrivnostim ter združitve z neskončnim — zanimanje usmerjeno k zemlji in zemeljskim nalogam, k obvladanju naravnih sil s pomočjo znanosti, tehnike in človeške energije. Mesto starega, nerazumljivega Boga — naš bog; ponosni človek, ki organizira delo človeških rok in smotreno izkorišča bogastvo zemlje za interese svojega življenja in razvoja.« — I. Pasarić: Pozorište u Sovjetskoj Rusiji.

Vasilije Zjenjkovski: Psihologija deteta (cir.). Beograd, Geza Kon, 1925.

Dr. M. Čubinski: Opšta karakteristika novih škola u krivičnom pravu (cir.). 2. dopolnjeno izdanje. Beograd, Geza Kon, 1925.

Emil Petrović: Bolani Dojčin (cir.). Sarajevo 1925 («Obod»).

Dr. M. Küenburg S. J.: Ethische Grundfragen in der jüngst veröffentlichten Etikvorlesung Kants. Studie zur Geschichte der Moralphilosophie. I. zv. 4. sešit. zbirke Philosophie und Grenzwissenschaften, ki jo izdaja Innsbruški inštitut za sholastično filozofijo. Innsbruck, F. Rauch 1925.

X. Nikodem Cieszyński: Roczniki katolickie, III. letnik. Poznań 1925.

Marko Bajuk: Slovenske narodne pesmi, nabral in četveroglasno postavil M. B. I. zv. pomnožena izdaja. Nova založba v Ljubljani 1925. Nova je pomnožena izdaja one, ki jo je svoj čas izdala Glasbena matica; obsega 51 zborov (44 moških, 5 mešanih in 2 ženska).

J. Latini: Iuris criminalis philosophici summa lineata ad usum scholarum facultatis iuridicae pontificii seminarii romani. Turin-Rim, Marietti, 1924.

P. N. Farrugia: De matrimonio et causis matrimonialibus. Tractatus canonico-moralis iuxta codicem iuris canonici. Turin-Rim, Marietti, 1924.

Ivan Cankar, Zbrani spisi, 1. zvezek (Erotika 1902, Erotika 1899, Pesmi 1892—1898, Vinjete). Uvod in opombe napisal Iz. Cankar. Ljubljana, Nova založba 1925.

Dr. J. Ev. Krek, Zbrani spisi, III. zv. Socializem. Druga nespremenjena izdaja. Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna 1925.

Slovenski biografski leksikon. Ur. Izidor Cankar, s sodelovanjem Jože Glonarja, Fr. Kidriča in Janka Šlebingerja. 1. zvezek Abraham — Erberg. Ljubljana, Zadržna gospodarska banka 1925.

Dr. Valjavec: Italijansko-slovenski besednjak. Nad 40.000 besed z bogato frazeologijo in kratkim imenikom krstnih in zemljepisnih imen. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani 1925.

S. Kranjec: Pregled zgodovine SHS. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani 1925.

Dr. Avg. Žigon: Francè Prešeren, poet in umetnik. Kot komentar k izdaji iz l. 1847. Mchorjeva družba, Celovec 1914 (lako naslovna stran, izšlo v resnici 1925 na Prevaljah).

»Leonova družba« je izdala in priporoča naslednja dela;

Dr. Fr. Kos: **Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku**;

- I. knjiga (l. 501—800) str. LXXX + 416. 1903. Razprodano.
- II. knjiga (l. 801—1000) str. LXXXIV + 516. 1906. 50 Din.
- III. knjiga (l. 1001—1100) str. LXXXVII + 330. 1911. 40 Din.
- IV. knjiga (l. 1101—1200) str. CXIII + 648. 1920. 60 Din.

Dr. Jos. Gruden: **Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije**. Str. 148 in 19 slik. Ljubljana 1908. 25 Din.

Dr. Jos. Gruden: **Slovenski župani v preteklosti**. Donesek k starejši socialni zgodovini. Ljubljana 1915. 8 Din.

Dr. Mihael Opeka: **Rimski verzi**. 1916. 10 Din.

P. St. Škrabec: **Jezikoslovni spisi**. I. zv. 50 Din, II./¹ 8 Din.

René Bazin: **Gruda umira**. 1917. 25 Din.

P. Bourget: **Zmisel smrti**. 1918. 20 Din.

»Čas« je znanstveno glasilo Leonove družbe v Ljubljani in bo izhajal v letu 1924/25 (XIX. l.) kot dvomesečnik v letnem obsegu 20 pol. Uredniško leto se začneja z oktobrom.

Šesti zvezek izide koncem julija 1925.

Naročnina za l. XIX. znaša **60 Din**. Ustanovnikom, ki to izrečno žele, se v šteje v naročnino **10 Din**. Za dijake **40 Din**, ako jih je naročenih najmanj 10 pod skupnim naslovom.

Naročnina naj se pošilja po priloženih položnicah ozir. poštinih nakaznicah na naslov:

Uprava »Časa«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna, kolportažni oddelek.

Uredniki: dr. Fr. Lukman, vseuč. prof., Ljubljana, Marijanišče; dr. Jos. Mal, ravnatelj, Ljubljana, muzej; dr. Fr. Stelè, konservator, Ljubljana, muzej.

List izdaja in zalaga Leonova družba v Ljubljani.

Ureditev 5. številke je bila zaključena 15. maja.

Opomba: Ponatis člankov in razprav iz »Časa« je dovoljen samo z vednostjo in dovoljenjem uredništva ter z navedbo vira.

Obvestilo naročnikom. Ker je družbeni zalogi 1. zvezek Kosovega Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku popolnoma pošel in je 2. tudi že malo, je odbor sklenil sprejemati 1. in 2. zvezek te knjige od naročnikov na račun naročnine. Zaračunata se jim z zneskom 20—50 Din, ki se ugotovi z ozirom na ohranitveno stanje ali eventualno vezavo knjige.